

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Γ'. - ΤΕΥΧΟΣ 1

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1940

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΠΑΒΟΛΙΝΙ	Διάγγελμα
Π. ΜΕΤΑΞΑ	Διάγγελμα
Χ.	Ἡ ἑλληνοϊταλικὴ φιλία
Κ. ΚΑΙΡΟΦΥΛΑ	Ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Σολωμοῦ
Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ	Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης
Λ. ΠΟΡΦΥΡΑ (μεταφρ. Β. ΛΑΒΑΝΙΝΙ)	Ἀπὸ τὴς «Σκιᾶς»
Γ. ΖΩΡΑ	Ἀνέκδοτον «ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισέρ Μαρκῆ Φαλιέρου»
Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ	Πῶς ἐτραγουδῆσε τὸ παιδί ἢ ἑλληνίδα ποιήτρια
Κ. ΔΙΠΛΑ-ΜΑΛΑΜΟΥ	Ἡρωΐδες τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως
Γ. ΑΘΑΝΑ (ἰταλικὴ μετάφρασις Φ. Μ. Ποντάνι)	Ὁ Σαλπικτῆς
Μ. ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΣ	Ὁ Κουζάνης καὶ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα
Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ (μεταφρ. Φ. Ντὲ Σιμόνε-Μπροῦβερ)	Ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ Λεοπάρντι
Φ. Μ. ΠΟΝΤΑΝΙ	Κωστῆς Παλαμᾶς
Λ. ΓΚΑΛΙΑΡΔΙ	Νικόλαος Θωμαζαῖος καὶ Ἀνδρέας Μουστοξύδης
ΣΠΕΚΤΑΤΟΡ	Ἀθῆναι-Ρώμη

Ἀπὸ τὴν Ἑλληνο-ἰταλικὴν πνευματικὴν κίνησιν - Ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον - Διαλέξεις ραδιοφωνικῶν σταθμῶν Μπάρι καὶ Ρώμης μηνὸς Δεκεμβρίου - Διάφορα

ROMA
Via Montello 5

Ραδιοφωνικός σταθμός Μπάρι (μ. 283,3 κχ. 1059)
Ραδιοφωνικός σταθμός 2R09 βραχέων κυμάτων
(μ. 31,02 κχ. 9.670). Καθημερινά μεταδόσεις:
ώρα Ἀθηνῶν 9,15 - 10 μ. μ.

Σταθμός Ρώμης 2R03 βραχέων κυμάτων:
(μ. 31,13 κχ. 9630)
Καθημερινά μεταδόσεις: ώρα Ἀθηνῶν: 0,40-1
πρωινή.

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΑΙ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΜΗΝΟΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ

3. Δ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ, Πρόεδρος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καθηγητῆς Πανεπιστημίου: « Ὑποδοχὴ τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ Στυλιανοῦ Λυκούδη ». - Α. ΜΑΖΑΡΑΚΗ, πρῶην Προέδρου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Στρατηγού: « Προσφώνησις ἐπὶ τῇ ὑποδοχῇ ὡς ἀκαδημαϊκοῦ τοῦ Σ. Λυκούδη ». - Σ. ΛΥΚΟΥΔΗ, ἀκαδημαϊκοῦ, Ναυάρχου: « Λόγος ἐπὶ τῇ ὑποδοχῇ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ».
5. Π. ΜΑΤΕΪ, καθηγητριάς χοροῦ: « Ἡ τέχνη τοῦ χοροῦ ».
6. Διάλεξις ἰταλικῆς λογοτεχνίας.
7. Γ. ΓΙΑΝΟΥΛΗΣ, διευθυντῆς ὠτορινολαρυγγολογικοῦ τμήματος Δημοτικοῦ Νοσοκομείου: « Κατάρρους καὶ γρίπη ».
9. Μ. ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΥ, ἐφόρου φιλολογικοῦ τμήματος Λυκείου Ἑλληνίδων: « Ἡ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας ».
10. Μ. ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΥ: « Ἡ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας ».
11. Διάλεξις ἰταλικῆς λογοτεχνίας.
14. Μ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ποιητοῦ καὶ λογοτέχνου: « Ἐνα ταξίδιον τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος ».
16. Σ. ΓΚΟΛΦΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, πρῶην Πρόεδρος Δικηγορικοῦ Συλλόγου καὶ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Πατρῶν: « Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ σερπτοῦ σκηνώματός Του. - Ποῦ εὑρίσκειται ἡ τιμία Κάρα Του. - Πατρινὴ ἀρχοντοπούλα Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσσίας ».
19. Ι. ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ - ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ, συγγραφέως, καθηγητριάς Ἑλληνικοῦ Ὁδείου: « Ἡ γυναῖκα μουσικὸς στῆν Ἑλλάδα ».
20. Διάλεξις ἰταλικῆς λογοτεχνίας.
21. Κ. ΚΑΤΣΑΡΑ, νευρολόγου-ψυχιάτρου: « Μερικαὶ σκέψεις περὶ τῆς σεξουαλιστικῆς διαπαιδαγωγήσεως ».
23. Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ, συγγραφέως, λογοτέχνου: « Μεσολόγγι, ἡ ἄμορφη πόλις τῶν θρύλων καὶ τῶν παραδόσεων ».
24. Εἰδικὴ μετάδοσις ἐπὶ τῇ ἐπετείᾳ τῶν Χριστουγέννων.
25. Εἰδικὴ μετάδοσις.
27. Διάλεξις ἰταλικῆς λογοτεχνίας.
30. Εἰδικὴ μετάδοσις ἐπὶ τῷ Νέφ "Ἐτει.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ - ΤΕΥΧΟΣ 1
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1940

Διεύθυνσις: RIVISTA GRECA
E. I. A. R. - Via Montello 5 - Roma

ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ

Διαγγέλματα τῶν ΑΑ. ΕΕ. τοῦ Ὑπουργοῦ Λαϊκῆς Μορφώσεως τῆς Ἰταλίας κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΒΟΛΙΝΙ καὶ τοῦ ἐν Ρώμῃ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος κ. ΠΕΤΡΟΥ ΜΕΤΑΞΑ.

(Τὴν ἑσπέραν τῆς 15ης Νοεμβρίου 1939 ἡ Α. Β. Ὑ. ἡ Πριγκίπισσα Μαρία τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τοῦ συζύγου τῆς Ναυάρχου κ. Π. Ἰωαννίδου καὶ τοῦ ἐν Ρώμῃ Ἑλληνος Πρεσβευτοῦ κ. Π. Μεταξᾶ, ἐπισκέφη τὸ Μέγαρον τοῦ ἐν Ρώμῃ Ραδιοφωνικοῦ Ὄργανισμοῦ Ε. Ι. Α. Ρ., ἔνθα ἐγένετο δεκτὴ παρὰ τῆς Α. Ε. τοῦ Ἰταλοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Λαϊκῆς Μορφώσεως κ. Α. Παβολίνι, τοῦ Γεν. Διευθυντοῦ τοῦ Ὄργανισμοῦ Ε. Ι. Α. Ρ. καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων.

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μεγάρου τοῦ Ε. Ι. Α. Ρ., τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Τηλεοράσεως, καὶ τὴν παρουσίαν παρὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Ζάρα τῶν ἐλλήνων καλλιτεχνῶν τῶν σταθμῶν Ρώμης καὶ Μπάρι, ἡ Α. Β. Ὑ. παρηκολούθησε τὴν εἰδικὴν ραδιοφωνικὴν μετάδοσιν διὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας αἱ ΑΑ. ΕΕ. οἱ κ. κ. Παβολίνι καὶ Μεταξᾶ ἀπήθυσαν τὰ κάτωθι διαγγέλματα).

Διάγγελμα τῆς Α. Ε. τοῦ Ὑπουργοῦ Λαϊκῆς Μορφώσεως τῆς Ἰταλίας κ. Α. ΠΑΒΟΛΙΝΙ.

« Παρουσία τῆς Α. Β. Ὑ. τῆς Πριγκίπισσας Μαρίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Α. Ε. τοῦ Ἑλληνος Πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ Ἰταλικῇ Αὐλῇ κ. Μεταξᾶ, εἶμαι εὐτυχῆς νὰ ἀπευθύνω ἀπὸ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τοῦ Μπάρι τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμόν μου πρὸς τὸ φίλον ἐλληνικὸν Ἔθνος, πρὸς τοὺς Ἰθύνοντας καὶ τὸν Λαόν του.

Ὁ σταθμὸς Μπάρι, οὗτινος αἱ ἐλληνικαὶ μεταδόσεις ἐνεκαινιάσθησαν ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Μαρκόνι, ἐξακολουθεῖ ἀπὸ πέντε καὶ πλέον ἐτῶν νὰ μεταδίδῃ διὰ μέσου τῶν αἰθέρων τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν καὶ διὰ τοὺς πέραν τῶν ὠκεανῶν διαβιῶντας Ἑλληνας, συμβάλλων εἰς τὴν ὁσημέραι ἐγκάρδιον προσέγγισιν τῶν δύο ἀδελφῶν λαῶν, οἵτινες εἶναι σημαντικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατροπαράδοτου αὐτῶν φιλίας, φιλίας ἥτις εἶρεν νέαν ἐπιβεβαίωσιν εἰς τὰς τελευταίας μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων Ἀθηνῶν καὶ Ρώμης ἀνταλλαγείσας διακοινώσεις.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐν τῷ ἀνανεωθέντι πνεύματι ἀμοιβαίας ἐγκαρδιότητος καὶ ἐμπιστοσύνης, αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐθνῶν σχέσεις θὰ ἀναπτύσσωνται ὀλονὲν περισσότερο ἐφ' ὅλων τῶν πεδίων ».

Διάγγελμα τῆς Α. Ε. τοῦ ἐν Ρώμῃ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος
κ. Π. ΜΕΤΑΞΑ.

« Μετ' ἰδιαιτέρας ὄλως χαρᾶς ἐκφράζω, καὶ ἐξ ὀνόματος τῆς Α. Β. Υ. τῆς Πριγκήπισσας Μαρίας, θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὴν Α. Ε. τὸν Ὑπουργὸν τῆς Λαϊκῆς Μορφώσεως κ. Παβολίνι διὰ τὸν φιλικὸν χαιρετισμὸν, ὃν εὐηρεστήθη νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τοὺς ἰθύνοντας καὶ τὸν λαὸν τῆς, χαιρετισμὸν τὸν ὁποῖον ἐγκαρδίως ἀνταποδίδομεν.

Ἐκφράζω ἐπίσης ζωντὰς εὐχαριστίας πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ε. Ι. Α. Ρ. διὰ τὴν θερμὴν ὑποδοχὴν, ἣν μᾶς ἐπεφύλαξε καὶ ἤτις μᾶς ἐπέτρεψε νὰ θαυμάσωμεν τὴν τελείαν ὀργάνωσίν του.

Οἱ σταθμοὶ τοῦ Μπάρι καὶ τῆς Ρώμης διὰ τῶν ἐκπομπῶν των εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἀποτελοῦσι πράγματι νέον δεσμὸν, ὅστις συντελεῖ εἰς τὸ νὰ προσεγγίξῃ ὅλον ἐν περισσώτερον τοὺς δύο ἀδελφοὺς λαοὺς οἱ ὁποῖοι ζῶσιν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἐνδοξὸν λίκνον τοῦ κοινοῦ ἑλληνο-λατινικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶμαι καὶ ἐγὼ βέβαιος ὅτι ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τῆς πατροπαράδοτου φιλίας, ἣτις ἐπεβεβαιώθη διὰ τῶν προσφάτως ἀνταλλαγείσων διακοινώσεων μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων Ρώμης καὶ Ἀθηνῶν, θὰ ἐπιτευχθῇ μεγαλυτέρα ἀνάπτυξις τῶν ἐγκαρδίων σχέσεων μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος ἐφ' ὅλων τῶν πεδίων, ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ μέχρι τοῦ καλλιτεχνικοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ».

Ὁ τύπος διὰ τὴν μετάδοσιν.

Ἡ ἐπίσκεψις τῆς Α. Β. Υ. τῆς Πριγκήπισσας Μαρίας εἰς τὸν Ραδιοφωνικὸν Ὄργανισμὸν καὶ αἱ μετὰ τῶν ΑΑ. ΕΕ. τοῦ Ὑπουργοῦ Λαϊκῆς Μορφώσεως Ἰταλίας καὶ τοῦ ἐν Ρώμῃ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνταλλαγεῖσαι προσφωνήσεις ἐσχολιάσθησαν λίαν εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ ἡμερησίου τύπου τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἰταλίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἄλλων Βαλκανικῶν Κρατῶν.

Ὁλόκληρος ὁ ἰταλικὸς τύπος τῆς 17ης Νοεμβρίου 1939 δημοσιεύων τὴν εἶδησιν τῆς ἐπισκέψεως τῆς Ἑλληνίδος Πριγκήπισσας εἰς τὸν Σταθμὸν Ρώμης, ὡς καὶ τὰ μεταδοθέντα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ διαγγέλλουσα, χαιρετίζει τὴν ἑλληνο-ιταλικὴν τυχτὴν ἐκδήλωσιν ὡς νέαν ἀπόδειξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων Χωρῶν φιλικῶν σχέσεων.

Ἐπίσης ἐδημοσίευσαν εὐμενέστατα σχόλια καὶ πλεῖστα ἑλληνικὰ ἐφημερίδες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται τὰς κάτωθι: Ἐστία, τῆς 16ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλλάς καὶ Ἰταλία », Βραδυνή, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Διαπίστωσις », Καθημερινή, τῆς 17ης Νοεμβρίου ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλληνὶς Πριγκήπισσα εἰς τὸν Σταθμὸν τοῦ Ε. Ι. Α. Ρ. : Θερμαὶ ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Ἑλληνοϊταλικῆς φιλίας », Ἐλευθεροῦν Βῆμα, τῆς 17ης Νοεμβρίου ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἐκδηλώσεις εἰς Ρώμην ὑπὲρ τῆς Ἑλληνοϊταλικῆς », Νέα Ἑλλάς, τῆς 17ης Νοεμβρίου ὑπὸ τὸν τίτλον « Αἱ σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας θὰ ἀναπτύσσονται ὅλον ἐν περισσώτερον εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα: Ραδιοφωνικὴ ὁμιλία πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος τοῦ Ἰταλοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Λαϊκῆς Μορφώσεως », Ἑλληνικὸν Μέλλον, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Φιλικὴ προσέγγισις Ἑλλάδος-Ἰταλίας. — Ἡ Α. Β. Υ. ἡ Πριγκήπισσα Μαρία τῆς Ἑλλάδος ἐπισκέφθη τὸ κέντρον Ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν ἐν Ρώμῃ. — Ἐβλόγησαν οἱ δύο Ἕθμοι. — Ὁ λόγος Ἰταλοῦ Ὑπουργοῦ », Πρωτὰ, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλληνοϊταλικαὶ ἐκδηλώσεις ἐν Ρώμῃ », Ἀκρόπολις, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ φιλικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἑλληνοϊταλικῶν σχέσεων », Χρόνος, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Αἱ εἰδικαὶ ἰταλικαὶ ἐκπομπαὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα: Θερμαὶ ἐκδηλώσεις εἰς Ρώμην », Ἔθνος, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ λόγος τοῦ ἰταλοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Προπαγάνδας », Messenger d'Athènes, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « La Grèce et l'Italie », Ἀκρόπολις, τῆς 18ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ συνεργασία Ἰταλίας-Βαλκανίων », Πρωτὰ, τῆς 18ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Αἱ ἰταλο-ἑλληνικαὶ σχέσεις », Τύπος, τῆς 25ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ Πριγκήπισσα Μαρία εἰς τὸν Σταθμὸν τῆς Ρώμης. — Μία εἰδικὴ ἐκπομπή ».

Πρωτὰ, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλληνοϊταλικαὶ ἐκδηλώσεις ἐν Ρώμῃ », Ἀκρόπολις, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ φιλικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἑλληνοϊταλικῶν σχέσεων », Χρόνος, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Αἱ εἰδικαὶ ἰταλικαὶ ἐκπομπαὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα: Θερμαὶ ἐκδηλώσεις εἰς Ρώμην », Ἔθνος, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ λόγος τοῦ ἰταλοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Προπαγάνδας », Messenger d'Athènes, τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « La Grèce et l'Italie », Ἀκρόπολις, τῆς 18ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ συνεργασία Ἰταλίας-Βαλκανίων », Πρωτὰ, τῆς 18ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Αἱ ἰταλο-ἑλληνικαὶ σχέσεις », Τύπος, τῆς 25ης Νοεμβρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ Πριγκήπισσα Μαρία εἰς τὸν Σταθμὸν τῆς Ρώμης. — Μία εἰδικὴ ἐκπομπή ».

Ἡ Α. Β. Υ. ἡ Πριγκήπισσα Μαρία εἰς τὸν Σταθμὸν Ρώμης

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. — Καθημένοι: Ὁ Ἑλλην Πρεσβευτὴς κ. Π. Μεταξᾶς, ὁ Ἰταλὸς Ὑπουργὸς κ. Α. Παβολίνι, ἡ Α. Β. Υ. Πριγκήπισσα Μαρία, ἡ κ. Μεταξᾶ, ὁ Ναύαρχος κ. Π. Ἰωαννίδης. — Ὁρθοί: Ὁ Πρόξενος Ρώμης κ. Ξανθόπουλος, ὁ Γεν. Διευθυντὴς τοῦ Ε. Ι. Α. Ρ. κ. Κιοντέλλι, ὁ Ἑλλην καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ρώμης κ. Γ. Ζώρας, ὁ Σύμβουλος τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας κ. Ι. Ρωμᾶνος, ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας κ. Χ. Κάντας, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Σταθμοῦ Ρώμης κ. Ντέλ Ὀρο. — Καθήμενοι: ὁ Γεν. Διευθυντὴς Προπαγάνδας Ὑπουργὸς κ. Κώκ, ἡ κ. Ρωμάνου καὶ ἡ κ. Κώκ.

Η ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΗ ΦΙΛΙΑ

(Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30ης Σεπτεμβρίου 1939 ἀνταλλαγεῖσων μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων Ρώμης καὶ Ἀθηνῶν διακοινώσεων ἀμοιβαίας φιλίας τῶν δύο ὁμόρων Χωρῶν, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος, ἡ ἔφημερίς «Καθημερινή» ἐδημοσίευσε, ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον, τὸ κάτωθι ἄρθρον).

Παλαιὰ παράδοσις φιλίας καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, παράδοσις τῆς ὁποίας αἱ πρῶται βαθεῖαι ρίζαι εὐρίσκονται εἰς τοὺς ἀλληλοσυμπληρουμένους πολιτισμούς των, εἶχον ὁδηγήσῃ ἄλλοτε τὰ δύο γείτονα κράτη εἰς ἓν Σύμφωνον φιλίας, συνδιαλλαγῆς καὶ διακανοσμοῦ τὸ ὅποιον ὑπεγράφη τὴν 23ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1928 καὶ τὸ ὅποιον ἐρρῦθμισεν ἔκτοτε τὰς σχέσεις τῶν δύο χωρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ Συμφώνου ἐκείνου οἱ δύο λαοὶ ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὴν παράδοσίν των, τὴν ἐν πολλοῖς κοινὴν ἱστορίαν των, ἀπὸ τὰ συμφέροντά των τὰ ἀμοιβαῖα εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς Μεσογείου, συμφέροντα ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐδαφικῆς τῶν ἀκεραιότητος νὰ ζητοῦν καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρηνικὴν των συμβίωσιν καὶ τὴν εἰλικρινῆ των συνεργασίαν.

Ἡ πολιτικὴ τῆς φιλικῆς προσεγγίσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἰταλίαν ὑπῆρξε πάντοτε γνώμων ὅλων τῶν Κυβερνήσεων διότι συνέπιπτεν ἀπολύτως πρὸς τὰ αἰσθημάτα ἀμφοτέρων τῶν λαῶν. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ κ. Ι. Μεταξᾶ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαχεν ἡ τύχη καὶ ἡ βαρεῖα εὐθύνη νὰ ὁδηγῇ τὸ σκάφος ἐν μέσῳ τόσων τετραγμένων καιρῶν, οἱ δεσμοὶ τῆς φιλίας μετὰ τῆς μεσογειακῆς μας γείτονος ἀνανεοῦνται εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἀμοιβαίας κατανοήσεως καὶ εἰλικρινείας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν παρεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τῆς αὐθορμήτου χειρονομίας τοῦ κ. Μουσσολίνι, διατάξαντος τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἰταλικῶν δυνάμεων ἐκ τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου, εἰς πίστωσιν τῶν ἀγαθωτάτων διαθέσεων τῆς Ἰταλίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, διαθέσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν ὅτι διεκηρύχθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς.

Ἡ πρωτοβουλία αὕτη τοῦ κ. Μουσσολίνι τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ ὅλη συνετὴ στάσις του εἰς τὸ μέγα πρόβλημα τὸ ὅποιον ὠρθωσεν ὁ πόλεμος ἐνώπιον τοῦ κόσμου, συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκτιμήσῃ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐν ὅλῃ των τῆ πληρότητι τὰς διαβεβαιώσεις τὰς τόσον περιφανῶς παρασχεθείσας εἰς τὴν χώραν μας ἀπὸ μέρους τοῦ Ντοῦτσε καὶ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου.

«Ἰδιαιτέρως εὐαίσθητος εἰς τὰ αἰσθητάτα τὰ ὅποια ἐνέπνευσαν τὴν χειρονομίαν ταύτην — τονίζει ὁ κ. Ι. Μεταξᾶς πρὸς τὸν ἐνταῦθα πρεσβευτὴν τῆς Ἰταλίας — ἡ Β. Κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ διατάξῃ ἀνάλογα στρατιωτικὰ μέτρα.

» Ἡ Β. Κυβέρνησις εἶναι εὐτυχῆς δραττομένη τῆς παρούσης εὐκαιρίας ὅπως ἐπιβεβαιώσῃ ἐκ νέου τὴν πρόθεσίν της νὰ συνεχίσῃ τὴν πολιτικὴν τῆς εἰρήνης, εἰς τὴν ὁποίαν παραμένει βαθέως προσηλωμένη, ὡς καὶ τὴν εἰλικρινῆ ἐπιθυμίαν της νὰ ἴδῃ ἐγκαινιζομένην μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος μίαν νέαν περίοδον φιλίας καὶ συνεννοήσεως φέρουσαν τὴν σφραγίδα τῆς μεγαλειτέρας ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης.

» Ἐμπνεομένη ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης καὶ ἔχουσα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἰταλικὴ Κυβέρνησις συμμερίζεται αὐτὴν ἐξ ὁλοκλήρου, ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τρέφει τὴν σταθερὰν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς διεθνoῦς καταστάσεως θὰ παράσχη εἰς προσεχῆς μέλλον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὰς δύο Κυβερνήσεις νὰ προσδώσουν εἰς τὰς σχέσεις των πλέον συγκεκριμένην μορφήν ἐν ὧσιν μιᾶς γονίμου καὶ πλήρους ἐμπιστοσύνης συνεργασίας ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιπέδων».

Δὲν νομίζομεν ὅτι χρειάζονται πολλὰ σχόλια εἰς τὰς φράσεις αὐτὰς αἱ ὁποῖαι κατοπτρίζουν πιστῶς καὶ διασαφηνίζουν κατὰ τὸν μᾶλλον ἔγκυρον τρόπον τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ὡς ἄμεσος δὲ ἀνταπόκρισις εἰς τὰς βεβαιώσεις αὐτὰς ἔρχεται ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰταλοῦ πρεσβευτοῦ κ. Γκράτσι, τονίζοντος τὰ ἑξῆς:

«Ἐπὶ τῆ βάσει σχετικῶν ὁδηγιῶν τῆς Κυβερνήσεώς μου, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ πληροφορήσω τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα ὅτι ἡ Ἰταλία, ἐμπνεομένη, ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, συμμερίζεται τὴν πρόθεσίν της νὰ συνεχίσῃ τὴν πολιτικὴν εἰρήνης, εἰς τὴν ὁποίαν παραμένει βαθέως προσηλωμένη, ὡς καὶ τὴν εἰλικρινῆ ἐπιθυμίαν της νὰ ἴδῃ ἐγκαινιζομένην μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας μίαν νέαν περίοδον φιλίας καὶ συνεννοήσεως φέρουσαν τὴν σφραγίδα τῆς μεγαλυτέρας ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης.

» Ἡ ἰταλικὴ Β. Κυβέρνησις ἐκφράζει καὶ αὐτὴ τὴν σταθερὰν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς διεθνoῦς καταστάσεως θὰ παράσχη εἰς τὰς δύο Κυβερνήσεις, εἰς προσεχῆς μέλλον, τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσδώσουν πλέον συγκεκριμένην μορφήν εἰς τὰς σχέσεις των ἐν ὧσιν μιᾶς γονίμου καὶ πλήρους ἐμπιστοσύνης συνεργασίας ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιπέδων».

Αἱ ἀνταλλαγῆσαι καὶ δημοσιευθεῖσαι διακοινώσεις μεταξὺ τοῦ Ἑλληνος Πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ἐνταῦθα ἀντιπροσώπου τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἀποτελοῦν μόναι αὐταὶ ἐν ἄρθρον πίστεως διὰ τὰς δύο Χώρας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ οὕτω διαγεγραφομένη πολιτικὴ ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως πρὸς τὸ βαθύτερον αἶσθημα καὶ τῶν δύο λαῶν, ἀποτελεῖ ἤδη ἓνα καταστατικὸν χάρτην, ὁ ὁποῖος θὰ διέπῃ ἐφεξῆς τὰς σχέσεις καὶ θὰ ρυθμίξῃ τὴν συνεργασίαν τῶν δύο κρατῶν ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς εἰρήνης.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

του συγγραφέως και λογοτέχου κ. ΚΩΣΤΑ ΚΑΙΡΟΦΥΛΑ

Ἡ ψυχροσύνη του ἔθνικοῦ ποιητῆ ἐξηγεῖται μὲ τὴ γέννησί του.

Ὁ εὐτυχῆς συνδυασμὸς αἵματος δύο τόσο διαφορετικῶν κοινωνικῶν τάξεων, τοῦ ἄρχοντα πατέρα καὶ τῆς φτωχοκόρης Ἀγγελικῆς Νίκλη, ἔκαμε νὰ βλαστήσῃ ἕνα ἐξαιρετικὸ πλάσμα. Τὸ ἀγνὸ λαϊκὸ αἷμα τῆς μάνας τὸ διακρίνομε στὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ ἐλευθερία, στὴν ἀπότομη εἰλικρίνειά του, στὴ στοργὴ πρὸς τὰ παιδιὰ, στὴ συμπόνια γιὰ τοὺς ταπεινοὺς καὶ δυστυχεῖς, στὴ γενναιοδωρία του, ἐνῶ τὸ ἀριστοκρατικὸ αἷμα τοῦ πατέρα βρίσκομε ὀλοφάνερο στὴν ἐλεγκτικότητά τῆς συντροφιάς του, στὸν ἀτίθασο χαρακτήρα του, στὴν καυστικὴ εἰρωνεία του, στὴν ἀψογὴ περιβολή του, στὴν ἀγάπη γιὰ τὴ μόρφωση.

Ὅταν γύρισε ἀπὸ τὴν Ἰταλία, νέος, ὠραῖος, ἔξυπνος, πλουσιώτατος, ἄρχοντας, ἦταν περιζήτητος στὰ περίφημα τῆς ἐποχῆς Ζακυνθινὰ σαλόνια. Κυριαρχοῦσε μὲ τὸ πνεῦμα του καὶ μὲ τὴν εὐκολία ποὺ εἶχε ν' αὐτοσχεδιάζῃ στίχους γραμμένους στὴν ἰταλική, ποὺ ἦταν τότε ἡ γλῶσσα τοῦ καλοῦ κόσμου στὴν Ἑπτάνησο. Ἐνα τυχαῖο γεγονός ἔκαμε ὥστε νὰ μὴ συμβῆ μὲ τὸ Σολωμὸ ἐκεῖνο ποὺ συνέβη μὲ τὸ Φώσκολο, τὸ μεγάλο Ζακυνθινὸ ποιητῆ ποὺ ἔγραψε ἰταλικά.

Στὴ Ζάκυνθο εἶχε πάει κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐλληνοκρίσεως ὁ Σπυρίδων Τρικούπης γιὰ νὰ συνενωθῆ μὲ τὴ Ζακυνθινὴ Ἐπιτροπὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος γιὰ ζητήματα προμηθείας τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι. Ὁ Τρικούπης γνωρίσθηκε μὲ τὸ Σολωμὸ, ὁ ὁποῖος τοῦ διάβασε ἕνα τραγοῦδι ἰταλικὸ θαυμάσιο. Δὲν κρατήθηκε τότε ὁ Μεσολογγίτης πατριώτης καὶ τοῦ λέει:

— Μὰ γιατί δὲν γράφετε τὰ ποιήματά σας ἐλληνικά; Τὸ τάλαντό σας ὑπόσχεται νὰ σᾶς δώσῃ ἐκλεκτὴ θέσι στὸν ἰταλικὸ Παρνασσό. Ἀλλὰ ἐκεῖ οἱ πρῶτες θέσεις ἔχουν πιασθῆ ἀπὸ μεγάλους ποιητὰς, ἐνῶ ὁ ἐλληνικὸς Παρνασσὸς δὲν ἔχει τὸ Δάντη του.

— Πῶς νὰ γράψω ἐλληνικά, ἀφοῦ δὲν τὰ ξέρω; ἀποκρίθηκε ὁ ποιητής.

— Ἡ γλῶσσα ποὺ ἐμάθατε μαζὺ μὲ τὸ μητρικὸ σας γάλα, τοῦ εἶπε ὁ Τρικούπης, εἶνε ἡ ἐλληνική. Εὐκόλα λοιπὸν θὰ τὴν ξαναφέρετε στὴ μνήμη σας, κι ἂν συμφωνῆτε μπορῶ ν' ἀναλάβω ἐγὼ αὐτὴ τὴν ἐργασία. Θὰ μείνω ἀρκετὸ καιρὸ ἐδῶ...

Καὶ πράγματι, καθὼς διηγεῖται σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τὸν Πολυλά ὁ Τρικούπης, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡμέρα ἄρχισε τὸ μάθημα.

« Μία μόλις βδομάδα εἶχε περάσει, ἀφηγεῖται ὁ Τρικούπης, ἀπὸ τὴν ὁμιλία μας καὶ μ' ἐκπληξί, ἄκουσα τὸ Σολωμὸ νὰ μοῦ ἀπαγγέλλῃ χαρούμενος τὸ πρῶτο του ἐλληνικὸ τραγοῦδι:

Τὴν εἶδα τὴν Ξανθοῦλα,
τὴν εἶδα ἴψες ἀργά,
ποὺ μπῆκε στὴ βαρκοῦλα
νὰ πάη στὴν ξενητεία».

Ἀπὸ τότε δόθηκε στὴν ἐλληνικὴ ποίηση, κι ἡ Μοῦσα του ἀπλώσε τὰ φτερά της γιὰ νὰ τὸν ἀνεβάσῃ στὴν ἀθανασία.

Ὁ Σολωμὸς δὲν μποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀδικία. Ὅταν μιὰ ὠραία γνωστὴ του, ἡ Μαρία Παπαγεωργιοπούλου, αὐτοκτόνησε, οἱ μοχθηροὶ διάδοσαν πῶς ἦταν ἐρωμένη κάποιου Ἰταλοῦ μουσικοῦ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά δὲν ἐπρόκειτο παρὰ γιὰ ἕνα ἀθῶο ἐρωτικὸ εἰδύλλιο· κι ἐπειδὴ ὁ Ἰταλὸς τὴ γέλασε καὶ γύρισε στὴν πατρίδα του, ἡ νέα ἀπελπισθεῖσα πῆρε φαρμάκι. Σὰν ἔμαθε ὁ ποιητῆς τὴ συκοφαντία τῶν κακοβούλων ἔγινε ἔξω φρενῶν κι ἀμέσως ἔγραψε τὸ θαυμάσιο τραγοῦδι του « Ἡ Φαρμακωμένη », γιὰ νὰ στιγματίσῃ τοὺς συκοφάντας καὶ νὰ βροντοφωνήσῃ τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένας.

Τὸ χαρακτήρα του δείχνει θαυμάσια τ' ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ γράμμα του ποὺ ἔστειλε τὸ 1830 στὸ Στέλιο Μαρκορά, πατέρα τοῦ ποιητῆ:

« Εἶνε γλυκὸ, τοῦ ἔγραφε, μέσα στὴ γαλήνη τοῦ μικροῦ δωματίου του νὰ φανερώνη κανεὶς ἐκεῖνο ποὺ λέει μέσα ἡ καρδιά του. Καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἐπαίνου ἀκόμη, ὅταν παρουσιάζεται μὲ ὑπερβολή, χαλάει τὴν ἡδονὴ καὶ σπρώχνει κάποτε πρὸς τὸ χειρότερο. Αὐτὴ ἡ ἡδονὴ πρέπει νὰ εἶνε ἀθόλωτη. Ἀλλοίμονό μας! Ἄν ἡ φύσι θέλῃ, ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Ἄν ὄχι, τότε ὅσο κι ἂν ἀλλάξῃ κανεὶς δρόμο, δὲν θ' ἀλλάξῃ παρὰ τρόπον παραδαρμοῦ».

Ὅπου ἦτο δυστυχία, ἐκεῖ ἔτρεχε ὁ ποιητῆς γιὰ νὰ παρηγορήσῃ, γιὰ ν' ἀνακουφίσῃ. Τὸν εἶχαν μάλιστα πάρει μυρωδιὰ μερικοὶ καὶ δὲν τὸν ἄφηναν οὔτε στιγμὴ ἤσυχο. Τὸ 1838 ἔγραφε στὸν ἀδελφὸ του Δημήτρη ἀπὸ τὴν Κέρκυρα:

« Συλλογίζομαι νὰ φύγω ἀπ' ἐδῶ γιατί, ἀδελφέ μου, μὲ κατάλαβαν πῶς εἶμαι ἀνίκανος ν' ἀρνηθῶ. Μὲ περιμένουν λοιπὸν στὸ δρόμο καὶ μὲ γδύνουν. Στὴν ἐξοχὴ πάλι, ὅπου πηγαίω γιὰ καταφύγιο, εἶναι τόση φτώχεια ποὺ προκαλεῖ φρίκη. Ἐπὶ τέλους, παρατήρησα πῶς ὅσες φορές ἔχω τὴ δύναμη ν' ἀρνηθῶ, αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸ μου χειρότερα ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκείνη ποὺ δὲν μοίρασα λεπτὰ καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη ποὺ ξέρω ὅτι δὲν πρέπει νὰ τοὺς δώσω. Νὰ φύγω; Ἀλλὰ σ' ὅποιο μέρος κι ἂν πάω, θὰ εἶμαι πάντα ὁ ἴδιος. Εὐτυχῶς τὰ γενικά μου ἔξοδα μὲ τὸν καιρὸ λιγοστεύουν. Ἔτσι θὰ μπορέσω μὲ μεγαλειότερη εὐκολία νὰ ἡσυχάσω τὴν καρδιά μου, ἡ ὁποία, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄρνησι συγκινεῖται τόσο ὥστε νὰ μοῦ ἀφαιρῇ τὴ γαλήνη καὶ τὴν ψυχικὴ ἡρεμία, ποὺ εἶνε ἀναγκαῖα γιὰ τὴ μελέτη, τὸ μόνο ἀγαθὸ ποὺ ἡ θεία Πρόνοια εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀφήσῃ».

Ὁ Σολωμὸς, σὰν ἀληθινὸς ποιητῆς, δὲν εἶχε συνείδησι τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος. Ὁ ἀδελφός του ἔστειλε κάθε μῆνα σημαντικὸ χρηματικὸ ποσὸ γιὰ τὴ συντήρησι του.

Ἄλλὰ κατὰ κανόνα τὰ καλονάτα εἶχαν τελειώσει καὶ ὁ Δημήτρης λάβαινε γράμμα ἀπὸ τὸν ποιητὴ γιὰ ἐκτάκτους... πιστώσεις. Ἡ παρουσία των ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε νὰ ἐπιτρέπη τέτοια παραστρατίσματα.

Ὅταν ἐβγαίνε στὸ δρόμο, στὴν Κέρκυρα, τὸν ἀκολουθοῦσε ἐπιτελεῖο ὀλόκληρο ἀπὸ φτωχοὺς. Συνείθιζε νὰ βάζῃ στὴν τσέπη του σκόρπια διάφορα ἀσημένια νομίσματα, τὰ ὁποῖα τοὺς μοίραζε. Μιὰ μέρα εἶχε τελειώσει ὅλα τὰ λεφτά του, ὅταν ξάφνου παρουσιάσθηκε ἓνας δυστυχιμένος. Ὁ ποιητὴς τὸν πῆρε ἀμέσως μαζί του στὸν πλησιέστερο φούρνο καὶ διέταξε τὸ φούρναρη νὰ δίνῃ στὸ φτωχὸ κάθε μέρα ψωμί καὶ στὸ τέλος τοῦ μηνὸς νὰ στέλλῃ τὸ λογαριασμὸ στὸν ποιητὴ.

Προστάτευε πολὺ καὶ τοὺς Ἰταλοὺς πρόσφυγας ποὺ εἶχαν μαζευθῆ στὴν Ἑπτάνησο ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ των κινήματος. Πολλοὶ Ἰταλοὶ ζοῦσαν μὲ τὴν ἐλεημοσύνη τοῦ ποιητῆ, ὁ ὁποῖος, ἐφαρμόζων τὸ χριστιανικὸ παράγγελμα « μὴ γνῶτω ἡ δεξιὰ τί ποιεῖ ἢ ἀριστερά », ἔστελλε κρυφὰ βοηθήματα στὰ σπίτια τῶν δυστυχιμένων Ἰταλῶν προσφύγων. Μιὰ μέρα ἔμαθε ὅτι ἓνας Ἰταλὸς λόγιος ἄρρωστος ἐπρόκειτο νὰ ἐξωσθῆ ἀπὸ τὸ σπίτι ὅπου κατοικοῦσε μὲ τὰ ἑπτὰ παιδιὰ του, γιὰτὶ δὲν εἶχε πληρώσει τὸ νοῖκι. Ὁ Σολωμὸς κάλεσε ἀμέσως τὸ σπιτονοικοκύρη, τοῦ ξώφλησε τὰ χρεωστούμενα, καὶ τοῦ προπλήρωσε καὶ τὸ νοῖκι γιὰ ἓνα ἀκόμη χρόνον. Ὁ Ἰταλὸς πρόσφυξ, σὰν ἔμαθε τὸ εὐεργέτημα ἔτρεξε στὸ σπίτι του καί, φιλώντας τὸ χέρι τοῦ ποιητῆ, ἐξέφραζε τὴν εὐγνωμοσύνη του. Ὁ Σολωμὸς τότε μὲ προσποιητὴ ἐκπληξί τοῦ εἶπε.

— Πήγαινε στὸ καλὸ, χριστιανέ μου, δὲν ξέρω τί μοῦ λές. Λάθος κάνεις!

Ἐχωριστὴ ἦταν ἡ ἀγάπη του γιὰ τὰ παιδιὰ. Ὅταν ζοῦσε ἀκόμη στὴ Ζάκυνθο, πήγαινε σ' ὅλα τὰ πανηγύρια καὶ ἔμενε ἐκεῖ γιὰ πολλὰς ὥρες διασκεδάζοντας μὲ τὰ παιδιὰ, εἰς τὰ ὁποῖα μοίραζε λεφτά καὶ γλυκά. Καὶ στὴν Κέρκυρα ἐπίσης ἐξακολούθησε τὴν ἀγάπη του γιὰ τὰ παιδιὰ. Τὰ ζαχαροπλαστεῖα καὶ τὰ μαγαζεῖα ὅπου πουλοῦσαν παιγνίδια ἔβλεπαν συχνὰ τὸν ποιητὴ νὰ μπαίνει μαζί μὲ παιδιὰ καὶ νὰ τοὺς προσφέρει τὰ γλυκά καὶ τὰ παιγνίδια ποὺ διάλεγαν μόνον των.

* * *

Ἄλλὰ τὴ μεγαλειότερη του ἀγάπη τὴ φύλαγε γιὰ τὴν πατρίδα. Γι' αὐτὸν ἡ Ἑλλάς ἦτο θρησκεία του, ἰδανικὸ του, τὸ πᾶν. Ὁ φίλος του Νικόλαος Κατραμῆς, ποὺ γίνηκε ἀργότερα ἐπίσκοπος Ζακύνθου, στὸν ἐπικήδειο ποὺ ἐξεφώνησε κατὰ τὴν κηδεῖα τοῦ ποιητῆ, λέει:

« Τὸν ἤκουσα εἰς τὴν Κέρκυραν νὰ ὀμιλῇ περὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀναμνήσεων του καὶ ἐφοβήθηκα τοὺς ἐν ἀκαρεῖ μεγεθυνθέντας ὀφθαλμούς του, τὰς ὑπὸ ἀνεκφράστου ἐνθουσιασμοῦ κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν του καὶ τὸ ὠραῖον του σῶμα, συσπασθὲν ὑπὸ ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Ὁ Σολωμὸς, ἀφοῦ ὀμίλησε ὑπὲρ τῆς παρθενικῆς Ἑλλάδος τρικυμιωδῶς, ξάφνου σταματᾷ, χαμογελᾷ καί, ἐνῶντων τὰς λευκάς, ὡς τὸ πεντελικὸν μάρμαρον χεῖρας του, δακρυσμένος μοῦ λέγει:

— Ἀρπαξάν πολλὰς τρίχες ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς καυμένης! (ἐννοῶν ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ

διπλωματία ἐδημιούργησε μικροσκοπικὴν τὴν ἐλευθέρην Ἑλλάδα, ἀφήσασα ἔξω τῶν ὀρίων της τόσα ἑκατομμύρια Ἑλλήνων)».

Κατὰ τὰ διάστημα τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστατος ὁ Σολωμὸς περνοῦσε μιὰ ζωὴ ἀγωνίας. Ἡ ἔπαυλις τοῦ Στράνη, ὅπου κατοικοῦσε στὴ Ζάκυνθο, ἀντίκρυζε τὸ Μεσολόγγι. Ἀπὸ τὸν καταπράσινο ἐκεῖνο βράχο ποὺ ἔχει τὴ δόξα ὅτι ἐνέπνευσε στὸ Σολωμὸ τὸν « Ἑθνικὸ ὕμνον » του, ὁ ποιητὴς παρακολοῦθοῦσε μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του τὴ γιγαντομαχίαν τῶν « Ἐλευθέρων Πολιορκημένων » τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ ἀφοσιωμένος ὑπηρέτης του Λάμπρος Μιχαλόπουλος, ποὺ ἔζησε σιμὰ του ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, διηγεῖτο ἀργότερα τὰ ἀκόλουθα:

« Ἐνα μεσημέρι ἀκούαμε κανονιὰς καὶ τὸ ἀφεντικὸ βγήκε ἀπὸ τὴν κάμαρά του καὶ στάθηκε στὸ λόφο. Ἐπειτα, ἀνασηκώνοντας τὰ χέρια πρὸς τὸν οὐρανὸ, ἐφώνησε: « Βάστα, καυμένο Μεσολόγγι! » Καὶ ἔκλαιε σὰν παιδί. Ἐνα ἄλλο βράδυ, ποὺ ἦταν ἀστροφεγγιά, καθότου στὴ ρίζα ἐληῶς. Ἐπειτα ἀπὸ σιωπὴ, μοῦ λέει: « — Λάμπρο, τί νὰ γίνωνται ἐκεῖ κάτω τ' ἀδέλφια μας; » καὶ τὸν εἶδα νὰ χύνη δάκρυα. Ἄλλη μιὰ φορὰ μοῦ εἶπε νὰ δώσω τὸ φαγητὸ του στοὺς χωρικοὺς, λέγοντας: « Αὐτὴ τὴ στιγμή πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας στὸ Μεσολόγγι πεινοῦν. Δὲν θέλω περισσότερο! » Καί, μὰ τὸν κόσμον ποὺ τὸν ἔχει, τὸ ἀφεντικὸ ἔφαγε ψωμί καὶ ἐλῆξ.»

Ὅταν τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε καὶ ἡ Ζάκυνθος γέμισε πρόσφυγας, ὁ ποιητὴς, μαζί μὲ ὅλους τοὺς Ζακυνθινούς, ἀφωσιώθηκε στὴν περίθαλψιν τῶν θυμάτων ποὺ ἐφθάναν κάθε μέρα στὰ Ζακυνθινὰ ἀκρογιάλια γυμνά, πεινασμένα, φαντάσματα μᾶλλον ἀνθρώπων. Καὶ ὄχι μόνον μὲ χρήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ του ἐνέργεια καὶ ἐπιβολὴ ἔκαμε ὅ, τι ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸ γιὰ νὰ τοὺς ἀνακουφίσῃ, γιὰ νὰ χύσῃ λίγο βάλσαμο παρηγορίας στὶς βαρεῖα πληγωμένες καρδιὰς των. Σ' αὐτὰς στίς τραγικὰς στιγμὰς, ἔχοντας μπροστὰ του τὴ φρικτὴ εἰκόνα τοῦ ὀλέθρου, ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς ἔγραψε τὸ πρῶτον σχεδίασμα τῶν « Ἐλευθέρων Πολιορκημένων », τὸ ὠραιότερον ἀθάνατον μνημεῖον γιὰ τὴ δόξαν τοῦ Μεσολογγίου. Σ' ἓνα μέρος του φαντάζεται πὼς διακρίνει μέσα ἀπὸ τίς φλόγες τοῦ ὀλέθρου τοὺς ἥρωας ὀρμῶντας γιὰ τὴν ἐξοδον, ἔχοντας μπροστὰ τὰ γυναικόπαιδα, γιὰ τὸ γιουροῦσι ποὺ θᾶδινε ἐλευθερίαν ἢ θάνατον. Καὶ ψάλλει:

Καὶ βλέπω πέρα τὰ παιδιὰ καὶ τὰς ἀνδρογυναῖκας
γύρου στὴ φλόγα π' ἀναψαν καὶ θλιβερὰ τὴ θρέψαν
μ' ἀγαπημένα πράγματα καὶ μὲ σεμνὰ κρεββάτια,
ἀκίνητες, ἀστέναχτες, δίχως νὰ ρίξουν δάκρυ.
Καὶ γκίτσει ἡ σπῖθα τὰ μαλλιά καὶ τὰ λυωμένα ροῦχα.
Γρήγορα, στάχτη, νὰ φανῆς, οἱ φοῦχτες νὰ γιομίσουν.
Εἶν' ἔτοιμα στὴν ἀσπονδὴν πλημμύραν τῶν ἀρμάτων
δρόμον νὰ σχίσουν τὰ σπαθιά κ' ἐλεύθεροι νὰ μείνουν,
ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸ Χάρον.»

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

του Ἀκαδημαϊκοῦ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
καὶ διευθυντοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τῆς 5ης καὶ 6ης Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1917, ἥτις τὰ δύο περίπου τρίτα τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης ἀπετέφρωσε, μετέβαλεν εἰς ἐρείπια καὶ τὸν περικαλλῆ ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅστις ἐπὶ 1500 συνεχῆ ἔτη ἦτο τὸ κόσμημα καὶ τὸ καύχημα τῆς δευτέρας πρωτεύουσας τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους.

Ὁ Χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς—πλὴν τοῦ Τάφου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις—δύο κυρίως μνημεῖα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ, μνημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα αἱ ἔθνικαὶ παραδόσεις μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶνε στενώτατα συνδεδεμένα: τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν Ἁγιον Δημήτριον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα σύμβολον, ὁ ναὸς εἰς τὸν ὁποῖον συγκεντροῦνται τὰ ἰδεώδη τῆς φυλῆς του, ὁ Ἁγιος Δημήτριος τῆς Θεσσαλονίκης εἶνε ὁ Ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐδραματουρήθησαν αἱ τύχαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων, τῶν Σλάβων, τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ὠρῆκε τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Σαμουήλ, κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων τὸν 7ον αἰῶνα ὁ εὐγενὴς Θεσσαλονικεὺς, ὁ καλλίνικος μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, ἐφανερῶτο εἰς τὰ πλήθη, κατὰ τὰς παραδόσεις «οὐκ ἐν νοητῇ ἐπισκιάσει, ἀλλ' ἐν ὀφθαλμοφανεῖ ἑναργείᾳ», ἄλλοτε μὲν «ἐν ὀπίθου σχήματι κατὰ τὸ τεῖχος», ἄλλοτε δὲ «ὡς ἀνὴρ πυρράκτης καὶ λαμπρὸς ἵππων λευκῶ ἐφεζόμενος καὶ ἱμάτιον ἐνδεδυμένος λαμπρόν».

Οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀνακηρύσσουν τὸν πολιοῦχόν των «μέγαν παρὰ Θεῶ καὶ δυνατὸν καὶ φιλόπολιν» καὶ αἱ παραδόσεις διασώζουσιν ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Δεσπότην Χριστὸν παρήκουσε ὅτε ποτὲ ἔστειλεν ἀγγέλους αὐτοῦ εἰς τὸν Δημήτριον, ἵνα παραγγείλῃ εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως διότι ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τοὺς βαρβάρους διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὁ Δημήτριος εἰς τοὺς ἀγγέλους τοῦ Χριστοῦ φέρεται λέγων: «ἐγὼ ἢ σωζομένων αὐτῶν σώζομαι ἢ διαφθειρομένων συναποθνήσκω αὐτοῖς». Ὁ ναὸς του δοξάζεται ὡς ἱαματοφόρος καὶ ψυχορρύστης, ἀπὸ τοῦ τάφου του ἐξέρχεται ἱαματοφόρον μύρον, καὶ ὅπως ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως οὕτω καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου ἦτο καθ' ὅλας τὰς πολιορκίας καὶ ἀλώσεις, τῆς Θεσσαλονίκης τὸ Καταφύγιον.

Ὁ ἐθνικὸς μας οὗτος ναὸς ἐγένετο ἤδη παρανάλωμα τοῦ πυρός. Πόσῃ ἄραγε εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου φέρομεν ἡμεῖς

οἱ σύγχρονοι ἂν δὲν προσπαθῶμεν νὰ διασώσωμεν ὅ,τι ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς ἡ πυρκαϊὰ; Δέκα πέντε αἰῶνας ἴστατο ἄθικτος ὁ περίλαμπρος Ναὸς ἐν μέσῳ μυρίων συμφορῶν, βαρβαρικῶν κατακτῆσεων, ἐπιδρομῶν ἀλλοφύλων καὶ ἤρκεσε μία στιγμή διὰ νὰ ἀποτεφρωθῇ ὅ,τι ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ βαθυτάτη εὐλάβεια αἰῶνων διαιώνισε διὰ τοῦ πανσέπτου ναοῦ τοῦ καλλινίκου Μάρτυρος!

Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἦτο καὶ εἶναι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐρειπιώδει του καταστάσει, ἐν τῶν ὑπερόχων μνημείων ὀλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ναοῦ διέσφεν εἰς ἡμᾶς τὸν γνησιώτερον τύπον τῆς ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς ἢ τῶν δρομικῶν ναῶν, ὡς ὀνομάζουσιν τοὺς ναοὺς τοῦ ρυθμοῦ τούτου οἱ Βυζαντινοί. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διηρεῖτο πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς διὰ τεσσάρων κιονοστοιχιῶν εἰς πέντε κλίτη ἢ στοᾶς, ἐξ ὧν ἡ μέση ἐπενδεδυμένη διὰ πολυχρῶμων πλακῶν καὶ πλακιδίων, ἦτο εὐρύτερα τῶν λοιπῶν καὶ ἐχωρίζετο ἀπ' αὐτῶν διὰ ὀκτῶ πρασίνων κιόνων, δώδεκα λευκῶν καὶ τεσσάρων πεσσῶν ἦτοι κτιστῶν στύλων ἀπέναντι ἀλλήλων εὐρισκομένων καὶ κοσμουμένων ἀνιστοίχως διὰ κιονοκράνων στεφομένων δι' ἐπιθημάτων: τὰ κιονόκρανα ταῦτα, τὰ ἔχοντα δεκαπέντε περίπου παραλλαγὰς (ἀνεμιζόμενα φύλλα, κεφαλὰς κριῶν, ἀετοὺς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας, ἀκανθοειδεῖς διακοσμήσεις καὶ ἄλλα), εἶναι μοναδικὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην διὰ τὴν ποικιλίαν των, τὴν καλλιτεχνικὴν των κατεργασίαν, τὸν πλοῦτον τοῦ διακόσμου των, ὁποῖα δύσκολον εἶναι νὰ συναντήσῃ τις οὕτω συνηνωμένα εἰς ἕτερον χριστιανικὸν μνημεῖον.

Τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κυρίως τετραγώνου διαμερίσματος τοῦ ἀπολήγοντος εἰς τὴν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, καὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ πτερυγίων, ἐνθα σχηματίζονται τετράγωνα διαμερίσματα (τὸ ἐγκάρσιον, δηλ. κλίτος τοῦ ναοῦ), ἐντὸς τῶν ὁποίων τέσσαρες ἐρυθρωποὶ καὶ ὀκτῶ λευκοὶ κίονες καὶ τέσσαρες πεσοὶ μετὰ τῶν παραστάδων τοῦ τέμπλου, κοσμούμενοι δι' ἀρίστης τέχνης κορινθιαζόντων κιονοκράνων καὶ ἐπικράνων, σχηματίζουσιν περιστύλια ὅπου ἴσταντο οἱ χοροί. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν ὀδηγεῖ μεγαλοπρεπὴς νάρθηξ, πρὸ τοῦ ὁποῖου εὐρίσκειται ἡ Φιάλη, ἦτοι μικρὸν κυκλοτερές περιστύλιον ἔχον ἐν τῷ μέσῳ τὴν λεκάνην τοῦ ἁγιασμοῦ.

Κατὰ τὰς ἐνεργηθείσας ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφὰς μετὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ ἔτους 1917, ἀνευρέθησαν ἀριστερᾶ τῆς μέσης στοᾶς αἱ μαρμάρειναι βάσεις τοῦ μαρτυρουμένου ὑπὸ τῶν βιογράφων τοῦ ἁγίου καὶ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἐξαγωνικοῦ Κιβωτίου, πλήθος ἄλλων γλυπτῶν διαφόρων ἐποχῶν, καὶ κάτωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος καὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ πτερυγίων ὑπόγειον σύμπλεγμα στοῶν καὶ διαδρόμων, ἦτοι ἡ Κρύπτη τοῦ ναοῦ, τὰ διαμερίσματα τῆς ὁποίας στεγάζονται διὰ καμαρῶν καὶ σταυροθολίων· πάντα τὰ διαμερίσματα τοῦ ὑπογείου τούτου κτίσματος ἦσαν πλήρη τουρκικῶν ἐπιχωματώσεων, αἵτινες ἐκκαθαρισθεῖσαι ἔφερον εἰς φῶς τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἔχον κατὰ τὸ μέσον μαρμάρεινον Κιβώτιον, ἦτοι Βῆμα σχηματιζόμενον ὡς ἀρχαία ἐξέδρα μὲ ἐπτὰ κίονας ὡς ἀνάγλυφα θωράκια.

Ἡ Κρύπτη αὕτη ἦτο προφανῶς τὸ ἄδητον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς κέντρον ὑπογείου λατρείας. Τὸ Κιβώτιον ἐθεωρεῖτο οἰονεὶ ὁμοίωμα

τοῦ Τάφου τοῦ Μάρτυρος, ἀπὸ τοῦ λειψάνου τοῦ ὁποῖου ἀνέβλυζε τὸ μύρον, ὡς ὑποδηλοῦν τοῦτο αἱ περὶ τὸ Κιβώτιον ἀνευρεθεῖσαι λάρνακες.

Ἡ ἀξία ὅμως τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν. Πλὴν τοῦ πλουσιωτάτου γλυπτικοῦ διακόσμου τῆς εἶναι συγχρόνως ἀνεκτίμητον μνημεῖον καὶ ἕνεκα τῆς ζωγραφικῆς του. Εἰς τὸν Ναὸν τοῦτον ἀντιπροσωπεύεται ἡ ζωγραφικὴ τῶν διαφόρων περιόδων τῆς παλαιᾶς χριστιανικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Μωσαϊκὰ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 9ου αἰῶνος στολίζουσι τὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη, ὡς εἶναι αἱ μωσαϊκαὶ παραστάσεις τῶν κτιτόρων μετὰ τὰς ρεαλιστικὰς των μορφάς, ὁμοίας πρὸς ρωμαϊκὰς προσωπογραφίας καὶ σειρὰ θαυμασίων μωσαϊκῶν συνθέσεων καὶ τοιχαφῶν ἧτις διεσώθη ἢ ἀνευρέθη μετὰ τὴν πυρκαϊάν.

Οὕτως ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ ὡς ἱστορικὸν κέντρον καὶ ὡς καλλιτεχνικὸν μνημεῖον εἶναι πολὺτιμον καὶ πρέπει νὰ ὀλοκληρωθῇ ἢ ἀναστύλωσις αὐτοῦ ταχέως, προτοῦ θρηνησώμεν καὶ τῶν διασωθέντων ἀκόμη ἐρειπίων του τὴν ὀλοσχερῆ ἐξαφάνισιν.

COME UN'OMBRA CHIMERICA

di LAMBROS PORFIRAS

traduzione dal neo-greco del Prof. BRUNO LAVAGNINI, della R. Università di Palermo.

*Come un'ombra chimera nello specchio del lago,
come una cosa bella ma lontana e perduta,
come fumo che in alto va o rugiada che cade
ob l'amo come cosa che fatalmente è spenta!*

*Ma allor che siam discesi agli Elisi di Omero,
isole eteree, eterno degli spiriti approdo,
raccoglierò del sogno per te sul lido oscuro
quei che non colsi gigli, a te, nel giardino di Maggio.*

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ “ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΜΙΣΕΡ ΜΑΡΗ ΦΑΛΙΕΡΟΥ”

Τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας παρὰ τῷ
Β. Πανεπιστημίῳ Ρώμης κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ

Περὶ τοῦ κρητὸς στιχουργοῦ Μαρίνου Φαλιέρου ὀλίγα μέχρις σήμερον ἔχουσι γραφῆ⁽¹⁾, ἐκ δὲ τῶν συνθεμάτων του, μόνον ἓν εἶδεν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἐπιμελεῖα τοῦ Σμιττ⁽²⁾.

Ὁ συγγραφεὺς—πιθανῶς ἀρχικῆς ἐνετικῆς καταγωγῆς, ἐξ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου—ἀκμάσας τὸν 16ον αἰῶνα, ἔγραψεν ἔργα ἠθικο-θρησκευτικοῦ καὶ διδακτικοῦ χαρακτῆρος, κατ' ἀπομίμησιν ἄλλων συγχρόνων στιχουργημάτων, μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ διακριθῇ ἐπὶ πρωτοτυπία, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τελειότητι τοῦ στίχου καὶ τῆς γλώσσης. Συγκεντρώσαντες ἤδη τὰ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα χειρόγραφα τῆς ποιητικῆς τοῦ στιχουργοῦ τούτου παραγωγῆς προτιθέμεθα νὰ καταστήσωμεν ταῦτα γνωστά, συμπληροῦντες καὶ ὄσας περὶ τοῦ συγγράψαντος πληροφορίας κατέστη δυνατόν νὰ συλλέξωμεν⁽³⁾.

Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φαλιέρου φερομένων συνθεμάτων, συγκαταλέγεται καὶ τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον «Ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισερ Μαρη Φαλιέρου», οὗτινος τὴν ὑπαρξιν ἐσημείωσαν ἤδη ὁ μνησθεὶς Σμιττ καὶ ὁ Κρουμπάχερ⁽⁴⁾.

Τὸ χειρόγραφον σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει ἐν τῷ χαρτῶν κώδικι C. 46 τῆς Βιβλιοθήκης Vallicelliana τῆς Ρώμης, περιέχοντι καὶ ἕτερα χειρόγραφα, ὧν κατα-

(1) J. Schmitt: «Ποίημα ἀνέκδοτο τοῦ Μαρίνου Φαλιέρη», εἰς «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμος Δ', τεύχος 14ον Ἰούλιος 1893, σελ. 291-308, K. Krumbacher: «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας» (Ἑλληνικὴ μετάφρασις Γ. Σωτηρίου), Ἀθήναι, ἐκδ. Μαρχαλῆ, 1897-1900, τόμος Γ', σελ. 72, Α. Καμπάνη: «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας», ἐκδοσις Γ'. Ἀθήναι, ἐκδ. Νέας Ἑστίας, σελ. 30 ἐπ., Ἡλία Βουτιερίδης: «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15 αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων», Ἀθήναι, ἐκδ. Ζηκάκη, 1927, τόμος Β', σελ. 66 ἐπ. ὡς καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναγραφομένην λοιπὴν βιβλιογραφίαν.

(2) J o h n Schmitt: «Ποίημα ἀνέκδοτο τοῦ Μαρίνου Φαλιέρη» ἐνθ. ἀν. Τὸ δημοσιευόμενον ποίημα συγκείμενον ἐξ 130 ὁμοιοκαταληκτικῶν στίχων ἄρχεται ὡς ἑξῆς:

Φίλε τὸ σπλάχνος τὸ πολὺ, τὸ ἔχομε, με βιάζει
νὰ γράψω πρὸς ἐσὲν γραφὴ πονετικὴ νὰ μοιάζῃ.

Ὁ Schmitt προσθέτει διάφορα σχόλια, ὡς καὶ πρόλογον περὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς συνθέσεως αὐτοῦ.

(3) Γενικὰς παρατηρήσεις περὶ τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ θέλομεν δημοσιεύσει, μετὰ τὴν ἐκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν στιχουργημάτων.

(4) K. Krumbacher: «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», ἐνθ. ἀν. σελ. 72-73.

γραφὴν ἐποίησατο ὁ Ε. Μαρτίνι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων⁽¹⁾. Τοῦ ποιήματος τούτου, παραμεληθέντος ὑπὸ τῶν μελετητῶν, παραθέτομεν κατωτέρω τὸ κείμενον μετὰ βραχειῶν τινῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ.

Ὡς ἐκ τῶν πρώτων τοῦ στιχουργήματος στίχων προκύπτει, πρόκειται περὶ συνθέματος διδακτικοῦ καὶ παραινετικοῦ χαρακτῆρος πατρὸς πρὸς υἱὸν περὶ τῶν ἐπιχειρῶν πραγμάτων καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς. Σύγκειται δὲ ἐκ 420 στίχων δεκαπεντασλλάβων, ἐν μέρει ὁμοιοκαταληκτικῶν κατὰ διστιχίας, ἐν μέρει ἀνομοιοκαταλήκτων. Τὸ κείμενον βρίθκει ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, τῶν ὁποίων ὅμως ἐκρίναμεν περιττὴν τὴν μνείαν.

Τὸ ποίημα δὲν εἶναι πρωτότυπον, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀπλὴν ἀντιγραφὴν, μὲ τινὰς ὅλως ἐπουσιώδεις παραλλαγὰς, δύο ἐτέρων διδακτικῶν στιχουργημάτων: ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν»⁽²⁾ συνθέματος τοῦ Μάρκου Δεφαράνα, τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως τῆς «Ἱστορίας τῆς Σωσάννης», καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ εὐρέως γνωστοῦ καὶ λίαν διαδεδομένου ποιήματος τοῦ Σπανέα⁽³⁾.

Ὁ Φαλιέρος ἠρέσθη ἀπλῶς νὰ ἐξοστρακίσῃ μὲγα μέρος τοῦ στιχουργήματος τοῦ Δεφαράνα, ἰδίᾳ ὅσους στίχους διέκρινεν ἢ χυδαιότης τῆς ἐκφράσεως, καί, προσθέσας ἀποσπάσματα τινὰ ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Σπανέα, παρουσίασεν τὸ νέον σύνθεμα, ὡς ἴδιον αὐτοῦ κατασκευάσμα. Ἀκριβέστερον ὁ Φαλιέρος παρέλειψεν ἐκ τῶν «Λόγων

(1) E. Martini: «Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle Biblioteche italiane», vol. II, con l'indice dei due volumi. Catalogus Codicum Graecorum qui in Bibliotheca Vallicelliana Romae adservantur». Milano, Hoepli, 1902, σελ. 68-70.

(2) Τὸ ποίημα ἐξέδωκε τελευταίως ἡ δρ. Sitsa Karaiskakis: «Das Lehrgedicht Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν von Markos Depharana, 1543», εἰς «Λογογραφίαν, δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λογογραφικῆς Ἐταιρείας», τόμος ΙΑ', τεῦχος Α' καὶ Β', ἐν Θεσσαλονίκῃ 1934, σελ. 1-66. Βλ. καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν. Κριτικὴν ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐδημοσίευσεν ὁ Μ. Κρι-αρχᾶς: «Παρατηρήσεις εἰς τοὺς διδακτικούς λόγους τοῦ Μάρκου Δεφαράνα». Ἀθῆναι 1935 (ἀνά-τυπον ἐκ τοῦ τόμου «Εἰς μνήμην Σ. Λάμπρου»).

(3) Ἡ περὶ Σπανέα βιβλιογραφία εἶναι πλουσιωτάτη. Ἀναφέρομεν προχείρως: Λ. Μαυρο-φρύδης: «Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης». Ἀθῆναι, 1866, σελ. 1-16. — W. Wagner: «Carmina Graeca medii aevi». Leipzig 1874, σελ. 1-27. — E. Legrand: «Bibliothèque Graecque vulgaire», Paris 1830, vol. I, σελ. VII-X καὶ 1-16. — F. Hanna: «Das Byzantinische Lehrgedicht Spaneas», Wien 1898, σελ. 1-28. — Σ. Λάμπρου: «Ἀγιορει-τικὰ ἀπόγραφα τοῦ Σπανέα νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα», εἰς «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολο-γικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμος 5ος τεῦχος ιζ', Ἰούνιος 1896, σελ. 103-122. — Σ. Λάμπρου, «Ὁ Σπανέας τοῦ Βατικανοῦ Παλατινοῦ κώδικος 367», εἰς «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τόμος 14ος, 1917-1920, σελ. 353-374. — N. Banescu: «Un fragment inédit du poème à Spaneas» εἰς «Recueil d'études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakow», Prague 1926, σελ. 75-80. Βλ. ἐπίσης K. Krumbacher: «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», κλ. ἐνθ. ἀν., τόμος Γ', σελ. 35 ἐπ., Jean Psycharis: «Le poème à Spaneas» εἰς «Mélanges Renier», Paris 1887, σελ. 261-283, John Schmitt, «Ueber den Verfasser des Spaneas», εἰς «Byzantinische Zeitschrift», Band I (1892) σελ. 316-332, ὡς καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναγραφομένην βιβλιογραφίαν.

διδακτικῶν» τοὺς στίχους 67-175 (ἐνθα περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀκροστιχίδα Μάρκος Δεφαράνας στίχοι), 181-204, 361-485, 569-772, ὡς καὶ τοὺς τελευταίους στίχους, ἐν οἷς παρέχονται εἰδήσεις τινὲς περὶ τοῦ πραγματικοῦ συγγρα-φέως, προσέθεσε δὲ ἐκ τοῦ Σπανέα τὴν περιγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Ροβοᾶμ καὶ τινὰς ἄλλας τῶν νουθεσιῶν⁽¹⁾.

Ἐνεκεν τῆς συγχύσεως τῶν δύο διαφόρων πηγῶν ἐξηγεῖται ἢ ἐν μέρει ὁμοιοκαταληκτικὴ καὶ ἐν μέρει ἀνομοιοκατάληκτος μορφή τοῦ ποιήματος, δεδομένου ὅτι οἱ μὲν «Λόγοι διδακτικοὶ» τοῦ Δεφαράνα ἀκολουθοῦν τὸ ὁμοιοκαταληκτικὸν μέτρον, τὸ δὲ ποίημα τοῦ Σπανέα τὸ ἀνομοιοκατάληκτον.

Ἡ παρεμβολὴ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Σπανέα ἀκολουθεῖ μετὰ τὸν στίχον 66 τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου:

καὶ μὴν ὀχλίζεσαι ποτὲ καὶ μὴν χολομανῆσαι.

Ὁ Φαλιέρος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, φθάσας εἰς τὸ σημεῖον ἐνθα ὁ πατὴρ συμ-βουλεύει πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὴν πραότητα καὶ τὴν πρὸς πάντας ἀγάπην, ἐκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὰ διδάγματα τῆς «παλαιᾶς στρατῆρας» καὶ ἀντέγραψεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ροβοᾶμ καὶ λοιπὰς νουθεσίας, ὡς ἐγνώριζεν ταύτας ἐκ τινος τῶν παραλλαγῶν τοῦ Σπανέα. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ ἀντέγραψεν ταύτας ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ αὐτοῦ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης Vallicelliana, τοῦ προτασσομένου τοῦ στιχουργήματος τοῦ Φαλιέρου. Ἐκτὸς πλέον ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ παρεμβολὴ εἶναι τυχαία, ὀφειλομένη εἰς ἀπλὴν σύγχυσιν κειμένων, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον μετὰ τὸν στίχον 66 ἀκολουθεῖ καὶ ἀλλαγὴ σελίδος.

Πάντως μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀποσπάσματος ἐκ τοῦ Σπανέα, ὁ Φαλιέρος, πρὶν ἢ ἀναλάβει τὴν συνέχειαν τῶν «Λόγων διδακτικῶν», ἐπαναλαμβάνει τὸν στίχον 66, ἐπι-θυμῶν τρόπον τινὰ νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἔληξεν ἡ παρεμβολὴ καὶ ὅτι συνεχίζεται τὸ ἀρχικὸν κείμενον. Τῷ ὄντι ὁ στίχος 160 ἔχει ὡς ἐξῆς:

Τὸ λοιπόν, υἱέ, μὴδὲν ὀχλίζεσαι ποτέ, καὶ μὴδὲν χολομανῆσαι.

Ἐκ τῶν ἄνω καθίσταται πρόδηλον ὅτι τὸ κακότεχον μωσαϊκὸν σύνθεμα, προ-κύπτει ἐξ ἀπλῆς συναρμοολογήσεως, κατ' αὐθαίρετον τρόπον, ἀποσπασμάτων δύο γνω-στῶν στιχουργημάτων, δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν λογοτεχνικὴν ἀξίαν, ἀλλ' οὐδὲ κἄν τὸν τίτλον τοῦ ποιήματος δύναται νὰ διεκδικήσῃ. Σχετικὴν τινὰ σημασίαν δύναται νὰ παρουσιάσῃ διὰ τὸν ἐρευνητὴν τῶν πηγῶν μόνον ἐμμέσως, βοηθοῦν ἐν τινι μέτρῳ τὴν πληρεστέραν ἀνασύστασιν καὶ κατανόησιν στίχων τινῶν τῶν προειρημημένων δύο συνθεμάτων, καὶ πιστοποιοῦν τὴν εὐρείαν αὐτῶν διάδοσιν.

Βραχείας περὶ τοῦ παρόντος στιχουργήματος πληροφορίας παρέσχεν, ὡς ἤδη ἀνε-φέραμεν, ὁ Σμίττ, ὅστις εἰς τὴν περὶ τῶν διαφόρων τοῦ ποιήματος τοῦ Σπανέα παραλα-

(1) Ἡ ἱστορία τοῦ Ροβοᾶμ, καὶ αἱ ἐκ τοῦ Σπανέα εἰλημμένοι λοιπὰ νουθεσία ἐξ 90 στίχων, παρέχονται εἰς τοὺς στίχους 68-159 τοῦ δημοσιευομένου στιχουργήματος τοῦ Φαλιέρου.

λαγῶν μελέτην μνημονεύων καὶ τὸν κώδικα C. 46 τῆς βιβλιοθήκης Vallicelliana, γράφει τὰ ἐξῆς: «Ὁφείλομεν προσέτι νὰ ἀναφέρωμεν ποίημα μέχρι τοῦδε ἄγνωστον, ὅπερ δέον νὰ θεωρηθῆ οὐχὶ ὡς παραλλαγή τις, ἀλλ' ὡς ἀνάπτυξις τοῦ Σπανέα. Περιέχει μέγαν ἀριθμὸν πρακτικῶν συμβουλῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς συζύγου, ἐπὶ τῆς συζυγικῆς ζωῆς ἐν γένει, ἀκόμη δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς. Ὁ συγγραφεὺς Μαρίνος Φαλιέρος ἀπευθύνει τὰς παραγγελίας πρὸς τινὰ ὀνόματι Μάρκον. Τὸ ὅλον ποίημα, μᾶλλον ἐκτεταμένον, ἀποτελεῖ συνέχειαν καὶ ἀνάπτυξιν μιᾶς ἤδη μνημονευθείσης παραλλαγῆς τοῦ κώδικος τῆς Vallicelliana. Φέρει τὸν τίτλον: «ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισὶρ Μαρί Φαλιέρου», καὶ ἄρχεται ὡς ἐξῆς:

πᾶσα ἀγαθὴ διδασκαλιὰ καὶ ἀρχὴ καλοῦ πραγμάτου,
 δίδεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνευμάτου:
 δὲν ἀναφέρνω τὸ λοιπὸν τὲς μουσες τῶν ἐλλήνων·
 σ' αὐτὴν τὴν τριάδα τὴν ἁγίαν τὴν προσευχὴ μου κλίνω...

καὶ τελειώνει:

νὰ μπῆς εἰς τὸν παράδεισον μὲ τοὺς ἀγίους νὰ ψάλῃς,
 τὸ ἀλληλούια αἰώνιον, ποτὲ νὰ μὴ τὸ σφάλῃς.
 ὑπομονὴ κι ἂν ἔλειπες, ὀρπίδα κι ἂν ἐχάθῃς,
 νὰ βούλησαι ὅπου κι ἂν πὰ νὰ πηγένης στὰ βάθῃ.

Οἱ στίχοι, ὡς βλέπει τις, εἶναι ὁμοιοκαταληκτικοὶ κατὰ διστιχίαν, ἡ δὲ γλῶσσα εἶναι τόσον δημώδης, ὥστε νὰ ἐνθουσιάσῃ τὸν γλωσσολόγον. Φαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εὐρίσκετο εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον. Τὸ στιχοῦργημα συνετέθη τὸν 15ον, ἴσως δὲ τὸν 16ον αἰῶνα, εἰς χώραν τῆς Ἑλλάδος κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Πρόκειται δὲ περὶ τελικῆς ἐξελιξέως τοῦ ποιήματος τοῦ Σπανέα, εὐρέως ἀναγνωσκόμενου, εὐρέως σχολιαζόμενου, καὶ χρησιμεύοντος ἐπὶ αἰῶνας ὡς μέσου ἀγωγῆς. Τὸ ἔργον τοῦ Φαλιέρου, καίτοι ἄνευ ἀξιώσεων, κατέχει τὴν πρέπουσαν θέσιν παρὰ ταῖς ἄλλαις παραλλαγαῖς, καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν λίθον τοῦ συνόλου» (1).

Ἐπίσης εἰς τὸ μνημονευθὲν ἄρθρον τοῦ «Ποίημα ἀνέκδοτο τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου», ὁ Σμίττ ὁμιλῶν περὶ τοῦ στιχοῦργοῦ τούτου γράφει: «Μᾶς ἄφησε ἀκόμα ὁ Φαλιέρος ἓνα παραινετικὸν ποίημα, ποῦ εἶναι μία παράφρασις τοῦ λεγομένου Σπανέα» (2).

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Σμίττ μόνον προχείρως εἶδε τὸ χειρόγραφον, διότι ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ ποίημα τοῦ Φαλιέρου δὲν ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν τοῦ Σπανέα, τοῦ ὁποίου μόνον ἑκατοντάδα περίπου στίχων ἐπαναλαμβάνει, ἀλλ' εἶναι κατὰ μέγα μέρος πιστὴ ἐπανάληψις τῶν «Λόγων διδασκτικῶν» τοῦ Δεφα-

(1) J. Schmitt: «Ueber den Verfasser des Spaneas», ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 331-332.

(2) J. Schmitt: «Ποίημα ἀνέκδοτο τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου», ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 294.

ράνα. Μόνον δὲ οἱ στίχοι οἱ εἰλημμένοι ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ὁμοιοκαταληκτικοί, ἐνῶ οἱ ἐκ τοῦ Σπανέα στίχοι εἶναι ἀνομοιοκατάληκτοι (1).

Οἱ στίχοι 341 ἐπ. τοῦ δημοσιευομένου στιχοῦργήματος:

διὰ τοῦτο, Μάρκο, σὲ ἤλεγα ὅποιος καὶ ἂν ἐγλυτώσῃ
 νὰ τὸν ἐκράζω θέλω υἱόν, διατὶ ἀπὸ ἀνθρώπου γνῶσι
 δὲν ἔναι μπορεζάμενον ὅποιος καὶ ἂν κολυμπήσῃ
 εἰς τέτοιον πέλαγος βαθὺν καὶ νὰ μὴδὲν βουλίσῃ

ἤγαγον τὸν Σμίττ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Φαλιέρου ἀπευθύνονται πρὸς τινὰ ὀνόματι Μάρκον. Ἄλλ' ὁ στίχος 341 δὲν εἶναι εἰμὴ ἀπλήρῃ ἀπομίμησις τοῦ στίχου 501 τῶν «Λόγων διδασκτικῶν» τοῦ Δεφαράνα, ἐνθα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Μαρκέζη:

Δι' αὐτὸ ὁ Μαρκέζης ἔλεγεν, ὅποιος καὶ ἂν γλυτώσῃ
 νὰ τὸν ἐκράζουν θέλουνε παιδί, διότι ἀπ' ἀνθρώπου γνῶσι (2)
 δὲν ἔναι μπορεζάμενον τινὰς (νὰ) κολυμπήσῃ
 εἰς τέτοιον μέλαγος βαθὺ καὶ νὰ μὴδὲν βουλίσῃ.

Ὁ Φαλιέρος ἀλλοιώσας τὸ νόημα, ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τοῦ Μαρκέζη διὰ τοῦ Μάρκου, τὸ ὁποῖον συμπίπτει οὕτω μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δεφαράνα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅμως πρόκειται περὶ ἀπλῆς συμπτώσεως, ὁ δὲ Φαλιέρος ἀνέφερε τὸ ὄνομα Μάρκος ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ λόγους μετρικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπομιμούμενος τὸ ὄνομα Μαρκέζης.

Θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὰς περὶ τοῦ περιεχομένου παρατηρήσεις, μὴ παρουσιάζοντος οὐδεμίαν πρωτοτυπίαν. Μᾶλλον ὠφέλιμος θὰ ἦτο ἡ ἐξέτασις τοῦ παρόντος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φαλιέρου φερομένου συνθέματος δὲ τὸν μελετητὴν τῶν «Λόγων διδασκτικῶν» τοῦ Δεφαράνα, καθότι ἡ παραβολὴ τῶν δύο κειμένων θὰ ἠδύνατο νὰ διευκρινήσῃ ὀρισμένα σημεῖα καὶ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς νέα ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ Δεφαράνα, καίτοι ὁ Φαλιέρος ἀπομιμούμενος τὸ στιχοῦργημα ἐκείνου, ἐπέφερον αἰσθητὰς ἀλλοιώσεις εἰς τὸ ἀρχικὸν κείμενον.

* * *

Ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τὸ δημοσιευόμενον στιχοῦργημα βρίθκει ὀρθογραφικῶν καὶ ἄλλων σφαλμάτων, ἐνῶ τὰ ἐν αὐτῷ σπανίως συναντώμενα σημεῖα στίξεως ἔχουν τεθῆ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν. Εἶναι δὲ ἄξιον νὰ τονισθῆ ὅτι δὲν ἔχει οὔτε κἂν τηρηθῆ ἡ κατὰ στίχον γραφὴ, ἀλλ' ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἀντέγραψε κατὰ συνέχειαν δύο, τρεῖς ἢ καὶ πλείονας στίχους, ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ πεζοῦ. Πλὴν ὅμως τῶν λοιπῶν σφαλμά-

(1) Εἶναι ὁμοιοκαταληκτικοὶ ἀνὰ διστιχίαις οἱ στίχοι 1-69 καὶ 160-420, ἀνομοιοκατάληκτοι δὲ οἱ 70-159.

(2) Ἡ Καραϊσκάκη εἰς τὴν ἀνωτέρω μνησθεῖσιν ἐκδοσίν της διώρθωσε τὸν στίχον ὡς ἐξῆς: «νὰ τὸν ἐκράζουε πιιδί, διότι ἀπ' ἀνθρώπου γνῶσι».

**

των, ὁ ἀντιγραφεὺς, ἐκ παραδρομῆς, παρέλειψεν λέξεις ἢ καὶ στίχους ὀλοκλήρους κειμέ-
νου, τοὺς ὁποίους συνεπληρώσαμεν, βάσει τῶν ποιημάτων τοῦ Δεφαράνα καὶ Σπανέα (1).

Ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει ἐτηρήσαμεν ὅσον ἦτο δυνατόν πιστὴν τὴν γραφὴν τοῦ
χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Vallicelliana, ἐπενεγκόντες μόνον ὅσας διορθώσεις ἀπῆται
τὸ μέτρον (2) καὶ ἡ πλήρωσις τῶν ἐλλειπῶν στίχων, πρὸς εὐχρεστέραν δὲ σύγκρισιν τῶν
κειμένων ἐσημειώσαμεν τοὺς ἀντιστοιχοῦντας στίχους τῶν « Λόγων Διδακτικῶν » τοῦ
Δεφαράνα. Ἔχομεν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μᾶς δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἐπανέλθωμεν λεπτομε-
ρέστερον ἐπὶ τοῦ παρόντος στιχουργήματος, μετὰ τὴν δημοσίευσιν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ
τὸ ὄνομα τοῦ Φαλιέρου ἀνεκδότων στιχουργημάτων.

Ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισέρ Μαρή Φαλιέρου

(φ. 441) Πᾶσα ἀγαθὴ διδασκαλιὰ καὶ ἀρχὴ καλοῦ πραγμάτου,
 δίδεται ὑπὸ Πατρός, Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνευμάτου.
 Δὲν ἀναφέρνω τὸ λοιπὸν τὰς Μοῦσας τῶν Ἑλλήνων,
 5 σ' αὐτὴν τὴν Τριάδα τὴν Ἁγίαν τὴν προσευχὴ μου κλίνω,
 διὰ νὰ μοῦ δώσῃ χάριτα στὸ νοῦν καὶ εἰς τὸ κοντύλι,
 νὰ γράψω καὶ νὰ διηγηθῶ μὲ τὰ 'διά μου τὰ χεῖλη,
 ὅτι τὸν μοναχὸν υἱὸν καὶ ἀκριβὸν τὸν ἔχω,
 νὰ βάλω εἰς στράταν ἀρετῆς βούλομαι καὶ ξετρέχω.
 Διότι ὁ νέος τὰ μέλλοντα καὶ κεῖνα τὰ οὐδὲν πράσσει,
 10 σὰν ὄνειρον τοῦ φαίνονται, ἄλλος νὰ τὰ διατάσῃ.
 Διὰ ταῦτα ἐγὼ ὁ πολυπαθῆς, τέκνον μου ἠγαπημένον,
 τὰ 'μαθα μὲ πολλὴν πικριάν, 'ς καιρὸν τὸν περασμένον,
 (φ. 411 β) νὰ σὲ διδάξω βούλομαι, καὶ ὀλπίζω νὰ πιστεύσῃς
 τοὺς λόγους τοὺς θέλω (εἰ)πεῖ, καὶ νὰ μηδὲν ὀκνεύσῃς.
 15 Καθημερινὸν νὰ μελετᾷς καὶ νὰ κρατῆς ἀλήθεια,
 καὶ τοῦτες οἱ διδασκαλιᾶς δὲν εἶναι παραμύθια.
 Λοιπὸν πρώτη διδασκαλιὰ ἐναι Θεὸν τὸν κτίστην
 καὶ τῶν παντῶν τὸν ποιητὴν νὰ σέβῃσαι μὲ πίστιν.
 Καὶ αὐτὰ τὰ ὀρίζει ἡ ἐκκλησιὰ ὅλα νὰ τὰ προσέχῃς,
 20 ἐκ τὴν ὀρθόδοξον βουλήν καὶ νόμον μὴν ἀπέχῃς.
 Διότι εἰς αὐτὴν ποτάσσονται οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆτες,
 καὶ ὅσοι δὲν τὴν προσέχουσιν κράξῃ τους διαραβῆτες.

2 ὑπὸ τοῦ πατρός. 17 λοιπὸν ἢ πρώτη. ἐναι τὸν Θεόν.

(1) Βλ. ἰδίᾳ τοὺς στίχους: 104, 241, 245, 253-254, 291.

(2) Ἡ ὁμοιοκαταληξία δὲν ἔχει πάντοτε τηρηθῆ, ἐνίοτε δὲ ἡ διόρθωσις δὲν κατέστη δυνατὴ
ὡς εἰς τοὺς στίχους: 51-52, 61-62, 172-173, 244-245, 312-313, 382-383, 384-385, κ. λ.

Ἀλήθεια ὁ νόμος τῶν ἀρχιῶν ἦτον αὐτὸς τῆς φύσης,
 καὶ λέγαν « τὸ δὲ θεὸς ἐσύ, νὰ μηδὲ ἄλλοῦ τὸ ποίσης ».
 25 Καὶ μετ' αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι χρόνους πολλοὺς ἐζοῦσαν,
 ὡς τὸν καιρὸν τοῦ Μωϋσῆ τὴν τάξιν ἐκλουθοῦσαν.
 (φ. 112) Τὸ πρόβλημα τοῦ Ἰσραὴλ δωδέκα σκῆπτρα ὁμάδι
 ἐδιάβησαν τὴν θάλασσαν καὶ ὁ Θεὸς διὰ σημάδι,
 τὸν ἔδωκε δέκα πλακιά διὰ νὰ τοῦ ποταγοῦσιν,
 30 ὡς λυτρωτὴν καὶ πλάστην τως νὰ τὸν δοξολογοῦσιν.
 Καὶ ἦτον λαὸς ἀδιάτακτος, καθόλου χάρις γνόσι,
 διὰ ταῦτο ἠθέλησε ὁ Θεὸς τὸν νόμον νὰ ξαπλώσῃ.
 Ἄμὲ ἀπῆτη ἦλθε ὁ Χριστὸς, ἐφώτισεν καὶ ἴγιάσε,
 τ' ἀνεργον ἐκαθάρισεν καὶ τὴν γραφὴν ἐφτειάσε.
 35 Καὶ ὅποιος τὴν στράταν τοῦ Χριστοῦ ὀρέγεται νὰ 'δεύγῃ
 ἀπότου ὀρίζει ἡ ἐκκλησιὰ ἄς πάσῃ νὰ μὴν ἔβγῃ.
 Καὶ ἄς ἐναι στὴν ὑπακοή, στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν ζέσι,
 μηδὲν τὸ πάθη ὡς τὸν Ἀδάμ, καὶ εἰς Ἄδην ἐξεπέσῃ.
 "Οτι δὲν ἐν πλέον λύτρωσις, ἀμὲ ὁ Χριστὸς σὰν ἔρθῃ,
 40 τοὺς δίκαιους κρίνει εἰς σωτηριάν, καὶ ὅπου πέσῃ μὴ γέρθῃ.
 (φ. 412 β) Τούτ' ἐναι ἡ διδασκαλιὰ, υἱέ, τὴν σὲ διδάσκω,
 νὰ 'χῃς τὸν φόβον τοῦ Χριστοῦ περὶ τὰ πάντα πάσῃ,
 καθὼς τὸ λέγει ὁ Σολομὸν εἰς τὰς παραβολὰς του:
 « ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ » καὶ οἱ ἀπακοῆς του.
 45 Ταῦτα κατὰ τῆς σωτηρίας, καὶ μὴν γυρεύσῃς ἄλλο.
 ἀμὲ εἰς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς θέλω νὰ σ' ἀθιβάλω.
 Μήπως καὶ δράμῃ ὁ λογισμὸς τῆς νιότης σου καὶ σφάλλῃς,
 ἄς εἶσαι πάντα ταπεινὸς καὶ ὑπομονῆς μεγάλης.
 Διότι αὐτὴ ἡ ταπείνωσις καὶ ἡ ὑπομονὴ ἐναι ἐκείνη,
 50 λέγω σοι ὅπου ἐστεφάνωσεν τὴν ἅγια Αἰκατερίνη,
 τὸν ἅγιον τὸν θαυμαστὸν μάρτυραν τὸν Νικητὰ,
 υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ, παράνομου ἀποστάτα.
 Καὶ ἐναι εἰς τὴν Παράδεισον, λαμπάδα ὀμπρός του ἄπτει
 μόνον διὰ τὴν ταπείνωσιν καὶ ὑπομονὴν τὴν ταύτη (*)

25 ἐζῆσαν. 26 ἐκλουθοῦσαν. 29 δεκαπλασια. 32 ἠθέλησεν. 33 ἦλθεν. 37 ζέσι.
38 ἐξεπέσῃ. 39 ἐναι. 41 ἡ πρώτη διδασκαλιὰ. 45 ἄλλον. 50 ἅγιαν. 54 ταύτην.

(*) μετὰ τὸν στίχον τοῦτον ἀκολουθεῖ ὁ κάτωθι στίχος, ὃν παρελείψαμεν διὰ λόγους μετρι-
κῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς μὴ ὑπάρχοντα εἰς τοὺς « Λόγους διδακτικούς »:

διότι ἡ ἀγάπη τὴν καρδιὰν εἰς πᾶσαν καλὸν τὴν ἄπτει.

- 55 (φ. 413) Ἀγάπα πᾶσαν ἄνθρωπον νὰ σ' ἀγαποῦ καὶ σένα 55
καὶ νὰ ᾄχης ὅλα τ' ἀγαθὰ πάντα ζετελειωμένα.
Ἡ ἀγάπη ἔναι παραγγελιὰ ἐκ τῆς Ἀγίας Τριάδος,
Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ὁμοουσίου μονάδος,
ὅτι ἀγαπῶνται ὁ Πατήρ μετ' τὸν Υἱὸν ἀλλήλως,
60 πορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁ στύλος, 60
Διὰ ταῦτος ὁ Κύριος ἡμῶν αὐτὴν (τὴν) ἐρμηνεύγει
τῶν Ἀποστόλων καὶ λαοῦ εἰρήνη πάντα λέγει.
Ὅπου ἔναι ἀγάπη δὲν μπορεῖ σκαντάλισι νὰ πέσῃ,
διὰτὶ δὲν ὑποπλέκονται σὰν τῆς Τριάδος δέσι.
65 Ὅπου διαβῆς μ' ὄλους πραῆς καὶ πρακτικὸς ἄς εἶσαι, 65
καὶ μὴν ὀχλίχεσαι ποτὲ καὶ μὴν χολομανῆσαι. 66
Ἄ θέλῃς νὰ ᾄσαι ἀγαπητός, ἀψόθυμος μὴν εἶσαι.
(φ. 413β) Λέγει το καὶ ἡ παραβολή, (ἄκουσε) τί (σὲ) λέγει:
70 «Θυμώδης δὲ καὶ μανικὸς ψέγεται παρὰ πάντα,
ὡς πάλε τὸν μικρόθυμον ὅλοι τὸν ἐπαινοῦσιν».
Ἄκουσον καὶ παράδειγμα (ἐκ τῆς) παλαιᾶς στρατάς:
Τοῦ Σολομῶντος ὁ υἱὸς ὁ Ροβοάμ ἐκεῖνος
δώδεκα σκῆπτρα ἐκράτησεν τὰ κράτειν ὁ πατήρ του,
καὶ πάντες ἐσυναχθήσαν, λέγουσι πρὸς ἐκεῖνον:
75 «Ἄφέντη, μέγα Ροβοάμ, μέγιστε τῶν ρηγάδων,
ἐλάφρυνε τὰ βάρη μας τὰ πολλὰ καὶ βαρέα,
ἃ ὁ πατήρ σου ἔρριψεν ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς πάντας.
Καὶ ἂν μᾶς ποιήσης τίποτε καὶ ἂν μᾶς παρηγορήσης,
δοῦλοι σου γὰρ νὰ εἴμεθεν καὶ νὰ σὲ εὐχαριστοῦμεν».
80 Ὁ Βασιλεὺς ὡς τό ᾄκουσεν, οὕτως τοὺς ἀπεκρίθη:
«Ἵπάγετε, ἀναμείνατε μόνον καὶ τρεῖς ἡμέρας,
νὰ βουλευτῶ μετ' τῶν ἐμῶν καὶ τότε δεῦτε πρὸς με».
(φ. 414) Ἐπῆγαν καὶ ἐκατέρησαν οἱ πάντες ὡς τὸ εἶπεν,
ὁ Βασιλεὺς δὲ ἔκραξεν ὄλους τοὺς ἐδικούς του.
85 Ἐκάθισεν ὁ Βασιλεὺς, ἐρώτησέν τους ὄλους.
Οἱ γέροντες οἱ φρόνιμοι εὐθύς τοῦτο τὸν εἶπαν:
«Εὐλογον ἔναι τὸ ζητοῦν, μηδὲν τοὺς παρακούσης,
ἀνάπαυσέ τους ὀλίγον, καὶ πάντα νὰ τοὺς ἔχῃς».

57 διότι ἡ ἀγάπη. 58 πατήρ. 60 πορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁ στύλος. 67 διὰτὶ ἄ. ποτὲ ἀψόθυμος. 68 διὰτὶ λέγει. 70 μικρόθυμον καὶ ταπεινόν. 71 καὶ ἄλλον παράδειγμα. 75 ρῆγα τῶν ρηγάδων. 85 ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς ὁ Ροβοάμ, ἐρώτησέν τους ὄλους περὶ τούτου. 86 τοῦτον. 87 εὐλογον ἔναι, ἀφέντη μέγα ρῆγα Ροβοάμ, ἔναι τὸ ζητοῦν, μηδὲν τοὺς παρακούσης.

- 90 Πλὴν οὐκ ἠρκέσθη ὁ Βασιλεὺς εἰς τὴν βουλήν ἐκείνην,
[Ἄ]λλὰ τοὺς νέους ἔκραξεν, μᾶλλον τοὺς θρασυτέρους,
ὅπου ἦσαν συνανάθροφοι τάχατε μετὰ κεῖνον.
Ἐρώτησεν καὶ ἠρεύνησεν ἐκείνους περὶ τούτου:
«Εἰπέτε τί με λέγετε; βουλήν με δότε εἰς τοῦτο».
Ἐκεῖνοι δὲ ὡς νεώτεροι θρασύτεροι καὶ αὐθάδεις
95 (φ. 414β) κακὴν βουλήν τὸν ἔδωκαν ὡς ἔδειξε ὡς τὸ τέλος. 95
Ὅμως δὲ ἐπροτίμησεν τὴν συμβουλήν τῶν νέων,
καὶ τῶν γερόντων τὴν βουλήν οὐδὲν τὴν ἐσχολήθη.
Μετὰ δὲ τὴν παραδρομὴν τῶν ἡμερῶν τῶν τριῶν
ἤλθεν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ πάλιν καὶ παρεκάλει:
100 «Ἐλέησόν μας, Βασιλεῦ, τὴν ἀγανάκτησί μας».
Ὁ Βασιλεὺς μετὰ θυμοῦ οὕτως τοὺς ἀπεκρίθη:
«[Ο]ὐκ ἐλαφρύνω τίποτε, μὴ με παρηγορήτε.
Ἐβάρυνέν σας λέγετε κ' ἔθλιψεν ὁ πατήρ μου,
καὶ γὰρ τὸ σᾶς ἐβάρυνε νὰ τὸ διπλωτριπλώσω.
105 Ἐπαίδευσέ σας (διὰ δαρμῶν καὶ γὰρ νὰ σᾶς παιδεύσω),
δι' ὄψεων καὶ σκορπιῶν καὶ νὰ σᾶς ἀφανίσω».
Τότε τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ εἰς ταραχὴν ἐσέβη
καὶ μετὰ θράσος καὶ θυμοῦ λέγουσι ἀπερισκέπτως:
«Ἵπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, ποιμαίνε τὸν λαόν σου,
110 (φ. 415) οὐκ ἔχεις μέρος μεθ' ἡμᾶς, οὐδὲ κληρονομίαν».
Καὶ παρευθὺς ἐγένοντο τὰ δέκα σκῆπτρα ἕνα
καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐπόμεινεν εἰς δυὸ καὶ μόνον σκῆπτρα.
Βλέπεις, παιδὶν μου, τί ἔβλαψεν ἡ συμβουλή τῶν νέων;
Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γύρευε πρῶτον καλὰ καὶ σκόπει,
115 καὶ ὁπότεν ἴδῃς γέροντας λαλοῦντας ὑποθέσεις
ἐκείνους μὴ περικόπτε, ἀλλ' ἄκουε νὰ μάθῃς.
Ἔχε εἰς τὸν νοῦν σου πάντοτε μελέτην τοῦ θανάτου,
καὶ ὁ φόβος νὰ σὲ πολεμῇ, νὰ φεύγῃ τὰ ἐναντία.
Ἄν γένῃς ὑπὸ κεφαλῆς καὶ πέσης εἰς ἀλλάγην,
120 τὴν κεφαλὴν σου σπύδαζε πάντα νὰ θεραπεύῃς.
Τοὺς δὲ συστρατιώτας σου τίμα καὶ ἀσχολοῦ τους,
ὅταν δὲ λείπῃς ἀπ' αὐτούς, μᾶλλον ἂν σὲ διώκουν.

89 ἠρκέσθη. 90 θρασυνοτέρους. 93 τοῦτον. 95 κακὴν βουλήν τὸν ἔδωκαν οἱ νέοι τὸν βασιλέαν Ροβοάμ τὸν μέγαν τὸν ἀφέντην . . . λὴν δὲ ὡς ἔδειξε ἕως τὸ τέλος. 97 καὶ τῶν γερόντων τῶν φρονίμων τὴν βουλήν ἀχρηστον οὐδὲν τὴν ἐσχολήθη. 100 ἐλέησόν μας, μέγα Βασιλεῦ, καὶ παρηγόρησον τὴν ἀγανάκτησίν μας. 101 ἀπεκρίθη. 103 σοῦ. 107 ἐσέβην.

Ἐχε τὸν νοῦν σου (πάντοτε) εἰς λόγους τῶν γερόντων,
 (φ. 415β) εἰς λόγους ὅπου λέγουσι ἄνθρωποι περασμένοι,
 125 ὅπου ἠνδραγάθησαν πολλὰ καὶ εἶδασιν πολέμους
 καὶ ἐποίησαν μὲ χέρια τῶς πράγματα εἰς τιμὴν τους.
 Ἐριζε πάντα εἰς αὐτοὺς καὶ θέλε καὶ μιμήσου,
 τούτους πληροφορήθητι, βάλε το εἰς τὸν νοῦν σου.
 Πᾶν πρᾶγμα ἀποβλεπτικὸν ἔχει καὶ χορτασίαν
 130 τὸ γὰρ νικᾶν καὶ ἀνδραγαθεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς του τρέπειν
 διότι χαροπώτερον καὶ πρόθυμον εἰς τοῦτο
 γίνεται δὲ εὐφημος, ἔχει τὴν φήμην ταύτην.
 Τοῦτο καὶ πρέπει τοῦτον, τὸν κατ' ἀλήθειαν ἄνδρα
 καὶ ὅταν νὰ τύχη εἰς πόλεμον, νὰ πολεμήσῃ ὡς ἄνδρας.
 135 Εἴπερ δὲ ζήσῃ ἤζησε, ἄδετε τὸ ὄνομάν του
 εἰ δὲ ἀποθάνει ἀπέθανεν, πάλιν μὲ τὴν τιμὴν του.
 Κάλλιον ἔναι ὁ θάνατος μετὰ τιμῆς, παιδίμ μου,
 παρὰ τὴν ἄχρηστον ζωὴν καὶ τὴν ἀτιμωμένην.
 Σὺ δὲ ἂν ποιήσῃς τίποτε προτέρημαν ὀλίγον
 140 (φ. 416) μὲ τὴν καλογνωμία σου πολέμα νὰ τὸ αὐξάνῃς.
 Μηδὲν καυχᾶσαι, πρόσεχε μηδὲν παρθῆς εἰς τοῦτο,
 ἄφες το λέγειν, ἄφες το, καὶ ἄς τὸ λαλοῦσιν ἄλλοι,
 ἀλλ' ὑποκλίνου πάντοτε, καὶ ταπεινοῦ πρὸς πάντας.
 Καὶ εἰς τὸ ἕνα σου προτέρημάν, πρόσθεσ καὶ ἄλλον ἕνα,
 145 καὶ εἰς ἀνδρείαν σου ταπεινοῦ, ποὺ κάλλιον εἰς τὸν κόσμον.
 Ἐνδυσε πένητα πτωχόν, χόρτασε πεινασμένον,
 θλιμμένον παραμύθισον, ἄρρωστον ἐπισκέψου.
 Εἴ τι γὰρ δώσης τῶν πτωχῶν Θεὸν αὐτὸ δανεῖζεις,
 αὐτὸν γὰρ ἔχεις χρεωστήν, νὰ σὲ τὸ ἀντιμοίψῃ.
 150 Καὶ μὴ προβάλεσαι ἀφορμὴν «οὐκ ἔχω τί νὰ δώσω»,
 Ὁ Θεὸς τὸ κατὰ δύναμιν θέλει καὶ ἀπαιτήσῃ.
 Κάλλιον ἔναι ὀλίγον, μετὰ τῆς προθυμίας,
 παρὰ χιλιάδες πράγματα μετὰ ὀδυνοπαθείας.
 (φ. 416β) Ἦκουσα γὰρ ἐν τῇ γραφῇ ὅτι πολλοὶ πολλάκις
 155 ἀντὶ πτωχῶν πενήτων τε, ἐξένισαν ἀγγέλους.
 Κατορθωμάτων πάντοτε, κρείττων ἐνὶ ἡ ἀγάπῃ,
 καὶ ἂν ἔχῃς ὅλα τὰ καλὰ καὶ λείπει σε ἡ ἀγάπη,
 τίποτε οὐκ [ἐκ]έρδισες εἰς τὸν παρόντα κόσμον.

130 πρέπει. 135 ἤζησε μετὰ τιμῆς. 140 πολέμα το νὰ τὸ αὐξάνῃς. 156 τῶν γὰρ κατορθωμάτων.

Λοιπόν, μηδὲν ὀχλίζεσαι, μηδὲν χολομανῆσαι, 66
 160 διότι τὸ στόμαν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν νὰ βασιλεύγουν 69
 οἱ ἀγαθοὶ ὅλη τὴν γῆν καὶ νὰ τὴν διαφεντεύγουν. 70
 Ἄν ἔχῃς ἐσοδήματα τόσα διὰ νὰ σὲ σώνου, 175
 δίδε καὶ ἄλλοῦ νὰ ζῆ ἀπὸ σέν, καὶ σόδιαζε συφρόνου.
 Μὴ κάμνης σὰν τὸ σκούληκαν ὅπου τὴν γῆν λυπᾶται,
 165 νὰ μὴ χορταίνῃ προτιμᾶ, μᾶλλον παρατηρᾶται,
 νὰ μένη πάντα πειναστὸς καὶ νὰ παθῆ τὸ σῶμα,
 παρὰ νὰ τρώγῃ ἀπὸ τὴν γῆν νὰ μὴ φυρᾶ τὸ χῶμα. 180
 Μὴ κάθεσαι ἄνεργος ποτὲ κατὰ τὴν πολιτείάν σου, 205
 (φ. 416 bis) ἐέργα ἢ μὲ τὸ κορμὶ ἢ μὲ τὴν ὀρδινιά σου.
 170 Εἰς τὴν ὀκνιάν καὶ ἀνάπαυσιν πολλὰ κακὰ ἀκολουθοῦσι,
 ἄλλως κλεψιάν, ἄλλως πορνιάν καὶ πανουργιᾶς γεννοῦσι.
 Ἐὰν τὰ μελίτσια τ' ἄγνωστα πῶς ἔχουσιν τὴν φύσιν
 νὰ ῥγάζονται, καὶ τοὺς ἀργούς ὅλους νὰ καταλοῦσιν. 210
 Μόνον ἕναν κρατίζουσιν, καὶ βασιλέα τὸν κράζουν,
 175 διὰ ν' ἀποδέχεται νὰ μποῦν αὐτὲς ὅπου βαστάζουν.
 Καὶ κείνες ποὺ ἔνι ὀλόφυρες ἔρχονται στὸ γυψέλιν,
 κλωτσοκοπᾶ καὶ διώχνει τες νὰ πᾶν νὰ φέρου μέλιν.
 Καὶ ἄφες αὐτὲς καὶ σκότισε πῶς κάμνει τὸ μερμούκιν 215
 ὅπου [ζε]τρέχει πόθεν ποὺ ἔναι σιταροκούκιν,
 180 νὰ τὸ μαζώνῃ πρόθυμα μὲ τὴν πολυμερία
 καὶ τὸ σωρέψῃ, γνώριζε τῆς φύσης πονηρία.
 Ὅντα βραχῆ ἀγωνίζεται σκούληκιν μὴ τὸ φᾶσι,
 στεγνώνει καὶ φυλάσσει το, πάλιν (νὰ) μὴν τὸ χάσῃ. 220
 (φ. 416 bis) Λοιπόν αὐτὸ τὸ κάμνουσιν τάσσω κατὰ τὴν φύσιν,
 185 δέκα πλασιᾶς ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ τὸ ποίση.
 Διότι τοῦ φέγγει ἡ διάκρισις καὶ γνώθει αὐτὸ τὸ πρέπει,
 καὶ οὐ τὰ ἡ φύσις ἔδωκεν, ἀμὴ παρὰ νὰ βλέπει.
 Δι' αὐτὸ τοὺς λέσιν ἄνθρωπους, διατὶ ἀνωτροπίζου, 225
 καὶ τὰ ζῶα τὴν γῆν θεωροῦν, διότι σ' αὐτὴν ὀρπίζου.
 190 Τὸ φά σου ἄς ἔναι ὅταν πεινᾶς, διὰ νὰ σοῦ νοστιμᾶται,
 διότι ὅτι μίσσος καὶ ἄνε φᾶς ὅλη κοπρὰ γεννᾶται.
 Τρῶγε νὰ ζῆς καὶ μηδὲν τρῶς ὡσὰν τὸ κάμνει ὁ χοῖρος,
 πίνε κρασὶν συγκεραστὸν ἀπὸ λιγοῦ σὰ μύρος. 230

159 τὸ λοιπόν, νιέ, μηδὲν ὀχλίζεσαι ποτὲ καὶ μηδὲν χολομανῆσαι. 162 ἐσοδήματα νὰ ζῆς. σῶνουν. 165 καὶ νὰ χορταίνῃ. 170 ἀκολουθοῦσι. 172 ἰδέ. 176 ὅπου. 178 μερμήκιν. 180 πολυμεριάν. 182 νὰ μὴν τὸ φᾶσιν. 183 χάσῃν. 184 φύσιν. 186 αὐτόν. 187 οὐ μόνον. 188 διὰ ταῦτο. 191 διότις.

- 195 Ἡ γούλα κάστρον καταλεῖ καὶ μετὰ δὲ διαβαίνει
καὶ ψήφα τὸ δηνέρι σου στὰ κόπτρα νὰ μὴ πηαίνῃ.
Βλέπε τῆς γούλας σου ὄρεξι νὰ μὴ σ' ἀζιγανεύσῃ,
διὰ τὸν ἄνθρωπον πλανᾷ τοῦ στόματος ἢ γεῦσι.
(φ. 417) Σὰ φᾶ καὶ πιῆ καὶ κοιμηθῆ τινὰς μὲ δίχως κόπους, 235
ζημιὸν τοῦ φέρνει ὁ λογισμός, πολλοὺς διαβόλου τρόπους.
200 Ἡ γούλα δὲ καὶ ἡ πορνιὰ τὸ ἓνα σύρνει τὸ ἄλλο,
καὶ ποιὸν νὰ ἔναι γλυκότερον δὲ ξεύρω ν' ἀθιβάλλω.
Ἵποιοις αὐτὰ ὀρέγεται δουλῶνεται καθόλου,
διότι ἔν καὶ τῶνα συνεργιὰ καὶ τ' ἄλλο τοῦ διαβόλου. 240
Καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχίζει ὁ δαίμονας, καὶ γίνεται δικός του,
καὶ ἃ θέλῃ νὰ μεταστραφῆ δὲν ἠμπορεῖ ἀτός του.
205 Ἐπὶ δικῆς του δύνாமης δὲν ἠμπορεῖ νὰ γλύσῃ,
μόνον νὰ πέψῃ ὁ Ἵψιστος χάριν νὰ τοῦ βοηθήσῃ.
Πόσοι δι' αὐτὲς τὲς δυὸ ἁμαρτιὰς μεγάλοι ἐκομπωθῆκαν.
τὰ πλούτη καὶ τὴν ἀφεντιὰ καὶ τὴν ζωὴν ἐφῆκαν. 245
210 Τὸν Ὀλοφέρνη σκόπησεν τὸν μέγαν καπετάνιον,
πῶς τὸ χηράδιν μὲ κρασὶν καὶ τῆς πορνιᾶς τὸ πλᾶνον,
(φ. 417 β) ἔκοψεν τὸ κεφάλιν του, καὶ λύτρωσε τὴν Χώραν,
καὶ φύγαν τὰ φουσαῖτα του εἰς μὴν κατὰ τὴν ὥραν. 250
Καὶ αὐτοῦ τοῦ φοβεροῦ ρηγὸς τὸ σπῆτιν τοῦ Ταδῖνο.
215 τὸ πῶς ἐκαταστάθηκεν εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνο,
ὅταν ὁ υἱὸς του ἐμίσσειεν μὲ τὴν εὐγενεστάτην,
ἐκείνην τὴν Λουγγρέτζια τὴν πανωραιοτάτην.
Ὁμοίως οἱ δυὸ κακόγεροι, ποὺ ἐκρίναν τὴν Σωσάναν, 255
καὶ τὸ δικόν τους πταίσιμον ἀπάνω της τὸ βάναν.
220 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός: « τὴν ἁμαρτιὰ νὰ γένη μὴν ἀφήσω »,
καὶ ἀπόστειλεν τὸν Δανιὴλ διὰ νὰ ντοὺς τρέψῃ ὀπίσω,
νὰ φανερώσῃ τὸ κακὸν εἰς τὸ λαὸν νὰ ξεύρῃ,
καὶ αὐτόνοὺς ὅπου ἐβούλουντα τὸ κρεῖμα νὰ ντοὺς εὔρῃ. 260
Καὶ ἔκρινεν ὁ Βασιλεὺς νὰ τοὺς λιθοβολήσουν,
καὶ τὴν Σωσάναν μὲ τιμὴν στὸ σπῆτιν της ν' ἀφήσουν.
225 Τοῦτα τὰ ξόμπλια φέγγουσιν τοῦ καθενὸς νὰ βλέπῃ,
(φ. 418) νὰ μὴ τὸν σύρνουν οἱ ὄρεξεις σὲ κείνα τὰ δὲν πρέπει.
Βλέπεις τὰ ζῶα τ' ἀγνωστα τὴν στράταν πῶς διαβαίνουν,
καὶ (ἂν) πέσῃ τὸ ἓνα, βλέπουνται τ' ἄλλα ἵποκεῖ νὰ πηαίνουν. 265

194 μετό. 197 γεῦσις. 198 πῆ. 201 ξεύρων. 203 ἓνα. 218 ὀπού. 219 δικόν
της. 220 τὴσιν. 227 ὄρεξιν.

- 230 Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπῶχει νοῦν καὶ βλέψι καὶ γνωρίσει,
θωρῶν τὰ ξόμπλια τῶν ἀρχιῶν πρέπει του νὰ νοήσῃ,
τὴν στράταν τὴν ὀρδινιαστὴν ὀγιὰ νὰ μὴ σκοντάψῃ,
καὶ πέσῃ μέσα στὴν ἰστιὰν καὶ ἡ λάβρα τὸν ἐκάψῃ. 270
Καὶ μὴν γυρεύσῃς τὸ λοιπὸν ἄλλος νὰ σὲ διατάξῃ,
235 ἀμὲ ἀτός σου σκόπισε νὰ ζῆς μὲ πᾶσα τάξι.
Δυὸ στράτες ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ ζῆ στὸν κόσμον τοῦτον,
ἢ μιὰ καλὴ καὶ εὐγενικὴ καὶ ἡ δευτέρη τοσοῦτο(ν).
Ἡ πρώτη κόσμον ν' ἀρνηθῆς καὶ ἡ ἄλλη νὰ συμπέσῃς
καὶ εἰς τὸν ζυγὸν τῆς γυναικὸς στὸν σφέντυλαν νὰ θέσῃς. 275
240 (φ. 418) Δὲν ξεύρω ποιὰν νὰ ῥέγεσαι καὶ βούλεσαι νὰ πιάσῃς,
(ἀμὴ ὅποιαν πιάσῃς ἤξευρε τέλειαν νὰν τὴ φυλάσῃς).
Ἐὰν ἔμπης εἰς ὑποταγὴν πνευματικοῦ πατέρα,
στὴν ἐκκλησίαν πρόθυμος ἄς εἶσαι πᾶσα μέρα. 280
Καὶ ταπεινὸς μὲ ὑπακοήν, καὶ αὐτοῦνη ἡ στράτα σώνει,
245 (νὰ βάλλουν τὸν ἁμαρτωλὸν ἐπ' οὐρανοῦ καὶ θρόνου).
Διάβαζε πατερικά, νὰ μάθῃς ἐρμηνεῖες,
καὶ μὴν ἐγδέχεσαι ἀπὸ μὲ τέτοιες παραγγελίες.
Διότι αὐτὰ δὲν τὰ ῥαξὰ καὶ πῶς νὰ τ' ἀρμηνεύσω;
250 θέλω λοιπὸν στὰ κοσμικὰ τὰ λόγια μου νὰ στρέψω.
Καὶ λέγω σου παραγγελιὰν, ἂν τὸ θελήσῃ ἡ χάρις
τοῦ Ἁγιοῦ Πνευμάτου, ν' ἀξωθῆς ἀρχόντισσαν νὰ πάρῃς,
ἀπάνω εἰς ὅλα εὐγενικὴν γύρεψε νὰ τὴν εὔρῃς,
γιατὶ ἔναι δύσκολον (καὶ αὐτὸ κάμε νὰ τὸ ἤξεύρῃς. 290
Ἰδὲς τὰ ἔργα) τῶν γονεῶν καὶ τὴν ὑπερεσίαν
255 καὶ πάρε ξόμπλιν ἀπ' αὐτοὺς ὀδιὰ τὴν κορασίαν.
Μὴ λυπηθῆς πλουσότητα, νὰ σ' ἀγοράσῃ κόρη,
ἀμὲ τὰ ἔργα τὰ καλὰ καὶ τὸ κερμὶν της θάρει.
(φ. 419) Καὶ ἀφότις τὴν εὐλογηθῆς καὶ μετὰ σένα ἔρθῃ
295 σὰν κάθεται καὶ κρᾶξῃς τὴν πέ της εἰς μὴν νὰ γέρθῃ.
260 Καὶ ἄς στέκῃ νὰ σοῦ ἀφοκραστῆ, κατὰ τὴν χρεϊὰν ὀπῶναι,
κολάκευε καὶ ἀγάπα τὴν καὶ τὴν καρδιὰν σου χῶνε.
Μήπως καὶ πάρε θράσεμα διὰ τὴν πολυσπλαγχνίαν,
καὶ κάμει κέντα σὰν τὸ ζὸ ἐκ τὴν ἀναπαψία. 300
Ἵλα ἄς κρατοῦν τὰ χέρια της καὶ ἄς ἔχῃ τὰ κλειδία,
265 καὶ ἐσὲν ἄς δίδῃ τὴν τιμὴν νὰ ἔχῃς τὴν ἀφεντιὰ.

231 καὶ θωρῶντα τὰ. 243 εἰς τὴν. 252 ὄλκν. 262 πολυσπλαγχνίαν. 265 ἀφεντιάν.

- "Ας ἔν κερὰ στὴν μεσαριὰ καὶ εἰς ὅλα ὁποῦ ἔχει χρεῖα,
 νὰ βλέπη πῶς ὀρέγεσαι, νὰ ἔχη πληροφορία.
 Ὁ λόγος σου ἀπόγκρουστος μὴν ἔν ποτὲ σὲ κείνη, 305
 καὶ τῆς γυναίκας ἢ καρδιά ἢ εὐσπλαγγινὰ τὴν κλείνει.
 270 Διατι κάλλιο νὰ σ' ἀγαπᾷ παρὰ νὰ σὲ φοβᾶται,
 διότι ἀπὸ φόβου ὀργητα στὸν ἄνθρωπον γεννᾶται.
 (φ. 419β) Καὶ ὅταν σὲ ἀγαπᾷ βλέπεται ὀδιὰ νὰ μὴ σοῦ σφάλῃ,
 καὶ ἂ σκοντάψῃ μιὰν φορὰν προσέχεται τὴν ἄλλῃ. 310
 Καὶ τὲς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ ἐκείνη ἄς τὲς διατάσῃ,
 275 καὶ μὴν ψηφᾷς ἐσὺ ποτὲ αὐτὲς τὸ τί νὰ φᾶσι.
 Τὰ ψούνια ἄς εἶναι πλούσια, ὅλους νὰ τοὺς χορταίνου,
 νὰ εὐχαριστοῦν τῆς τάβλας σου καὶ νὰ ντῶς ἀπομένου.
 Δὲ λέγω πετεινόπουλα, οὐδὲ παχιὰ γουρούνια, 315
 ἀμὲ κατὰ τὴν κοντετζιὸν ἄς εἶναι τὰ μπουκουνία.
 280 Διὰ πᾶσ' τὲς ἑλαμπρες γευρτὲς καλλίτερα καὶ πλῆσα,
 ὅτι οἱ γιωρτὲς καὶ ἄλλ' ἡμεριὲς δὲν εἶναι ὅλες ἴσα.
 Τὴν φορεσὰ τῶν γυναικῶν ἄς τὴν θυμίξῃ ἐκείνη,
 καὶ ἔργα τὴν νὰ ντύνεται, νὰ ἔχετε καλωσύνη. 320
 Καὶ τοὺς φαμέγιους τοῦ σπιτιοῦ ἄνδρες ἐσὺ ὀρδινιάζε,
 285 (φ. 420) καὶ ἂν ἔναι πταίσιμον ἔς αὐτοὺς συγκεραστὰ το σιάζε.
 Δὲν ἔν δοσμένον τῆς γυνῆς τοὺς ἄνδρες νὰ διατάσῃ,
 καὶ δίδαξέ τον σπλαχνικά καὶ ὁ λόγος σου ἄς φτάσῃ.
 Μὴν τοὺς ἀφήνῃς ἄνεργους, νὰ μὴ κακαθροπίζου, 325
 ὅτι διὰ τὴν ἀνάπαυσιν πολλοὶ κακαθροπίζου.
 290 Κατὰ τὴν τάξιν καθανὸς δίδε δουλειάν νὰ ἔργάζῃ,
 (συγκεραστὰ ὡς δύνεται ἀτὸς του νὰ ἐβγάξῃ).
 "Ας ἔχῃς εἰς τὸ σπίτι σου ἄλογα καὶ μουλάρια,
 ἄς τὰ συχνοστριγλίζουσιν καὶ ἄς τὰ κρατοῦν καθάρια. 330
 Καὶ ἀτὸς σου σὺ συντήρα τα πῶς πίνουσιν καὶ τρῶσι,
 295 ὅποιος τὸ πρᾶγμα του ψηφᾷ, ἔχει μεγάλην γνῶσι.
 Αὐτὰ τὰ ζᾷ τὸ χρειάζονται δὲν ἠμποροῦ νὰ ποῦσι,
 καὶ ἂ δὲν τῶς δίδῃ ὁ ἄνθρωπος, πολλὰς φορὲς ψοφοῦσι.
 Καὶ ἔχουν ἐσὲν χαμοθεόν, καὶ σὺ πάλιν στὴ χρειά σου 335
 σῶνεσαι μὲ ταῦτα τὰ ζᾷ, καὶ κάμνεις τὴν δουλειά σου.
 300 (φ. 420β) Καὶ ἂν ψοφήσουν χάνεις τα καὶ κάμνουσί σου ζμία,
 καὶ ὥστε νὰ βρῆς διὰ νὰ σωστῆς ἔχεις στενοχωρία.

266 ἔναι. 268 ἔναι. 273 ἄλλην. 280 πλοῦσα. 285 εἰς. 286 ἔναι. 294 καὶ
 σὺ ἀτὸς σου. 295 γνῶσιν. 300 κάμνωσί σου σμία.

- Διατι τοῦ νέου ἢ ὀρεξί τρέχει ὡσάν τ' ἀχέλι,
 ἄλλος γεράκι ν' ἀγαπᾷ καὶ ἄλλος σκυλιὰ νὰ θέλῃ. 340
 Τὸ πρῶτον ἔ χειρότερον καὶ πλέας μεγάλης λύπης,
 305 βουλήν σοῦ δίδω ἂν ἠμπορῆς καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ νὰ λείπη.
 Εἶτα κ' ἠδὲ λιγώτερον κακὸν ἔναι στοὺς σκύλους,
 οἱ ποῖοι διατι ὑποτάσσονται τοὺς λέγου ἄνθρώπων φίλους.
 Κράτει ζευγάρια καὶ σκυλιὰ κατὰ τὴν κοντετζό σου, 345
 πῆγγαινε τὲς ἄλλ' ἡμεριὲς κυνήγα ἀπατὸς σου.
 310 Μηδὲν δοθῆς πάντα σ' αὐτά, ἀμὲ συμφρόνου ἄς ἔναι,
 ὀλημερίς ἂν κυνηγᾷς, ἀργὰ στὸ σπίτι μένε.
 "Α σ' ἀκλουθοῦν ἀπὸ λιγοῦ χωργιάτες νὰ τοὺς τρέφῃς,
 καὶ ἀφότου φᾶν καὶ πιοῦ καλὰ κάμε νὰ τοὺς προσέχῃς. 350
 (φ. 421) Τριακόσια ὑπέρπερα ἂ σοῦ θέ, σολδι νὰ μὴ σοῦ δώσῃ,
 315 καὶ ἂν ἔμπορέσῃ τὸν λαγὸν τὸν πιάσει νὰ σοῦ χῶσῃ.
 "Οποῖος φαίνεται καλὸς καὶ πλέα σου μπιστεμένος,
 αὐτὸς ἔν πλέα χειρότερος καὶ τοῦ κακοῦ δοσμένος.
 Δὲν θέλουσι τὴν συντροφιά τοῦ ἄρχου καὶ τὴν φιλιάν του, 355
 ἀμὲ ὄντε θέλου νὰ τοῦ φᾷ, χρειάζονται τὴν δουλειάν του.
 320 Καὶ αὐτοῦνην τὴν ἀρχόντισσαν, ὀπῶναι συντροφιά σου,
 κρέας ἀπὸ τὴν σάρκα σου, μέλος ἐκ τὴν πλευρά σου,
 πάσκισε νὰ συμπορπατῆ μιὰν στράτα μετὰ σένα,
 καὶ ὅταν μετρᾷς τὰ δεκοκτῶ μὴ λέγῃ αὐτὴ ἔκοσένα. 360
 "Αν δώσῃ ὁ Θεὸς νᾶ φρόνιμη, ὀλίγα θεὸς κοπιάζει, 485
 325 εἶτα καὶ δεῖς ὅτι ἔχει χρειάν, ἢ γνῶσι σου ἄς τὴν σιάξῃ.
 Πρόσεχε ὅσον ἠμπορεῖς νὰ ζῆς καλὰ μὲ κείνη,
 διότι ἂν κινήσῃ εἰς τὸ κακὸν οὐδὲ σοῦ λείπουν θρηῆνοι.
 "Αν σοῦ ζητᾷ φορέματα, βλατιὰ καὶ δακτυλίδια,
 (φ. 421β) κάμε τῆς μέσα τοῦ σπιτιοῦ ὅτι μπορεῖς στολίδια. 490
 330 Τὴν ὀρεξίν τῆς τζάκιζε μὴ βατζιστῆ νὰ θέλῃ
 τραγοῦδια, γάμους καὶ χάρες· καὶ ἂν γλυκαθῆ στὸ μέλι,
 ὡσάν τὸ κάμνει ἢ μέλισσα θέλει πνιγῆ ἀπόσω·
 δὲ ξεῖρω πλέα τιμητικά τέτοιαν αἰτία νὰ χῶσω.
 Διατι αὐτῆνη ἢ σαγιτιτὰ εἰς τὴν καρδιάν ἐφτάνει, 495
 335 καὶ δὲν εὐρίσκεται γιατρὸς τέτοιαν πληγῆ νὰ γιάνῃ.
 Μαγάρι νὰ θανάτωνε τὸν ἄνθρωπον τὴν ὄραν,
 παρὰ νὰ τρώγῃ τὴν καρδιά σὰ φάγουσα καὶ ψῶραν.

307 οἱ ποῖα, λέγουν. 312 ἀκλουθοῦν. 315 πιάσειν. 317 ἔναι. 319 τὴν χρειά-
 ζονται τὴν. 332 πνιγῆν ἀπέσω.

- Δὲν ἦῤρεν ὁ Ἄριστοτέλης βουλήν καμμὴν νὰ δώσῃ,
οὐδὲ ἀπὸ τέτοιον πάθημαν κανένα νὰ λυτρώσῃ. 500
- 340 Διὰ ταῦτο, Μῆρκο, σὲ ἤλεγα ὅποιος καὶ ἂν ἐγλυτώσῃ,
νὰ τὸν ἐκράζω θέλω υἷόν, διατὶ ἀπὸ ἀνθρώπου γνῶσι
δὲν ἔναι μπορεζάμενον ὅποιος καὶ ἂν κολουμπήσῃ,
εἰς τέτοιον πέλαγος βαθὺν καὶ νὰ μῆδὲν βουλίσῃ.
- (φ. 422) 345 Χαρὰ σ' αὐτὸν ὁποῦ θωρεῖ· τὸ(ν) κίντυνον ἐκεῖνο,
καὶ ἄς στέκῃ ἀπόξω καὶ διψᾷ καλλίτερον τὸ κρίνω.
- Ἔομως ἄς παραθέσωμεν τέτοιαν πολυλογία,
διατὶ ἔναι κακὴ καὶ νὰ πῶ θελ' εἶσται ἀτυχία.
- Ἄς ποῦμεν ἄλλον τίβοτας νὰ πάρωμεν ἄερα,
διότι εἰς τέτοιον λογισμὸν ἂν ἤμουν ὅλη μέρα, 510
- 350 ἤθελα σκάσει στέκοντας σὰ σῦκον ἢ πεπόνι,
ὅτι πολλὰ εἶναι ἀβάσταγοι οἱ ἀποπέσω πόνοι.
- Διὰ ταῦτο αὐτὸς ὁ δάσκαλος, ὁ ἅγιος Μπενάρδος
εἶπεν: «ὁποῦ ἔχει καλὴν καρδιάν ὡσάν τὴν ἔχει ὁ πάρδος,
οὐδὲν τοῦ πρέπει νὰ ψηφᾷ τῶν γυναικῶν τὲς διάξες, 515
διότι ἢ μεγαλοψυχία ἀντρίκες ἔχει πρᾶξες».
- Διὰ ταῦτο κάλλιον καθενός ἔναι νὰ μὴν ἤξεύρῃ
ἂν ἔναι ἄσπρη ἢ γυναικία του ἢ ἂ νίβγεται τ' ἄλεῦρι.
- Ἄν δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἔχῃς παιδιὰ, πολλὰ ἢ ὀλίγα ἂν εἶναι,
στὸ ἔχει σου μῆδὲν θαρρῆς, ἀμὲ στὸ νοῦ σου κρῖνε. 520
- 360 (φ. 422β) Πλέα ξάζει μιὰ ἀρετὴ παρὰ καβαλλαρία,
κάμε νὰ μάθου γράμματα, νὰ ἔχῃ εὐχαριστία.
- Ἐγνώρισε τὴν φύσιν τως καὶ καθενός τως δῶσε
νὰ κάμνῃ αὐτὸν τὸ ρέγεται, μὲ τὴν βουλήν σου σῶσε.
- Διότι ὅποιος ἔχει γράμματα ἢ μάθημαν ἢ πρᾶξι,
τιμὲς οὐδὲν τοῦ λείπουνται καὶ πλούτη νὰ ποτάξῃ. 525
- 365 Καὶ τὰ δικὰ σου πράγματα ἔχε καὶ πότασέ τα,
ὥστε νὰ ζῆς τ' ἀφέντευγε κ' ὕστερα μοίρασέ τα.
- Μὴ στοχαστῆς τὰ μερτικὰ νὰ εἶναι ὅλα ἴσα,
ἀμὲ ὅποιος λείπεται ἀρετῆ, δὸς του τὴν μοῖρα πλήσα. 539
- 370 Ἄλήθεια δὸς του χόντετζὸ ἀπὸ παιδιὰ ὡς παιδιὰ του,
καὶ ἂν ἀποθάνη νὰ στραφοῦν εἰς τὰ συγγενικά του.
- Τοὺς ἄλλους δὲ εὐταξοῦσιους ἄσε τὸ μερτικόν τως,
ὅπου γνωρίζεις καὶ νοοῦν καὶ βλέπουν τὸ δικόν τως.

341 ἐκράζων. 347 καὶ νὰ πολλὴ θελ' εἶσται πλε' ἀτυχία. 351 ἀπαπέσω. 368 εἶναι.
372 δέν. ἄση.

- Ἄ λάχῃ νὰ ἔχῃς θηλυκὰ καὶ εἰς δέκα χρόνους ἔρθουν, 535
ἀντάμα ἄς θέτου μετὰ σὲν καὶ ζῦστερα ἄς ἐγέρθουν.
- 375 (φ. 423) Εἰς τὸν καιρὸν τως γύρευσε ἄντρες νὰ τῶν ἐδώσῃς,
στενέψου ἀπὸ τὸ ἔχει σου, νὰ τὲς ἐντρομνιώσῃς.
- Γαμπροὺς δὲ γύρευσε νὰ βρῆς νὰ ἔχουν κορμινὰ ἀκέρια,
παρὰ νὰ λείπονται οἱ ἀρετὲς καὶ νὰ ἔχουσι δηνέρια. 540
- 380 Ἄν ἔτυχε ν' ἀπόθανεν ἢ πρώτη σου γυναῖκα,
καὶ νὰ σοῦ δίδουσιν προυκιά καβαλλαρίες δέκα,
μὴν παντρευτῆς διὰ νὰ παιδιὰ, μὴν τὰ παραπονέσῃς,
πρόσεχε καὶ ἀποκράτει τα, διὰ νὰ τὰ καληκώσῃς.
- Ἔοτι οἱ μητριὲς μὲ τὰ παιδιὰ ἄπειρες πρίκες φέρνουν, 545
καὶ εἰς τοῦ κυροῦ τως τὴν καρδιάν πολλὰ μαγκλάβια βάνουν.
- Ἄλήθεια ἂ δὲν ἔχῃς παιδιὰ, καὶ οὐδὲν μπορεῖς νὰ ζήσῃς
χωρὶς γυναῖκαν, πρόσεχε νὰ μὴν παραστρατήσῃς.
- Καὶ συγκαιρίτρα σου ἔπαρε γιὰ νὰ συμπερπατῆτε,
τὸ θὲς ἐσὺ νὰ θέλῃ αὐτὴ καὶ εἰς μὶόν ἀγαπηθῆτε. 550
- 390 Ἄμὲ ἂ θὲς ἐσὺ κουκιά καὶ κείνη θέλει ἀχλάδες,
(φ. 423 β) δὲ μαγερεύονται ποτὲ αὐτοῦνες οἱ λογάδες.
- Καὶ θέλεις ἔχει τὸ γκρι-γρι ταχειὰ, ἀργὰ καὶ πάντα,
ὄρες γουνέλα νὰ ζητᾷ καὶ ὄρες χρουσῆ μπελλάντα.
- Λοιπὸν ἂ τύχῃ δεύτερον εἰς τὸν ζυγὸν νὰ πέσῃς, 555
κάμε κουτάλες δυνατὲς νὰ μὴν τὸ παραθέσῃς.
- Διατὶ ὁποῦ πέσει εἰς τὸν βυθὸν καὶ δὲν τότε κατέχει,
ἂ δευτερώσῃ πρέπει του τὸ σφάλμαν του νὰ τρέχῃ.
- Καὶ σὺ ὁποῦ ἔπεσε αὐτοῦ καὶ πάλι ἤρθες νὰ διάβῃς,
χρειά ἔναι μετὰ ὑπομονὴν νὰ γλύτῃς νὰ μὴν λάβῃς. 560
- 395 Πάσκισε ὅσον ἢμπορεῖς τὸ σκάνταλον νὰ φεύγῃς,
καὶ ἐγεννήθῃ ἀπ' τὴν γυνή, μάθε νὰ ντὴν ἀργεύγῃς.
- Μόνον ἄς ἔναι εὐγενικὴ καὶ ἀπόκει ἂ σφάνῃ εἰς ἄλλα,
νὰ τὸ πομένης δύνεσαι διατὶ δὲν εἶν μεγάλα.
- Τὰ λόγια της παράκουε καὶ ἄφες νὰ περάσου ; 565
ἢ πρώτη ἔναι γυναῖκα σου καὶ ἢ δευτέρη κερά σου.
- 400 [Κ]αὶ ἔν χρειαζόμενον τινὰς πάντα του νὰ πομένη,
(φ. 424) καὶ τὸ κατὰλογον αὐτοῦ ὑπομονὴν σημαίνει.
- Καὶ ἂν ἀπομένης θὲς περνᾷ στὸν κόσμον μέσα πέρα,
εἶτα καὶ θέλεις κούρταλα θὲς τὰ ἔχῃ καθημέρα. 570

377 καλὰ νὰ τὲς ἐντρομνιώσῃς. 384 μητριγές. 398 πάλιν. 399 χρειά ἔναι καὶ μετὰ.
401 ἀπὸ. 403 εἶναι. 405 γιὰτὶ ἢ πρώτη. 406 ἔναι.

- 410 Εἰς τέτοια πάθη θές ἐμπῆ καὶ τότες νὰ γεράσης,
 χρειά 'ναι τὸ τέλος σου νὰ ῥθῆ, τοῦ κόσμου νὰ περάσης. 773
 774
 'Ατός σου μὲ τὰ χέρια σου δῶσε διὰ τὴν ψυχὴ σου,
 μὴν ἀποθάνης καὶ νὰ πῆς νὰ δώσουν οἱ δικαί σου. 775
 'Αμὲ κατὰ τὸ ἔχει σου δὸς τοῦ Χριστοῦ τὴν μοῖρα,
 415 νὰ πᾶν ὁμπρὸς τὰ δῶρα σου ν' ἀνοίξουσι τὴν θύρα,
 νὰ μπῆς εἰς τὸν Παράδεισον μὲ τοὺς ἀγίου νὰ ψάλης,
 τὸ ἀλληλούϊα αἰώνιον ποτὲ νὰ μὴ τὸ σφάλης. 780
 'Υπομονὴ καὶ ἂν ἔλειπες, ὀρπίδα κι ἂν ἐχάθη,
 419 νὰ βούλησαι ὅπου καὶ ἂν πᾶ, νὰ πηγαίνης στὰ βάθη.
 412 ψυχὴν.

ΠΩΣ ΕΤΡΑΓΟΥΔΗΣΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΠΟΙΗΤΡΙΑ

τῆς λογοτέχνιδος κ. ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Τὶ θέσι κατέχει τὸ παιδί στὴ νεοελληνικὴ γυναικεῖα ποίησι;

Τὸ παιδί σὰ θέμα δὲν εἶναι εὐκόλο. «Πόσο δύσκολη καὶ βαρυσήμαντη εἶναι ἡ φιλολογία, ποὺ ἔχει γιὰ θέμα τὴν παιδικὴ ἡλικία, μᾶς λέει ὁ Ζίντ, καὶ πόσο, ἴσα ἴσα γι' αὐτὸ, εἶναι σπάνια!». Τὸ παιδί ζῆ κοντὰ μας, ἀπλό, χαριτωμένο, παίζει μαζί μας, μᾶς ἀγαπᾷ, κερδίζει πλοῦσια τὴ στοργή σας, πλουταίνει τὴ ζωὴ μας καὶ τὴν ὁμορφάνει, μὰ φεύγει μὴ μέρα ἀπὸ τὰ χέρια μας περνώντας στὴν ὠριμότητα, χωρὶς διόλου νάχωμε νοιώσει τὸ μυστήριον τῆς μικρούλας ψυχῆς του. Εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ μᾶς τοὺς ὄριμους, μὴ αὐθυπόστατη ὑπαρξί με δικό της μυστηριακὸ κόσμον, μὴ δροσερὴ ἐνατένισι τῆς ζωῆς καὶ μὴ ἐντελῶς ἰδιαίτερη εὐαισθησία. Ὅχι τόσο ἀπλό ὅσο δείχνει, οὔτε τόσο ἐκφραστικὸ ὅσο θέλουμε νὰ πιστεύουμε. Συχνὰ ξεφεύγει τὴ σοφὴ πειρὰ μας καὶ τὴ στοργικὴ μας φροντίδα καὶ χαίρεται τὸν ἀκατανόητο γιὰ μᾶς ψυχικὸ του παράδεισον.

Εἴμαστε βέβαια κι' ἐμεῖς παιδιὰ· μὰ ἂν θελήσουμε νὰ τὸ κρίνουμε με τὴ στοργὴ στὴ δικὴ μας παιδικὴ ἡλικία, τὸ σφάλμα θάναί διπλό. Ἡ ἀνάμνησι, παραφορτωμένη κι' ἀλλοιωμένη ἀπὸ τὴν κατοπινὴν μας ζωὴ, ὀδηγεῖ λανθασμένα. Κι' ἂν κάποτε βροῦμε τὸ δρόμον γιὰ λίγες ψυχολογικὰς στιγμὰς, ὁ καιρὸς τότε ἦταν ἀλλοιώτικος, κι' ἡ ἀγωγὴ κι' ἡ ζωὴ, κι' ὁ πνευματικὸς κόσμος τοῦ παιδιοῦ ἄλλος. Πόσες φορὲς δὲν ἀκούγαμε τίς γιαιγιάδες μας νὰ μᾶς λένε: «Ἐμεῖς στὸν καιρὸν μας, σὰν εἴμαστε παιδιὰ, δὲν κάναμε ἔτσι». Μὰ ποτὲ δὲν τίς δικαίωσαμε, κι' οὔτε νὰ περιμένουμε κι' ἐμεῖς τὴ δικαίωσι ἀπὸ τὰ σημερινὰ παιδιὰ σὰν τὰ κρίνουμε με μέτρο τὴ δικὴν μας παιδικὴ ἡλικία. Ὅπως οἱ γενιὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔρχονται καὶ παρέρχονται σὰν τὰ φύλλα τῶν δένδρων, κατὰ τὸν Ὅμηρον, δὲν ἀντιγράφουν ποτὲ στὴν ὑφὴ καὶ στὴ ψυχικὴ ποιότητα ἢ μὴ τὴν ἄλλη, ἔτσι κι' οἱ παιδικὲς ἡλικίαι τῶν γενεῶν αὐτῶν διαδέχονται ἢ μὴ τὴν ἄλλη ἐξελιγμένες κι' ἀλλοιώτικες. Μὰ μήπως καὶ στὴν ἴδια γενεὰ τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν πελώριες ἀτομικὰς διαφορὰς μεταξύ τους; καὶ πάλι τὸ ἴδιον παιδί δὲν ἔχει τόσες διακυμάνσεις στὴν ἐξέλιξί του;

Τὸ παιδί σὰ ζωντανὸ στοιχεῖον τοῦ περιβάλλοντός του, δέχεται τὴν ἐπίδρασι τόπου καὶ χρόνου, κοινωνικῶν καὶ βιωτικῶν συνθηκῶν κι' ἔτσι, στενὰ δεμένο με τὸν γύρον του κόσμον, μὰ καὶ ξεχωριστὸ μέσα στὸν δικό του, με τὴν ἰδιότυπη φυσιογνωμία του καὶ τὸν ἀλλοιώτικον ψυχικὸν πλοῦτό του, πρέπει νὰ τὸ βλέπη ὁ λογοτέχνης, ἂν θέλῃ νὰ δώσῃ στὸ ἔργον του ποὺ θάχη θέμα τὸ παιδί, ζωὴ καὶ ἀλήθεια.

Και είναι τόσο δύσκολο! Τὸν ἐνήλικο πού περιγράφουμε, λίγο ἢ πολὺ τὸν γνωρίζουμε. Κάθε τέχνη εἶναι λίγο ὑποκειμενική, ὑποστηρίζουν μεγάλοι κριτικοί. Δικές του, καταστάσεις προβάλλει ὁ λογοτέχνης στοὺς ἥρωες του, δίνοντάς τους ἀντικειμενική μορφή. Τὸν πόνο, τὴ χαρὰ, τὴν ἀπογοήτευσί, τὴ ζήλεια, τὸ μῖσος πού βάνει στὸν ἐνήλικο ἥρωά του, τᾶζήστε κάποτε κι' αὐτὸς κι' ἀναπλάσσοντάς τα και μεγαθύνοντάς τα με τὸν προβολέα τῆς ἰδιοφυΐας του, τὰ δανεῖζει στοὺς ἥρωές του.

Μὰ τὸ παιδί, χαίρεται τάχα, πονεῖ και νοιώθει τὸ ἴδιο μ' ἐμᾶς; Βλέπει ὅμοια τὸν κόσμος; Ἀπὸ ποῦ νὰ τὸ ἀντιγράψουμε; Ἀπὸ τὴν ἀνάμνησι; Εἶπαμε εἶναι μακρινὴ κι' ὦ! πόσο ξεθωριασμένη! Ἀπὸ τὴν παρατήρησι; Εἶναι τόσο δύσκολο σὰν δὲν ἔχουμε μιὰ ἐσωτερικὴ ἀντανάκλασι μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας νὰ συγκρίνουμε τὴν ἀλήθεια τῆς.

Γι' αὐτὸ τὸ ἔργο τῆς πεζογραφίας ἰδίως, πού ζητᾶ ψυχολογικὴ πληρότητα και δημιουργία προσώπων ὁλοκληρωμένων, εἶναι πολὺ δύσκολο σαυτὸ τὸ θέμα, κι' ἕνα βιβλίο με ἥρωα τὸ παιδί εἶναι κάτι, πού σπάνια πετυχαίνεται. Νά, γιατί βρίσκουμε συχνά μέσα σὲ τέτοια βιβλία κουβέντες ἐνήλικων και σκέψεις ὠριμες, βαλμένες σὲ παιδικὰ στόματα, και γελοῦμε γιὰ τὴν «εὕρεσι» τοῦ ἀνίδεου συγγραφέα.

Αὐτὸ ὅμως δὲ συμβαίνει και γιὰ τὴν ποίησι. Ἡ ποίησι εἶναι ἡ τέχνη τῆς στιγμαίας διάθεσης και τῆς ἐξαλλῆς λίγο αἰσθητικότητας, και μιὰ μόνη ἀληθινὴ συγκίνησι, μιὰ εἰκόνα χαριτωμένη, ἕνα ἀπόσταγμα ζωῆς, ἕνα ἄρωμα ἀγάπης, μπορεῖ νὰ τῆς δώση στοιχεῖο γιὰ ὑπαρξί. Ἡ ποίησι χαίρεται τὸ παιδί σὰν ὁμορφιά· χαίρετᾶ με στοργὴ τὸν ἐρχομὸ του στὴ ζωὴ, κλαίει τὸν ἄκαιρο γαμὸ του, και, δίνοντας περισσότερο τὰ ὑποκειμενικὰ αἰσθητήματα τοῦ ποιητῆ, τὸν πλουτισμὸ τῆς δικῆς του ζωῆς ἀπὸ τὸ ξαφνικὸ αὐτὸ δῶρο τοῦρανοῦ, πετυχαίνει ὠραῖα τραγούδια. Ἀκοῦστε πῶς τραγουδεῖ ὁ ποιητὴς Μαλακάσης τὴ χαρὰ πού τοῦ δίνει τὸ παιδί του:

Ἐνα τραγούδι τὸ πρῶτ κι' ἀλί μου σὰν ἀργήσει τρέμει ἡ καρδιά μου νὰ ραῖση κι' εἶναι κομμένη μου ἡ πνοή	Χίλιων πουλιῶν ὄχλαλοή και κελαϊδίστρα ἀκόμα βρύση τραγούδι νὰ σὲ πῶ ἢ μεθύσι; ἜΩ! δοξασμένοι νᾶναι μου οἱ θεοί.
---	---

Και σέ, βασιλεμένη μου ζωή,
Χαρὰ σου τέτοια δύση
— Ξερὸ κλαδὶ πού τῶχει ἀγγίσει
μιὰν αὔρα και τὸ κάμνει και θροεῖ.

Μὰ κανένας ποιητὴς δὲν ὑπάρχει, πού νὰ μὴ βρῆς ξεφυλλίζοντας τὸ ἔργο του κι' ἕνα δυὸ τραγούδια, χαρισμένα στὸ ὠραῖο αὐτὸ δημιούργημα πού εἶτε σὰ δικό του τὸ χαίρεται με τὴν καρδιά του, εἶτε σὰ θέαμα τὸ βλέπει και τὸ καμαρώνει με μάτια του, κι' ἀλοίμονο πόσο συχνὰ τὸ ζηλεύει σὰ δὲν εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ τὸ νοιώση ποτὲ δικό του, λουλούδι τῶν σπλάγχων του.

Ἀκόμη κι' ὁ Ὅμηρος, ὁ τραγουδιστὴς τῆς ἀνδρείας και τῶν πολέμων, σκέφτηκε

νὰ γλυκάνη τις ἡρωϊκὲς σελίδες τῆς Ἰλιάδος του με τὴ χαριτωμένη ἐμφάνισι ἐνὸς παιδιοῦ. Ποιὸς δὲ θυμᾶται, στὸ Ζ τῆς Ἰλιάδος, τὸ «μοσχαναθρεμένο Ἐχτορουδάκι» πού, τρομαγμένο ἀπὸ τὴν ἀλογοουρὰ πού κυμάτιζε στὴν περικεφαλαία τοῦ πατέρα του, ἀρνήθηκε νὰ πάη κοντά του και λούφαξε στὴ γνώριμη ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας του, ζητώντας βοήθεια και κάνοντας τὴν Ἀνδρομάχη νὰ χαμογελάση ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δάκρυά της, τὴν ὥρα πού ἀποχαιρετοῦσε τὸν ἄνδρα της! Ἄς δοῦμε λοιπὸν τί συγκίνησι ἔδωσε στὴ ποίησι τὸ παιδί, κι' ἰδιαίτερα πῶς τὸ τραγούδησε ἡ γυναῖκα ποιήτρια.

Ἡ γυναῖκα πού τὸν προορισμὸ τῆς γιὰ μᾶνα τὸν φέρνει μέσα στὸ αἶμά της, πού μόλις νοιώσει τὸν ἑαυτὸ τῆς ἀρχίζει νὰ παίζη με τις κοῦκλες γιὰ νὰ ἐκδηλώση τὴν ἐμφυτὴ μητρικὴ ἀποστολή της και νὰ προετοιμαστῆ, με τὸ παιχνίδι, γιὰ τὸ μελλοντικὸ ἔργο της, εἶναι φυσικὸ νὰ χαίρετᾶ με λαχτάρια τὸν ἐρχομὸ τοῦ παιδιοῦ στὴ ζωὴ. Τὸ πρῶτο σάλεμα τοῦ βρέφους στὰ σπλάχνα της τῆς δίνει τὴν πρώτη εὐτυχιμένη συγκίνησι:

Κάτι σπαράζει μέσα μου· Κάποια ψυχὴ φερμένη Ἀπ' τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα, Πρὸς τὴ ζωὴ ἀνεβαίνει.	Και πότε λέω μὴ γεννηθῆς Κλάψα ἡ ζωὴ και μπόρα Και πότε, Θεέ μου, πῶς ἀργεῖς Μακρισμέν' ἡ ὥρα,
---	---

Ψυχὴ πού πρωτοσάλεψες Βαθειὰ στὰ σωθικά μου Γιὰ σὲ σπαράζει πιὸ γλυκὰ Κι' ἀλλόκοτα ἡ καρδιά μου.	Ποῦ θὰ ξαφνίσουν τὴν ἡχώ Ἀρμονισμένα ἀντάμα τῆς μάνας σου τὸ σκούξιμο Και τὸ δικό σου κλάμα
---	--

Ἔτσι τραγουδεῖ ἡ ποιήτρια κ. Λιλή Ἰακωβίδη τὸ πρωτοσάλεμα τοῦ βρέφους στὰ σπλάχνα τῆς μάνας. Ὑστερα σὰ γενιέται, με τί στοργὴ και λαχτάρια τὸ καλοδέχεται:

Καλῶς ἦλθαν τὰ μάτια μου τὰ φεγγοβολημένα!
Τὰ μάτια πού ἕνας ἔρωτας μοῦ τᾶστειλεν ἐμένα.

Μιὰ ἄλλη στιγμὴ πού δονεῖ τὴν καρδιά τῆς μάνας, εἶναι ἡ ὥρα πού κυτάζει με δέος κι' ὄνειροπόλησι τοῦ παιδιοῦ της τὸν ὕπνο...

Κοιμᾶται τὸ παιδί μου, μὴν τὸ ζυπνᾶς αὐγὴ,
Αὐτὸ στὴν ὑπαρξί μου κι' ὁ οὐρανὸς κι' ἡ γῆ
τραγουδεῖ πάλι ἡ ἴδια ποιήτρια...

Και τὸ δημοτικὸ τραγούδι, πού φυσικὰ σ' αὐτὰ τὰ θέματα εἶναι καθαρὰ γυναικεῖο μᾶς ἔχει δώσει τρυφερώτατους στίχους στὰ «νανουρίσματα»:

Κοιμήσου ἀστρί, κοιμήσου αὐγὴ, κοιμήσου νιὸ φεγγάρι
κοιμήσου πού νὰ σὲ χαρῆ ὁ νιὸς πού θὰ σὲ πάρη.
Κοιμήσου πού παράγγειλα στὴν Πόλι τὰ προικιά σου
στὴ Βενετιά τὰ ροῦχά σου και τὰ χρυσαφικά σου.

Ἵπνε πού παίρνεις τὰ μωρά, ἔλα πᾶρε καὶ τοῦτο
μικρὸ μικρὸ σοῦ τῶδῶσα, μεγάλο φέρε μού το.

Καὶ τὸ παιδί ἀποκοιμᾶται... Στὸν ὕπνο του ἀγγαρεύεται νὰ ξαγρυπνᾷ προσε-
χτικὰ ὅλη ἡ φύσι καὶ κάθε ζωὴ νὰ σωπαίνει πάνω στὴ γῆ νὰ μὴν τὸ ξυπνήσῃ. Ὑ-
στερα τὸ παιδί ξυπνᾷ καὶ μαζί του ξυπνᾶνε καὶ τὰ γλυκόλαλα πουλιά κι' ὅλη ἡ φύσι.

Καὶ μεγαλώνει. Τὸ μητρικὸ φίλτρο, πού τὸ παρακολουθεῖ με λαχτάρα, δὲν ἀφήνει
καμμιά στιγμὴ τῆς ζωῆς του, καμμιά του ἐκδήλωσι πού νὰ μὴν τὴν κάμῃ τραγούδι.
Ἡ κ. Λιλὴ Ἰακωβίδη εἶναι ἡ ποιήτρια, πού περισσότερο ἀπὸ τίς ἄλλες τραγούδησε
τὸ παιδί. Τὰ τραγούδια της γιὰ τὸ παιδί, ἀπλᾶ, τρυφερά, γεμάτα συγκίνησι, ἄλλα
δημοσιευμένα στὴ πρώτη συλλογὴ της «Φωτεινὲς ὥρες», κι' ἄλλα ἀνέκδοτα, θὰ τὰ
συγκεντρώσῃ σὲ λίγο σ' ἓνα ἰδιαίτερο τόμο με τὸν ὑποβλητικὸ τίτλο «Ἄνθη στοργῆς».
Ἀκοῦστε μερικὸς στίχους γιὰ τὸ παιδί-μαθητοῦδι, πού πρωτοπιάνει τὸ βιβλίο:

Διαβάζει τὸ παιδί μου, βιβλίο, γίνε του ἐσύ
στὴν τρυφερὴ ζωὴ του, σὰ χᾶδι σὰ φιλί,
καὶ μὴ μου τ' ἀγριέψῃς με κρύα δασκαλικά
μαθήματα, καὶ πάρτο καὶ μίλα του γλυκά.

Ὑστερα τὸ κορίτσι μεγαλώνει... Οἱ ἐφηβικὲς ἀνησυχίες ἔχουν ξυπνήσει μέσα
του... Ὁ καθρέφτης γίνεται τώρα ὁ σύμβουλός του. Κυτάζει καὶ ξανακυτάζει μέσα
σ' αὐτὸν τὸ στρογγυλεμένο πιά κορμί του, ζητῶντας νάνακαλύψῃ σ' αὐτὸ τὰ μυστικὰ
πού ἡ ζωὴ ἄρχισε νὰ τοῦ σιγοψιθυρίζῃ:

Μπροστὰ στὸ καθρεφτάκι σου, ἀγαπούλα μου
ἓνας κόσμος περνάει καὶ πολεμάει...
ἓνας κόσμος π' ἀκόμη δὲ νειρεύεσαι.
θὰ σὲ σκλαβώνῃ, θὰ σὲ κυβερνάῃ.

Τὸ μεγάλωμά του ἀπομακρύνει, λίγο λίγο, ἀπὸ τὴ μάνα τὸ παιδί κι' ἡ μητέρα
τὸ προβοδίζει γεμάτη στοργὴ καὶ δέος, τραγουδῶντας τὰ πρῶτα πετάγματά του:

Σῦρε ὅπου θές—Σὰν τὸν κισσὸ
τὸ μητρικὸ μου στοχασμὸ τυλίγω στὸ κορμί σου,
καὶ στὸ λαιμό σου φυλαχτό,
τὴν ἴδια μου καρδιά κρεμῶ νὰ σκέπῃ τὴ ζωὴ σου.

Ἔτσι χαιρετᾷ τὴν ἀπομάκρυνσι τοῦ χαϊδεμένου παιδιοῦ ἡ πρώτη ποιήτριά μας,
ἡ Μυρτιώτισσα. Καὶ σ' ἓν' ἄλλο τραγούδι της συνεχίζει με τὸν ἴδιο ἐκστατικὸ τόνο:

Ἦ γιέ μου, ἐσύ, μοναχογιέ, πού ἴσαμε χτὲς ἀκόμα
μοῦ ζέσταινες τὰ γόνατα με τὸ μικρὸ σου σῶμα.
Τώρα πού ἀνοίγεις τὰ φτερά καὶ φεύγεις μακριὰ μου
κι' ἀφήνεις τὸ σπιτάκι μας κι' ἀφήνεις τὰ φιλιὰ μου...

Τὴν ἄγια θύρα τῆς ζωῆς τρεμάμενη σοῦ ἀνοίγω
καὶ κρύβω τὴ λαχτάρα μου καὶ τὸν καήμο μου πνίγω.

Ἡ μητρικὴ καρδιά τὸ καταλαβαίνει... Ἄλλες ἀγάπες θάντικαταστήσουν τὴ
δικὴ της στὴν καρδιά τοῦ παιδιοῦ κι' ἀλοίμονο, ἴσως καὶ νὰ τὸ πληγώσουν.

Νὰ πῶς τραγουδεῖ ἡ κ. Νίκη Πέρδικα τὸ μυστικὸ αὐτὸ φόβο τὴν ὥρα πού βλέ-
πει νὰ ἐρμώνεται ἡ αὐλὴ καὶ τὸ σπίτι ἀπὸ τὸ γυιό, πού μεγαλωμένος ξεφεύγει πιά
ἀπὸ τὰ φτερούγια τῆς μάνας, πού τὸν προστάτευαν στὴ παιδικὴ ἡλικία του. Ἄς ἦταν
ἓνα πουλάκι νὰ παρακολουθῆ τὸ πέταγμά του στὴ μεγάλη ζωὴ:

Κι' ἂν σ' ἄλλη ἀγάπη-ποῖός τὸ ξέρε! — ξεχνᾷς τῆς μάνας τὰ φιλιὰ
ἀνάλαφρο νὰ γίνω ἀγέρι, νὰ σοῦ χαϊδεύω τὰ μαλλιὰ,
καὶ νὰ διαβῶ! — ποῖός θὰ με νοιώσει; — Ἔτσι εἶν' τῆς μάνας τὸ γραφτό.
Μὰ σὰν ἡ ἀγάπη σὲ πληγώσει θάρθῃς νὰ σὲ γιατρέψω ἐγώ.

Ἐνα στοιχεῖο πού κυριαρχεῖ πρῶτο πρῶτο σ' ὅ, τι δῆποτε τραγούδι, γραμμένο
ἀπὸ τὴ μητέρα γιὰ τὸ παιδί, εἶναι τὸ καμάρι κι' ἡ περηφάνειά της γιὰ τίς ξεχωρι-
στὲς χάρες του, τὴν ἐξυπνάδα του καὶ τὴν ὀμορφιά του. Τὸ ξέρουμε ὅλοι μας ἀπὸ
τὴν πεῖρα. Τὸ παιδί κάθε μάνας εἶναι τὸ παιδί «θαῦμα», τὸ ὠραιότερο καὶ τὸ ἐξυ-
πνότερο τοῦ κόσμου. Κι' ὁ πιὸ μετρημένος κι' ὁ πιὸ λογικὸς ἄνθρωπος, σὰν ἀποκτή-
σει παιδιά, σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο χάνει τὸ μέτρο καὶ τὴ συναίσθησι. Ἀραδιάζει ὅλη
τὴν ὥρα τάνεκδοτα τοῦ παιδιοῦ του καὶ σὰς λέει τίς πιὸ κοινότυπες κουβέντες του
γιὰ ὑπερφυσικὲς εὐφυολογίες. Ἐ! πῶς θέλετε νὰ ξεφύγῃ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπερβολὴ ἡ
μητέρα ποιήτρια; Κι' αὐτὴ ἡ Σαμπῶ, ἡ μεγάλη ποιήτρια τῆς ἀρχαιότητος, πού ἤξερε
τόσο ὠραῖα νὰ βλέπῃ τίς χάρες τῶν ξένων κοριστιῶν, πού μαθήτευαν κοντά της,
γράφει γιὰ τὴ δικὴ της κόρη αὐτὴ τὴν ὑπερβολὴ:

Ἐχω μιὰ κόρη τὴν Κληῖδα,
μὲ λούλουδα χρυσᾶ ἢ ὄψι της εἶν' ὅμοια
καὶ σὰν ἐκείνη, ὀλόκληρη ἢ Λυδία δὲν ἀξίζει.

Κι' ἡ μάνα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἑξαλλῆ ἀπὸ περηφάνεια, ἀναφωνεῖ ἀντι-
κρύζοντας τὸ γυιό της πού καμαρώνει:

Γυιόκα μου, ὄντας σ' ἕκανα
πῶς δὲν ἐξεπέταγα,
πῶς δὲν ἔκαμα φτερά
σὰν τοῦ παγωνιοῦ χρυσᾶ
νὰ πετάξω στὰ βουνά!

Ἄλλο στοιχεῖο, ἀληθινὰ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ δύναμι τῆς μητρότητας, εἶναι
ἡ ὀλοκλήρωσι τῆς μάνας μέσα στὸ παιδί της, ἡ συναίσθησι τῆς πληρότητας, ἡ ἰδέα
τοῦ κερδισμοῦ μιᾶς κᾄποιας ἀθανασίας μὲς ἀπ' αὐτό. Ἡ κ. Νίκη Πέρδικα, πού κι'

ἐκείνη ἔχει γράψει πολλὰ τραγούδια γιὰ τὸ παιδί, ὅλου τοῦ κόσμου τὴν ἁρμονία καὶ ὁμορφιά τὴ βλέπει κλεισμένη στὴ ψυχὴ τῶν παιδιῶν τῆς, καὶ μόνο μέσα σ' αὐτὰ συλλαβαίνει τὸ νόημα καὶ τὸ σκοπὸ τῆς δημιουργίας.

Μὰ τὸ τέλειο δόσιμο τῆς μάνας, τὸ πέρασμά τῆς μέσα στὸ παιδί καὶ τὴ δικαίωσι τῆς ζωῆς μετὰ τὴ μητρότητα τὴ δίδει ἀριστουργηματικὰ μιὰ νέα ἀμερικανίδα ποιήτρια, ἡ Ρουθ Χάρμαν, σ' ἓνα ποίημά τῆς « Ἡ γρηά », ποὺ δὲν μπορῶ νὰ ξεφύγω τὸν πειρασμὸ νὰ μὴ σᾶς ἀναφέρω ἓνα θαυμάσιο ἀπόσπασμά του:

Ἐφτά λεβέντες γέννησα καὶ τρεῖς
πανώριες θυγατέρες, κι' ἔχω τώρα
δέκα φορές τῆς νιότης μου τὰ δῶρα
μπροστά μου καὶ τὰ βλέπω ὅλημερίς.

* * *

Δέκα φορές κοιτάω τὴν ὁμορφιά
ποὺ ἦταν δική μου κάποτε τὴ χάρη.
Τὰ μάτια τους τὴ λάμψην ἔχουν πάρει
ποὺ τὴ δική μου ἐφώταε τὴ ματιά.

* * *

Ἦμουν κι' ἐγὼ στὴ νειότη ἓναν καιρὸ
μὰ μετὰ τὴ λύπη πιά δὲν ἔχω γνώρα.
Δέκα φορές τὴ νιότη μου ἔχω τώρα
δέκα φορές τὴ νιότη μου θωρῶ!

Καὶ σὰν εἶναι τὸ παιδί τόσο πολῦτιμο γιὰ τοὺς γονιοὺς, σὰν ὀλοκληρώνονται μέσα σ' αὐτό, τί γκρέμισμα γίνεται στὴ ζωὴ τους, ὅταν τὸ χάσουν; Ἡ ποίησι εἶναι πρὸ πάντων τὸ ἀπόσταγμα τοῦ πόνου, τὸ ἄρωμα τῆς θλίψης καὶ τοῦ σπαραγμοῦ. Ὅσο κι' ἂν εἶναι λαμπρότερα τὰ χρώματα τῆς χαρᾶς, ὅσο κι' ἂν ἤχουν πιὸ εὐχάριστα οἱ ὕμνοι τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς εὐτυχίας, ὅμως τὰ ὠραιότερα τραγούδια, τὰ πιὸ συγκλονιστικά, τὰ πιὸ ἀνθρώπινα μᾶς τᾶχει δώσει ὁ πόνος. Ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ ἔχει χαρίσει στὴ νεοελληνικὴ ποίησι τρυφερώτατα τραγούδια. Ἐνέπνευσε στὸ φιλόσοφο καὶ προφητικὸ Παλαμᾶ τοὺς ἀπλούστερους καὶ συγκινητικώτερους στίχους, ποὺ κάνουν τὸν « Τάφο » τοῦ ἓνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἔργα του. Ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ ἔκαμε καὶ τὸ Σολωμὸ νὰ γράψῃ τὴ « ψυχούλα » καὶ τὸν πιὸ ἀπαισιόδοξο ποιητὴ, τὸν Καρυωτάκη, νὰ ξεχάσῃ τὴ δική του ἄβυσσο καὶ νὰ τραγουδήσῃ ἀβρότατα ἓνα πεθαμένο παιδάκι. Ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ ἔβαλε καὶ στὰ στόματα τῶν μονάδων τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπαραχτικώτατους θρήνους. Οἱ ποιήτριές μας δὲν ἔδωκαν πολλὰ πράγματα σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Μιὰ ἀγαθὴ μοῖρα τίς προφύλαξε ἴσως ἀπ' αὐτὸ τὸ πιικρὸ ποτῆρι. Ἐξάρεσι ἀποτελεῖ ἡ κ. Ἀθηνᾶ Ταρσούλη, ποὺ ὁ θάνατος μονάκριβης κόρης τῆς ἐνέπνευσε ὀλάκαιρο τόμο, ποὺ κυκλοφόρησε σὲ λίγα ἀντίτυπα μετὰ τὸν τίτλο « Ψυχῆς στεναγμοί ».

Ἀργότερα τὰ καλλίτερα τραγούδια ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίον μπηγαν στὴν ποιητικὴ συλλογὴ τῆς « Σπίθες καὶ Τέφρες ». Θὰ σᾶς δώσω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν « Πόνος τῆς Μάνας »:

Ἡ μάνα ποὺ τῆς ρήμαξεν ὁ χάρος τὴν καρδιά τῆς
καὶ τὸ μονάκριβο παιδί ἤρθε ὁ σκληρὸς νὰ πάρῃ
τ' ὄριο παιδί ποὺ θέρμαινε γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά τῆς,
γλυκόγελην ἐλπίδα τῆς κι' ὀλάκριβο καμάρι,

* * *

βγαίνει στὸ δρόμο, σὰν τρελλή, μήπως καὶ τὰπαντήσει,
ψάχνουν νὰ βροῦν τὰ μάτια τῆς κάποιον ἄλλο ποὺ νὰ μοιάζῃ
μετὰ τὸ δικό τῆς τὸ παιδί, θέλει νὰ τὰναστήσῃ,
γιὰ μιὰ στιγμὴ σᾶλλου μορφῆ, καὶ βαρειαναστενάξει.

* * *

Μ' ἀπελπισιὰν ἀβάστατη στὸ σπίτι τῆς γυρίζει,
σέρνοντας τώρα πιὸ βαρειά τὴ συφορὰ μαζί τῆς,
καὶ νοιώθει, ἀλοί τῆς ἡ ἄμοιρη, πῶς ὅσο κι' ἂν πασιάζῃ
ὅλου τοῦ κόσμου τὰ παιδιά, δὲν κάνουν τὸ παιδί τῆς.

Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ μάνα ποὺ συγκινεῖται καὶ τραγουδεῖ τὸ παιδί... Κι' ἡ γυναῖκα, ποὺ δὲν ἔγινε μάνα ἔχει μέσα τῆς, μελλοντικὴ δύναμι κι' ἐλπίδα, τὴ μητρικὴ τῆς ἀποστολή. Τὸ παιδί εἶναι πάντα κάτι ποὺ δονεῖ τὴ γυναικεία καρδιά. Ἡ ἀφέλειά του, ἡ χάρις του, τὸ φῶς καὶ τὸ γέλοιο του, ἡ ἀγγελικὴ παρουσία τῆς τρυφερῆς ὁμορφιάς του σκορπίζει τὴ θλίψη καὶ κάνει παράδεισο τὴ ζωὴ. Γι' αὐτὸ κι' οἱ κοπέλες ποιήτριές μας, ἡ Ζευγολή, ἡ Πολυδούρη, ἡ Πατῆζη καὶ ἄλλες μᾶς ἔδωσαν τραγούδια γιὰ τὸ παιδί. Καὶ παρουσιάστηκε κι' αὐτὸ τὸ φαινόμενο... Μιὰ ποιήτρια ἡ Μαρία Ράλλη, νανουρίζει τὸ παιδί, ποὺ δὲ γέννησε:

Τὰγέννητο τὰγόρι μου ἀπόψε θὰ κοιμήσω.
Ἄστρα μου γλυκοφέγγετε τὸ λύχνο μου νὰ σβύσω.
Καὶ πῶς δὲ μοῦ γεννήθηκες ποὺ σοῦχα καμωμένο
Λίχνο τὴν καλωσύνη μου, ἀσημοδουλεμένο!

Μὰ ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ πάνω, στὰ γυναικεῖα τραγούδια γιὰ τὸ παιδί δίνεται μᾶλλον ἡ ψυχολογία τῆς μάνας, ἡ συγκίνησι ποὺ δίδει τὸ παιδί στὴ μάνα, κι' ὄχι τὸ ἴδιο τὸ παιδί. Λίγα τραγούδια προσπαθοῦν νὰ ζωντανέψουν παιδικὲς ψυχούλες μετὰ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴ χάρις τους, μετὰ τὴ μικρὴ καὶ συχνὰ σκληρὴ ὑπαρξί τους.

Δὲ μᾶς παίρνει ὁ χῶρος νὰναγράψουμε τέτοια τραγούδια, γιὰτὶ αὐτὰ καθὼς ἔχουν καθρεφτισμένη μέσα στοὺς στίχους τοὺς μιὰ ὀλόκαιρη ὑπαρξί, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ δώσουμε σ' ἀποσπάσματα. Ἀναφέρουμε μόνο ἀπὸ τὴ γυναικεία παραγωγὴ « Τὴ μοδιστροῦλα » τῆς κ. Δώρας Μοάτσου, πολλὰ τραγούδια τῆς κ. Ἀννας Μπεκιάρη καὶ

τῆς Ρίτας Μπούμη μιὰ δλάκαιρη συλλογή με τέτοια τραγούδια, ἀνέκδοτη ἀκόμη « Τὸ μαγικὸ φλάουτο ».

Ἄπο τὰ τραγούδια τῶν ποιητῶν μας σ' αὐτὸ τὸ θέμα ξεχωρίζουν « Τ' ὄρφανὸ » τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, « Ὁ μικρὸς καμπούρης » τοῦ Μπουφίδη, « Ἡ Μαριγώ » τοῦ Παπαντωνίου καὶ ἄλλα.

Μὰ τὸ παιδὶ ξεχωριστὸ σὰν ὑπόστασι, με ψυχολογία αὐθύπαρκτη, ζωντανὴ μικρὴ ὑπαρξί με δικό της ξεχωριστὸ κόσμο, πότε χαρούμενη, πότε τραγικὴ στὴν ἀσύλληπτη εὐαισθησία της μόνο ἢ πεζογραφία μπορεῖ νὰ μᾶς τὸ δώσει. Κι' οἱ γυναικίκες μας συγγραφεῖς στάθηκαν πλούσιες σ' αὐτὸ τὸ θέμα στὰ διηγήματα καὶ μυθιστορήματά τους.

Μ' αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα, κι' ἴσως μιὰ ἄλλη μέρα νὰ μᾶς δοθῇ εὐκαιρία νὰ τὰναπτύξουμε. Σημέρα σκοπὸς μας ἦταν νὰ δείξουμε τὴν ποιήτρια μάνα.

IL TROMBETTIERE (*)

di GIORGIO ATHANAS

traduzione dal neo-greco di FILIPPO M. PONTANI

*Il trombettiere, l'ultimo, crollò pur egli al suolo.
De la canora tromba ancor non s'era spenta l'eco.
Per le distese asiatiche correa da cima a cima
ed ora il suono si dicea singulto, ora minaccia.*

*Il trombettiere agl'impeti della pioggia s'ammencia.
Presso, bruna di ruggine, la fida tromba sta.
Sotto un ammanto candido l'inverno l'ha sepolto,
grande com'una eternità, greve come l'inferno.*

*E a primavera che sarà? Fra l'erbetta novella
nè traccia di cadavere, nè de la tromba v'è.
Solo di notte in notte va l'ombra di Lui vagando:
fra l'erbe, con un tattile frugar cerca la tromba.*

*Trombettiere, non cedere! non disperarti mai!
Notti e notti, di brividi e di silenzio colme...
Ma infine un'alba sorgerà, sorgerà! Su la tromba
antica, i nuovi intonerai canti de la Vittoria!*

(*) Da una antologia di poeti neogreci contemporanei di prossima pubblicazione a cura della Rivista: « Poeti d'oggi ».

ΗΡΩΪΔΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

τῆς συγγραφέως καὶ λογοτέχνιδος κ. ΚΛΕΑΡΕΤΗΣ ΔΙΠΛΑ-ΜΑΛΑΜΟΥ

Στὴν νεοελληνικὴ ἱστορία ἐξέχει καὶ διακρίνεται ἡ ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης, σὰν ἓνα μέτεωρο περιλαμπρο. Ἄπο τότε οἱ ξένοι ἄρχισαν νὰ γυρίζουν τὰ βλέμματά τους καὶ πρὸς τὴν χούφτα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, σὲ μιὰ γωνιά τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γῆς.

Ὡς τότε οἱ Εὐρωπαῖοι ἐρχόμενοι στὴν Ἑλλάδα, θαμπωμένοι ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία ποὺ ἄφησε ἡ περιλαμπρὴ ἐποχὴ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, δὲν ζητοῦσαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν αὐτή. Σὰν ὑπνωτισμένοι ἀπὸ τὴν μαγικὴ ἐκείνη ἐπιβολή, δὲν κοίταζαν ἄλλο νὰ βροῦν στὸ φημισμένο τόπο, παρὰ τ' ἀγνάρια ἐνὸς ἐνδόξου περάσματος μέσα στὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν. Οἱ ἀπόγονοι δοξασμένοι προγόνων μένανε ἀγνοημένοι. Οἱ ἀπόγονοι σβύνονταν ὅπω τ' ἀστέρια τὰ μικρὰ μπροστὰ στὴ λάμψη ἐνὸς μεγάλου ἀστεριοῦ. Κι' ἂν ὁ ξένος ὁ θαμπωμένος τύχαινε ν' ἀντιληφθῇ τὴν ὑπαρξί τῶν νεοελλήνων, ἔμενε ἀπογοητευμένος κι' ἐκεῖ σταματοῦσε ἡ παρατήρησι.

Ποιὸς ὡς τότε ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τοὺς ἀπογόνους αὐτοὺς; Ποιὸς ἀπὸ τοὺς θαυμαστὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας σκέφθηκε ποτὲ νὰ μάθῃ πῶς καὶ γιὰτὶ φθάσανε στὴν ἀφάνεια οἱ νεοέλληνες;

Μονάχα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ἡ χούφτα αὐτῆ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ πέρασε ἀπ' ὅλους τοὺς κατατρεμὸς βαρβάρων λαῶν, ποὺ πέρασε ἀπ' ὅλα τὰ δεινά, ἀπὸ τὴν πιὸ μαύρη φτώχεια ὡς τὴν πιὸ σκληρὴ σκλαβιά, αὐτοὶ μοναχὰ ξέρανε καλὰ τίς αἰτίες τοῦ ἀφανισμοῦ τους. Ξέρανε καλὰ πῶς κάτω ἀπὸ τὸν ξένον ἐπιδρομέα, ποὺ κάθε φορὰ τοὺς κατέβαλε με τὸν ὄγκο του, ἀγωνίζονταν νὰ ζήσουν. Ὁ ἀέρας ποὺ ἀνάσαιναν ἦταν ἀκριβοπληρωμένος. "Ἐνα ἀγαθὸ τοῦ Θεοῦ, ἀγορασμένο μ' ὅλους τοὺς ἐξευτελισμοὺς τῆς περήφανης ὑπαρξίς τους, μ' ὅλους τοὺς σπαραγμοὺς τῆς φλογερῆς τους καρδιάς. Ἄπο κεῖ, καὶ κεῖ, οὔτε δρᾶσι καμμιά εἴτανε δυνατὸ νὰ συλλογιστοῦν πῶς εἶχανε τὸ δικαίωμα ν' ἀποκτήσουν. Κι' ὁ κατήφορος τοῦ ἀφανισμοῦ συνέπαιρνε τὸ πιὸ διαλεχτὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς οἰκουμένης.

Στὴν ἄλλοτε ἐλεύθερη καὶ περιλαμπρὴ Ἑλλάδα, οἱ νεοέλληνες ζούσανε με τρόπο, ὅσο μπορούσανε πιὸ κρυφά, σὰν τιμωρημένοι ἔνοχοι. Αὐτοὶ ποὺ οἱ πρόγονοὶ τους στάθηκαν οἱ πρίγκηπες τῆς διανοήσεως καὶ οἱ δημιουργοὶ τῆς κάθε ὁμορφιάς, σκύβανε τὸ κεφάλι σὰν δοῦλοι. "Ὅλο καὶ πιὸ λίγους, πιὸ ξεπεσμένους καὶ φτωχότερους τοὺς εὑρίσκει κάθε νέα ἐπιδρομὴ. Δὲν τοὺς ἔμενε στὸ μεταξὺ καιρὸς νὰ σηκώσουν τὸ κεφάλι. Κι' ἤρθε ἡ ἐποχὴ ποὺ τὰ πολυάρημα ἀσιατικὰ στίφη κατάκλυσαν τὴν ἐλληνικὴ γῆ σὰν ἓνας τυφλὸς ποταμὸς. Στὴν ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων μιὰ μιὰ οἱ καμπίσιες πολιτεῖες καὶ τὰ χωριά, ὕστερα ἀπὸ μάταιους ἀγῶνες λούφαζαν κι' ὑποτάζονταν. Ἄνυπότακτα

μέναν τὰ βουνίσια μέρη, όπου φώλιαζε και αντίστέκονταν ἡ ἀδάμαστη κλεφτουριά.
« Ἄς ἔρθουν, πόλεμο νὰ ἰδοῦν και Σουλιωτῶν ντουφέκια », λέει ὁ λαϊκὸς ποιητῆς.

Τὰ θρυλικά ἐκεῖνα παλληκάρια δὲν λογάριάζαν οὔτε πείνα, οὔτε δίψα, οὔτε κό-
πους. Τῆ ζωὴ τους τὴν εἶχανε ἀποφασισμένη ἀπὸ πρὶν, τὴν εἶχανε ταμένη στὴν
ἀπόκρησι τῆς λευτεριάς, πού εἶτανε τὸ μεγάλο ὄνειρο ὀλονῶν. Αὐτὸ τὸ ὄνειρο πού
θέρμαινε κι ὀδηγοῦσε τὴν κάθε πράξη τους, αὐτὸ τὸ ὄνειρο πού ἔκανε τοὺς ἄντρες
λιοντάρια και τίς γυναῖκες ἡρωϊκές, ὡς τὴν ἀντριωσύνη.

Αὐτὲς οἱ γυναῖκες κεντοῦσαν τὸν ἐνθουσιασμὸ και τὴν παλληκαριά τῶν ἀντρῶν,
αὐτὲς τοὺς ἀκολουθοῦσαν στὸ πόλεμο κουβαλῶντας τὰ τρόφιμα και τὰ φουσέκια τους,
αὐτὲς λάβαιναν μέρος στὶς συμπλοκὲς με τὸν ἐχθρὸ, πολεμῶντας Ὁ δειλὸς ἄντρας
δὲν εὔρισκε κανένα ἔλεος μέσα στὴν καρδιά τους. Ἡ περιφρόνησή τους σ' αὐτόν, ἔφτανε
ὡς τὴν προσβολὴ νὰ τοῦ ἀφαιροῦνε τὰ ὄπλα. Ἡ σύζυγος ἐνοιωθε τὸ φέροισιμο τοῦ ἀντρός
τῆς σὰν νᾶτανε ὀλότελα δικό τῆς· γι' αὐτὸ και προτιμοῦσε νὰ ἰδῆ νεκρὸν τὸν ἄντρα
τῆς, παρὰ στιγματισμένον σὰν δειλόν. Μέσα στὸ Σοῦλι, ἡ γυναῖκα τοῦ ὀνοματισμένου
δειλοῦ, ἔπαιρνε μιὰ ὀλότελα περιφρονημένη θέση ἀπὸ τίς ἄλλες γυναῖκες. Στὴ βρύση
πού τὴν τρυγίριζαν πολλές, ἤξευρε πῶς τελευταία ἀπ' ὄλες ἔπρεπε νὰ γεμίση τὴ στάμνα
τῆς, τελευταία ἔπρεπε νὰ ποτίση τὰ ζῶα τῆς, χωρὶς νᾶχη τὸ δικαίωμα οὔτε λέξη νὰ πῆ.

Τὰ ἔθιμα αὐτά, ἡ ἀνατροφή και ἡ θρησκεία, ἔπλαθαν μέσα στὸ Σοῦλι, τὴν πάστα
ἐκεῖνη τὴν ἐκλεκτὴ τῶν γενναίων ἀνδρῶν και τῶν περήφανων γυναικῶν πού ἐτοίμαζαν
τὴν ἐπανάσταση τοῦ 21. Κοντὰ σ' αὐτά και ἡ μυστικὴ κατήχηση σὲ σχολεῖα κι ἐκκλη-
σίες, φτέρωνε τίς ἐλπίδες, φώτιζε τὰ πνεύματα και συστηματοποιοῦσε τίς σκόρπιες
ἐνέργειες. Τὸ ἀκατάβλητο Σοῦλι πού φόβιζε πάντα τὸν ἐχθρὸ, στέκονταν μέσα στὰ
σκοτάδια τῆς σιλαβιάς, σὰν ἓνας πυρήνας δυνατὸς και σὰν ἓνας φάρος, πού ὄλοι οἱ
σκληρωμένοι τὸν κύτταζαν μ' ἐλπίδα.

Ἡ ἱστορία μᾶς μιλεῖ γιὰ τίς ἀναρίθμητες παλληκαριὲς τῶν Σουλιωτῶν, και μᾶς
παραδίδει τίς τετρακόσιες ἡρωϊκὲς Σουλιώτισσες πού μαζί με τοὺς ἄντρες, ἀπόκρουσαν
πολεμῶντας τὴν πρώτη ἐπίθεση τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, με τὰ πολυάριθμα φουσατά του.
Σ' αὐτὴ τῆ μάχη ἀναδείχθηκε ἡ ἐξαιρετικὴ μορφή τῆς Μόσχως Τζαβέλλα, πού οὔτε
τὸ παιδί τῆς δὲ δίστασε νὰ βάλῃ σὲ κίνδυνο, μπροστὰ στὴν ἰδέα τοῦ γενικοῦ καλοῦ.
Αὐτὴ ἡ ἡρωίδα ἡ πολεμικὴ, ἡ ἀνδρόπρεπη πόσο μᾶς παρουσιάζεται στὸν ἴδιο καιρὸ
γυναῖκα τρυφερή, ὅταν ἀπάνω στὴ μάχη σκύβει στὸ πτώμα τοῦ ἀντιπῶν τῆς Τζαβέλλα
και μοιρολογεῖ. Συγκινημένη ἡ λαϊκὴ μοῦσα ἀπὸ τίς ἰκανότητες μιᾶς τέτοιας γυναίκας,
τῆς ἀφιέρωσε τραγοῦδια πολλά:

Ἐδῶ εἶν τὸ Σοῦλι ξακουστό, τὸ Σοῦλι ξακουσμένο,
πού πολεμοῦν μικρὰ παιδιά, γυναῖκες και κορίτσια
πού πολεμᾶ ἡ Τζαβέλλαῖνα σὰν ἄξιο παλληκάρι,
με τὸ παιδί στὴν ἀγκαλιά, με τὸ ντουφέκι σ' ἄλλο,
με τὰ φουσέκια στὴν ποδιά.....

Μιὰ ἄλλη γυναῖκα ἡρωϊκὴ σύγχρονη τῆς Μόσχως, εἶναι ἡ Χάϊδα Γιαννάκη Σέχου.

Οἱ ἱστορικοὶ λένε γι' αὐτὴν πῶς εἶχε μάτια ὠραῖα, ἦτανε μικρόσωμη κι ὅταν εἶχε
καιρὸ, ντυνόταν με φιλαρέσκια. Αὐτὴ ἡ λεπτοκαμωμένη γυναῖκα πέρασε τὸ βίο τῆς
πολεμῶντας, και μαζί με τὴν Μόσχω Τζαβέλλα λάβαινε μέρος στὰ Συμβούλια τῶν
ὀπλαρχηγῶν τοῦ Σουλίου. Ἡ ἀγάπη στὴν Πατρίδα ἦτανε τὸ πρῶτο αἶσθημα μέσα
στὴν καρδιά τῆς. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴν ἔρχονταν ἡ ἀγάπη στὸν συμπολεμιστὴ τῆς Φῶτο
Τζαβέλλα, πού μαζί ἀψηφοῦσαν τὴ ζωὴ τους στὴν ὠρα τοῦ πολέμου. Κι ὅπως οἱ Σου-
λιῶτες ὀρκίζονταν στὸ σπαθὶ τοῦ Φώτη Τζαβέλλα, οἱ Σουλιώτισσες παίρνανε ὄρκο
στ' ὄνομα τῆς Χάϊδως τοῦ Σέχου.

Μὲ τέτοιες γυναῖκες ἀνάμεσα στοὺς ἡρωϊκοὺς Σουλιῶτες, τὸ Σοῦλι στέκονταν ἀπόρ-
θητο. Κι ὅσο στὸ Σοῦλι δὲν ἔπεφτε, ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς δὲν ἠσύχαζε. Μεταχειρίστηκε ὄλα
τὰ μέσα γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν ἐχθρὸ πού δὲν γονάτιζε: τὴ βία, τὴν κολακεία, τὴ
δαυροδοκία, τὸν φοβερὸν ἀποκλεισμὸ πού δεκάτιζε τοὺς ἀνθρώπους με τὴν πείνα, τίς
ἀπανωτὲς ἐπιδρομὲς τῆς ἀρβανιτιάς. Χωρὶς ἐλπίδες πολλές γι' ἀντίσταση πιά οἱ Σου-
λιῶτες, βλέπανε νὰ ζυγῶνῃ ἡ ὠρα πού τὸ Σοῦλι, θ' ἀναγκάζονταν νὰ συνθηκολογήσῃ
με τὸν ἐχθρὸ. Κι ἡ μέρα αὐτὴ στάθηκε μιὰ μέρα θλιβερὴ τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1803.

Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά οἱ Σουλιῶτες οἱ περήφανοι παίρνονε τὸ δρόμο τοῦ ἐκπατρι-
σμοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὑψώνονταν σὰ διαμαρτυρία ὡς τὸν οὐρανὸ, ὁ καπνὸς ἀπὸ
τὸ ἡρωϊκὸ Κοῦγκι ὅπου ὁ καλόγηρος Σαμουήλ τινάζονταν μαζί του στὸν ἀέρα γιὰ νὰ
μὴν πέσῃ στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ. Πράξεις ἀφάνταστου ἡρωῖσμοῦ σημειώνονται και κατὰ
τὴν ἀποχώρησι τῶν Σουλιωτῶν, γιὰτὶ ὁ δόλιος ἐχθρὸς ἀθετῶντας τὸ λόγο του, ἀπο-
φασίζει νὰ τοὺς καταδιώξῃ και φεύγοντας. Στὴν ἀποχώρησι αὐτὴ ἐξῆντα γυναῖκες,
κι ἀνάμεσά τους νέες ἀνθηρές, μητέρες με τὰ βρέφη στὴν ἀγκαλιά, ἀποφασίζουν νὰ
πεθάνουν θεληματικὰ παρὰ νὰ πέσουν στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου
εἶνε πασίγνωστος. Ἐνα δέος και μιὰ συγκίνηση μᾶς κατέχει στὴν ἀναπαράστασή
του με τὸν νοῦ μας, ὅπως μπροστὰ σὲ κάθε μεγάλο, υπεράνθρωπο, τραγικὸ, και ὠραῖο.

Μὲ ρίγος ἀναλογιζόμαστε τὴν ἱστορία τῆς ὠραίας ξανθῆς παιδούλας τῶν δεκα-
πέντε χρόνων, τῆς Λένως Μπότσαρη, πού ἀφοῦ ἀντιστάθηκε ὅσο μποροῦσε πολεμῶν-
τας τὸν ἐχθρὸ, ὕστερα ἔπεσε στὸν Ἀχελῷο θεληματικὰ και πνίγηκε.

Και πῶς νὰ μὴν ὑμνηθοῦν οἱ ἄλλες διακόσιες Σουλιώτισσες πού κι αὐτὲς προ-
τίμησαν νὰ πνιγοῦνε στὸ ποτάμι; Και πῶς νὰ μὴ γίνῃ τραγοῦδι και λατρεία ἡ θρυ-
λικὴ Δέσπω Μπότση, πού ἀφοῦ πολέμησε σὰν ἄντρας, κλείστηκε ὕστερα ἀπελπισμένη
σὲ μιὰ Κούλα, σέρνοντας μαζί τῆς, ἴδιος ἀρχηγός, θυγατέρες, νυφάδες κι ἀγγόνια
γιὰ ναὺτοκτονήσουν;

Ἀχὸς βαρὺς ἀκούγεται, πολλὰ ντουφέκια πέφτουν,
Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι;
Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται οὐδὲ σὲ χαροκόπι
ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' ἀγγόνια.
Ἀρβανιτιά τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλᾶ τὸν Πύργο:
« Γιῶργαῖνα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σοῦλι

Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν ἀρβανίτων». «Τὸ Σοῦλι κι ἂν προσκύνησε κι ἂν τούρκεψεν ἢ Κιάφα, ἢ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες, δὲν ἔκανε, δὲν κάνει». Δαυλὶ στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει: «Σκλάβες ὀχτρῶν μὴ ζήσουμε, παιδιά μαζί μου ἐλάτε» καὶ τὰ φουσέκια ἔναψανε κι ὅλοι φωτιά γενῆκαν.

Ἡ ἱστορία τοῦ Σουλίου εἶναι θρυλικὴ ἐποποιΐα μὲ μεγάλους πίνακες ἀφάνταστης ὁμορφιάς καὶ ψυχικοῦ μεγαλείου.

Ἀργότερα, μερικoὺς ἀπὸ τοὺς ἐκπατρισμένους Σουλιῶτες, σκορπισμένους σ' ἄλλα μέρη Ἑλληνικά, τοὺς ξαναβρίσκουμε στὸ μικρὸ Μεσολόγγι. Στὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης, τὸ Μεσολόγγι εἶναι τὸ προπύργιο τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἀγωνίζεται. Ἡ ἥρωϊκὴ φήμη του βγαίνει ἀπὸ τὰ στενὰ σύνορα τῆς μικρῆς πολιτείας, καὶ ἡ Εὐρώπη πρώτη φορὰ μαθαίνει τὸνομα τοῦ Μεσολογγίου. Συγκινημένη παρακολουθεῖ τὸν ἀγῶνα του ἐνάντια στὸν ἰσχυρὸ ἐχθρὸ, σώματα φιλελλήνων ἔρχονται νὰ τὸ ἐνισχύσουν, κι ὁ Βύρων μὲ τὴν Λύρα του ἀποθανατίζει σὲ στίχους τὸνομά του.

Ὄνόματα ἥρωϊδων τοῦ Μεσολογγίου δὲν μᾶς ἄφησε ἡ ἱστορία γιατί ὁ ἥρωϊσμός στὴ δραματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου αὐτοῦ, ἦτανε ἓνας ἥρωϊσμός ὁμαδικός καὶ ἀνώνυμος. Ὅλες οἱ γυναῖκες ἐκεῖ δούλευαν τὸ καρυσφύλλι μὲ τὴν ἴδια εὐχέρεια ποὺ δούλευαν τὴ ρόκα τους. Ὡστόσο σὰν σφραγίδα στὴν περίφημη ἀντρωσύνη τους, ἔρχεται τὸ φημισμένο ὄνομα τῆς Παπαδιάς τοῦ Κουρκουμέλη, τῆς ὠραιότερης κοπέλλας τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὅταν ὁ Κιουταχὴς πῆρε στὴν κατοχὴ του τὸ Αἰτωλικό, ἄρπαξε καὶ τὴν Κουρκουμέλη στὴ σκηνή του. Σφαδάζοντας ἡ κοπέλλα στὴ ἀγκαλιὰ τοῦ κατακτητῆ, κραύγαζε πὸς οἱ Ἑλληνίδες δὲν παραδίδονται. — «Καὶ δὲν ξέρεις πὸς τώρα ἀμέσως μπορῶ νὰ διατάξω νὰ σὲ δέσουν;». — «Δὲ θὰ προφτάσης», εἶπε ἡ νέα ἀρπάζοντας ἀπὸ τὴ ζώνη τοῦ Κιουταχῆ τὸ μαχαίρι. Τῷμπηξε στὴν καρδιά της κι ἔπεσε νεκρή.

Ἀτυχῶς τὰ ὄρια τῆς ὀμιλίας μας αὐτῆς, εἶναι ὑπερβολικὰ στενὰ καὶ δὲν χωροῦν ὅλα τὰ μεγάλα ὀνόματα τῶσων ἥρωϊδων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Μὲ λίγα λόγια δὲν ζωγραφίζεται ὅπως πρέπει ἡ δοξασμένη Μπουμπουλίνα ἢ θαλασσινὴ ἥρωϊδα τῶν Σπετσῶν, μὲ τὴ γενναία καρδιά καὶ τὸ γενναῖο χέρι. Αὐτὴ ποὺ τὰ πλούτη της τᾶβαλε κάτω γιὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα, διατηρῶντας σῶμα ἀπὸ Σπετσιῶτες καὶ πλοῖα ἀρματωμένα. Οἱ βιογράφοι της μένουν ἐκστατικοὶ μπροστὰ στὴν ὀρμὴ τῆς καρδιάς της, καὶ στὸν ἐξαιρετικὸ χαρακτήρα της. Μυημένη ἀπὸ τοὺς πρώτους στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία, ἢ Μπουμπουλίνα, δώδεκα μέρες πρὶν κηρυχθῆ ἡ ἐπανάσταση στὴν Ἀγία Λαύρα, αὐτὴ ὕψωνε τὸν φοίνικα, ἔμβλημα τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνoυ, στὸ κατάρτι τοῦ Ἀγαμέμνονα ποὺ ἦτανε τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ καράβι πολεμικὸ καὶ χαιρέτιζε τὴν ἀνύψωση μὲ κανονιοβολισμούς. Τοὺς κανονιοβολισμούς ποὺ ξάφνιασαν τὸν θαλασσινὸν ἀέρα καὶ κίνησαν κύματα ἀνατριχίλας ἐνθουσιασμοῦ στὶς Ἑλληνικὲς καρδιές.

Οὔτε μποροῦμε νὰ ποῦμε σήμερα ἀρκετὰ γιὰ μιὰν ἄλλη νησιώτισσα ἥρωϊδα, τὴν ἥρωϊδα Μαντῶ Μαυρογένους, ποὺ κι αὐτὴ πρόσφερε στὸν ἀγῶνα μαζί μὲ τὴ φλογερὴ της καρδιά καὶ τὴν περιουσία της. Οἱ τολμηρὲς πατριωτικὲς πράξεις της κι ὁ ἀνεπηρέαστος χαρακτήρας της σὲ ὧρες ποὺ ἡ Ἑλλάδα κατασπαράζονταν ἀπὸ τὰ κομματικά, ἔμειναν στὴν ἱστορία μας.

Τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ νησιά μας, μαζί μὲ τοὺς ἥρωες, μᾶς ἔδωσαν πάντα τὶς ἥρωϊδες τους. Τὰ Ψαρὰ μαζί μ' ἓναν Μιαούλη, ἓναν Κανάρη, ἓναν Παπανικολῆ, μᾶς δώσανε ὅλες τὶς ἥρωϊκὲς ψαριανές. Τὸ μικρὸ νησί δὲν ὑποχωροῦσε, δὲν παραδίνονταν στοὺς Ἀσιάτες. Ἡ θάλασσα κοκκίνιζε ἀπὸ τὸ αἷμα, οἱ δρόμοι στρώνονταν ἀπὸ πτώματα, ἡ Δέσποινα τοῦ Σκιαθίτη σταυρόνονταν, σὲ μιὰ πόρτα καὶ πέθαινε μαρτυρικά, ἡ Δέσποινα τοῦ Κανάρη, μὲ τὰ δύο παιδιά της ρίχνονταν στὴ θάλασσα. Καὶ πρὶν στὸ ὕστερο, ἀναγκαστοῦν οἱ Ψαριανοὶ νὰ παραδοθοῦν στὸν ἐχθρὸ, τὴ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη τίναζαν τὶς μπαρουταποθῆκες στὸν ἀέρα μαζί μὲ τὰ γυναικόπαιδά τους.

Λίγες γυναῖκες κι ἄντρες λιγοστοὶ σώθηκαν ἀπάνω στὰ ρημαγμένα Ψαρὰ, γιὰ νὰ ἱστορίσουν ἀργότερα, τὰ γεγονότα τοῦ δοξασμένου νησιοῦ τους.

Στὴ Μάνη πάλι τὴν περήφανη μὲ τὰ τραχειά βουνὰ ποὺ οἱ κάτοικοί της περηφανεύονται ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν, ὅταν κινδύνευαν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ διαφόρων φυλῶν καὶ τῶν Τούρκων ἀργότερα, ὀπλίζονταν ὅλοι πέρα καὶ πέρα, ἄντρες καὶ γυναῖκες.

Στὴ Σπάρτη πρώτη σήκωσε τὴ σημαία τῆς ἐπανάστασης, στὸ ταπεινὸ σπίτι της δίνοντας τὸ σύνθημα τοῦ συναγερμοῦ, ἡ Κωνσταντίνα Ζαχαριά. Καὶ ἡ χήρα Σάββαινα ποὺ εἶχε σκοτωθῆ ὁ ἄντρας της ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ, μόλις κηρύχθηκε ἡ ἐπανάσταση, ἄφησε τὰ παιδιά της σὲ χέρια συγγενικὰ καὶ αὐτὴ πῆγε νὰ ταχθῆ μὲ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδας.

Ἡ Μακεδονία, ἡ Ρούμελη, ἡ Ἀθήνα, ἡ Κρήτη, ἔχουνε τὶς ἥρωϊδες τους, μακριὰ λιτανεῖα ἐξαιρετικῶν γυναικῶν ποὺ τὶς ἀνάδειξαν οἱ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις.

Οἱ πράξεις τῶν γυναικῶν αὐτῶν εἶναι μιὰ δύναμη, ποὺ γεννᾷ ἀδιάκοπα μὲ τὴν ἀκτινοβολία της ὅ, τι γενναῖο καὶ ὅ, τι καλὸ ὑπάρχει μέσα στὶς ψυχὰς τῶν κατοπινῶν Ἑλλήνων.

Ο ΚΟΥΖΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

τῆς λογοτέχνιδος καὶ συγγραφέως κ. ΜΑΡΙΕΤΤΑΣ ΕΠΙΤΑΝΗΣΙΑΣ

Ὁ Ἴταλὸς Φραγκῖσκος Κουζάνης εἶναι γνωστὸς γιὰ τὴ συγγραφικὴ του ἀξία, ἀπὸ τὴν « Ἱστορία τοῦ Μιλάνου », ἓνα ἔργο, ποῦ τοῦ ἐξασφάλισε θέση ἀξιόλογη στὰ γράμματα τῆς πατρίδος του, ποῦ ἡ ἐκτύπωσή του βάσταξε δώδεκα ὀλόκαιρα χρόνια (1861–1873) καὶ ποῦ διαφώτισε πολὺ τὴν ἱστορία αὐτῆς τῆς πόλεως, πρὸ πάντων κατὰ τὸν XVIII αἰῶνα μὲ τοὺς τόσοις ἐμφύλιους διχασμοὺς.

Ὁ Κουζάνης, θὰ παρουσιάξεν ἓνα ἔργο μνημειῶδες, ἂν ὁ θάνατος δὲν ἔκοβε τὰ σχέδιά του. Ἔτσι δὲν συμπλήρωσε τὸ ἔργο του αὐτὸ ἐνῶ ἐσχόπευε νὰ φθάσῃ ὡς τὴν ἐποχὴ, ποῦ ἡ ἱστορία τοῦ Μιλάνου ἐνώνεται μὲ τῆς ἀναγεννωμένης τότες Ἰταλίας (1859), πάνω σὲ πηγὲς ἄγνωστες ποῦ ψάχνοντας πολὺ, βρῆκε σὲ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα.

Ἄλλ' ὁ Κουζάνης ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ἰδιαίτερα ἀπὸ μᾶς τοὺς Ἕλληνας γιὰ τὴ στοργὴ μὲ τὴν ὁποίαν ἔγραψε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον γιὰ τὶς ὁμορφίεσ τῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῆς, ποῦ τότες ποῦ τὴν ἐπεσεκέφθηκε ἦταν στὴν ἀρχὴ τοὺς (1840). Ὁ Κουζάνης ἔγραψε μ' ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν δημοτικὴ μας ποίηση, γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία — ποῦ τότες βρησκόταν στὰ σπάργανα — γιὰ τὴ γλῶσσα μας τὴν δημοτικὴ. Καὶ ἀκριβῶς τὸ κεφάλαιο αὐτὸ παίρνω ἀπὸ τὸ περὶ Ἑλλάδος (*) βιβλίον του, ὄχι γιὰτὶ εἶναι μόνον ἀπὸ τὰ περὶ ἐνδιαφέροντα, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ δείχνει πόσο καλὰ, πόσο βαθεῖα εἶχε μελετήσῃ ὁ ἐλληνιστῆς αὐτὸς τὴν ὀλοένα δημιουργούμενη, ὕστερ' ἀπὸ πολὺχρονη καὶ βάρβαρη ὑποδούλωση, ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ὁ Κουζάνης ἂν καὶ σπούδασε καὶ πῆρε δίπλωμα νομικῆς, κέρδιζε τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὴ φιλολογία, μεταφράζοντας στὶς ἀρχὲς τὰ ἔργα τοῦ Walter Scott, τοῦ Bulwer καὶ τοῦ Οὐγγῶ. Κατόπιν ταξίδεψε στὴ Δαλματία, στὰ Ἐφτάνησα, στὴν Ἑλλάδα καὶ τέλος στὴ Σικελία. Ἐγραψεν ἀπὸ παντοῦ ἐνδιαφέρουσες ἐντυπώσεις σὲ βιβλία. Ἐγραψε καὶ ἄλλα πράγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ περὶ Βενετίας, κατ' ἐντολὴ τῆς προσωρινῆς τότες κυβέρνησης, ἐπειδὴ βρισκόταν ἐκεῖ καὶ γνώρισε τὰ γεγονότα ποῦ διαδραματίστηκαν στὴν πόλιν ἐκείνη γιὰ τὴν ἰταλικὴν ἐνότητα.

Ὁ Κουζάνης γεννήθηκε στὰ 1802 καὶ πέθανε στὰ 1879. Μεταφράζουμε πάρα κάτω τὶς σελίδες τοῦ Κουζάνη γιὰ τὴν « Ἑλληνικὴ Γλῶσσα ».

ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΕΠΙΤΑΝΗΣΙΑ.

(*) Francesco Cusani: « La Dalmazia, le Isole Ionie e la Grecia ». Milano, 1847.

Τώρα πρέπει νὰ μιλήσω γιὰ τὴ γλῶσσα, ποῦ, μαζί μὲ τὴ θρησκεία συνέτεινε πολὺ στὴ διατήρηση τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸ θέμα εἶναι ὑπερβολικὰ σκοτεινὸ, τόσο λαυθασιμένες εἶναι οἱ ἀντιθέσεις τῶν λίγων φιλολόγων ποῦ ἀσχολήθηκαν σχετικὰ.

Εἶναι γνώμη γενικὴ πὼς ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα διαφέρει ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν ἀρχαία, πὼς εἶναι μισοβάρβαρη. Γι' αὐτὸ σπανιώτατα θὰ βρῆς Ἑλληνα μορφωμένο ποῦ νὰ βαλθῇ στὸν κόπο νὰ τὴν μελετήσῃ. Ἄν ρωτήσῃ πὼς ἔγινε βάρβαρη, καὶ σὲ τί διαφέρει οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὴν ἀρχαία, ἀμφιφιβάλλω παρὰ πολὺ, ἂν ξέρουν νὰ ἀπαντήσουν. Μοῦ φαίνεται λοιπὸν χρήσιμο νὰ δώσω ἐδῶ μερικὲς παρατηρήσεις μου, ποῦ τίς συγκέντρωσα ὕστερ' ἀπὸ μακρὰς ἔρευνες. Δὲν τὸ κάνω μὲ τὴ πρόθεση νὰ λύσω τὸ ζήτημα, ἀλλὰ νὰ διαφωτίσω μόνον.

Εἶναι γνωστότατο, πὼς οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ ποῦ ἦλθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἑλλάδα σὲ διάφορες ἐποχές, μιλοῦσαν διαλέκτους διαφορετικὰς ὄχι μόνον στὴν προφορὰ, ἀλλὰ καὶ στοὺς γραμματικούς τύπους. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς μεταχειρίστηκαν μιὰ ἀπ' αὐτὰς τὶς διαλέκτους ἢ μᾶλλον τὶς ἀνακάτεψαν καὶ ἐδημιούργησαν τὴν κλασσικὴ γλῶσσα ποῦ ἔφτασεν ὡς ἐμᾶς ἀπὸ τὰ ἔργα τοὺς, ὕστερ' ἀπὸ τόσοις αἰῶνες. Ἀλλὰ θὰ ἦταν παράξενο νὰ ὑποθέσωμε πὼς ὁ λαὸς στὴν Ἑλλάδα τὴν μιλεῖ, γιὰτὶ σ' ὅλες τὶς ἐποχές καὶ σ' ὅλες τὶς ὥρες ὑπάρχει μιὰ οἰκιακὴ γλῶσσα ποῦ διαφέρει ἀπὸ τῶν συγγραφέων.

Τώρα, τόσοις ἢ γραπτὴ γλῶσσα, ὅσο καὶ ἡ ὁμιλούμενη, ἔπαθαν μεγάλες τροποποιήσεις ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλη ἐπαφὴ τῶν Ἑλλήνων μὲ ἄλλους λαοὺς. Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοί του, φτειάζοντας νέες δυναστεῖες στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴ Συρία, διέδωσαν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία πῆρε τὸ ὄνομα τῆς Συρο-ἑλληνικῆς καὶ ἄρχισε νὰ χαλᾷ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀνατολίτικων ἰδιωμάτων, υἱοθετώντας πολλοὺς ἰδιωτισμοὺς, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς.

Καὶ ἡ κατοχὴ τῶν Μακεδόνων εἶναι πιθανὸν πὼς χάλασε τὴ γλῶσσα, ὅπου γίνεται δεχτὴ ἡ γνώμη μερικῶν νέων πολυμαθῶν πὼς οἱ σημερινοὶ Ἄλβανοι εἶναι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Μακεδονίας. Καὶ οἱ Ἄλβανοὶ διατηροῦν μιὰ γλῶσσα, ποῦ ἔχει ἐλάχιστες ἀναλογίεσ μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ σλαυϊκὴ, καὶ ποῦ ἡ προέλευσή της δὲν εἶναι καλὰ γνωστὴ. Ὅπως καὶ νᾶναι, σὰν πῆγαν οἱ Ρωμαῖοι στὶς Μακεδονικὰς δυναστεῖες σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδας, ἡ γλῶσσα ἄλλαξε περισσότερο ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀριθμὸ τῶν λατινικῶν λέξεων ποῦ (1) εἰσάχτηκαν λόγῳ τῆς ἀνάγκης νὰ ἀλληλοεννοηθοῦν οἱ δύο λαοί.

Μάλιστα, κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν γλωσσολόγων τότες ἐξέλιπαν σιγά-σιγά ἡ ἀττικὴ καὶ δωρικὴ διάλεκτος κ. τ. λ. καὶ ἀνακατέυτηκαν σὲ μιὰ πολὺ ἐφαρμένη ὁμιλία ποῦ ὠνομάστηκε κοινὴ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, καθὼς εἶναι φυσικὸ ἔγινε περισσότερο στὶς περιοχὰς ποῦ τὸ ἐμπόριο ἢ οἱ στρατιωτικὰς ἀρχὲς ἐπλήθαιναν τὶς σχέσεις. Πραγματικὰ στὸν Μωριᾶ, οἱ ἀπόγονοι τῶν Λακόνων, ποῦ ζοῦσαν πλέον ἀπομονωμένοι στὰ βουνὰ τους, διατήρησαν κάμποσες λέξεις ἀρχαῖες καὶ ἐκφράσεις, ποῦ ἔχουν χαθῆ ὀλότελα στοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ἡ καταστροφὴ τῆς γλώσσας αὐξήσεν ὑπερβολικὰ, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἱδρυσεν τὸ Βυζάντιον τὴν ἑδρὰ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, γιὰτὶ ἡ γλῶσσα τῆς Αὐλῆς ἦταν ἡ λατινικὴ, καὶ οἱ σχέσεις μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων ἀνάγκασαν τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ νὰ συνδέσουν περισσότερο τὰ δύο ἰδιώματα. Τὰ ἔμαθαν μᾶλλον πρακτικῶς παρὰ σπουδάζοντας, καὶ γιὰ τοῦτο φθάρηκαν καὶ τὰ δύο. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ποῦ, στὸ διάστημα ποῦ κατακτοῦσαν εἶχαν διαδώσει τὴν λατινικὴν στὴ Δύση, δὲν κατάφεραν ποτὲ νὰ τὴν κάμουν νὰ ὑπερισχύσῃ στοὺς Ἕλληνας. Ἀπ' ἐναντίας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδραση τῆς γλώσσας καὶ

(1) Σουδάριο, κουστωδιά, καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλες λατινικὰς λέξεις, ποῦ ἀπὸ τότες μπῆκαν στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ.

της φιλολογίας των νικημένων που τους είχαν εκπολιτίσει.

Έτσι ή Ελληνική αλλοιώθηκε και υπέστη την επίδραση δύο άλλων περιστατικών, την παρακμή των επιστημών και των γραμμάτων ύστερ' από τον IV αιώνα και τις επιδρομές των βαρβάρων. Κατά την πρώτη άφορμή, οι μελέτες ήταν σχεδόν αποκλειστικές στους θεολόγους. Αυτοί επειδή ή γλώσσα της Βίβλου — πρότυπόν τους — δεν ήταν πολύ άγνή, και γιατί ή μετάφραση των έβδομηντα γενναμένων στην Αίγυπτο επί του Έβραϊκού κείμενου, από την ανάγκη για να είναι καταληπτή στην ανάγνωση και στην όμιλία από το λαό, κατέληξαν να μπάσουν μιá γλώσσα που την ώνόμασαν εκκλησιαστική, γεμάτη σολουικισμούς, ένα διάμεσον αρχαίας και νέας που όλοένα εκβαρβαριζόταν (2).

Κατά δεύτερο λόγο οι επιδρομές των βαρβάρων και οι αδιάκοποι πόλεμοι των ήγεμόνων του Βυζαντίου, έμπασαν στην γλώσσα πλήθος λέξεων, βουλγαρικών, σλαβικών, άλβανικών, αρabicών κ. τ. λ. αλλοιώνοντας συγχρόνως την γραμματική και την προφορά.

Οι Γάλλοι και Ένετοί Σταυροφόροι, έγιναν κάτοχοι μεγάλου μέρους της Ελληνικής Αυτοκρατορίας στις αρχές του XIII αιώνα χάλασαν ακόμη την παρεφθαρμένη γλώσσα, πρό πάντων με το Ιταλικό στοιχείο, που διαδόθηκεν από τους Ένετους με τις κτήσεις και τα έμπορια (3). Τέλος τον XIV αιώνα ή πτώσις της Κωνσταντινουπόλεως, ή ολοκληρωτική πτώσις της Ανατολικής Αυτοκρατορίας, ή φυγή στην Ιταλία πολλών σοφών ανθρώπων, ή έλλειψη σχολείων και ή σκληρή σκλαβιά κάτω από τους Τούρκους ώθησαν την Ελληνική γλώσσα στον τελευταίο βαθμό της αλλοιώσεως.

Έχτος από μερικούς σοφούς που κατέφυγαν στην Ιταλία και κανένα έπισκοπο ή καλόγηρο,

(2) *Lingua ecclesiastica quae puris admixta barbara habet: qua sacerdotes aut docti in scribendo utuntur* — Κούρτιος: *Tureo-Graecia*.

(3) Και τα γαλλικά είχαν γενικεθί. 'Ο Ραίμονδος Μοντάνερ βεβαιώνει, τως στα 1300 στην Αθήνα μιλούσαν τα γαλλικά όπως στο Παρίσι.

κανείς πιά δεν έννοούσε τους αρχαίους συγγραφείς, ούτε τους πατέρες.

Η ζωντανή γλώσσα διατηρήθηκε με κάποια σχετική άγνότητα στις βυζαντινές οικογένειες της Κωνσταντινουπόλεως, όπου, πρό πάντων οι γυναίκες την μιλούσαν με κομψότητα (4) και με χαριτωμένη προφορά.

Απ' έναντίας στις έπαρχίες μοιράστηκε σε μεγάλο αριθμό διαλέκτων (5), οι οποίες διατηρούσαν τη ρίζα της αρχαίας γλώσσας λίγο ή πολύ έφθαρμένη και ήταν παραγενισμένες από λέξεις και εκφράσεις ξενόγλωσσες. Γενικώς οι διάλεκτοι των Ιονίων, της Χίου, της Κρήτης και άλλων νησιών του Αιγαίου και των παραθαλασσιών του Μωριά ήταν όλόγιμες με Ιταλικούς ιδιωτισμούς από την μακράν έπαφην με τους Ένετους. Αντίθετα ή Ρούμελη και άλλες έπαρχίες έσωτερικώς έπαρναν από τους Τούρκους, Άλβανούς και Βουλγάρους.

Και είναι μιá παρατήρηση αξιοσημείωτη, που στην Αθήνα που ήταν όνομαστή άλλοτε για την έξαιρετη κομψότητα της γλώσσας της, μιλούσαν πιο παρεφθαρμένα.

Στην πραγματικότητα ή μεγάλη διαφορά στις διαλέκτους ήταν στην προφορά.

Σε ποιάν εποχή όμως ή δημοτική έλληνική αποοπάσθηκεν από την αρχαία και πήρε τόσες διαφορές τύπων, ώστε γίνηκε μιá νέα γλώσσα. κανένας φιλόλογος δεν θά μπορούσε να καθορίση. 'Όμως απ' ότι συμπεραίνουμε ή μεταλλαγή έγινε πολύ άργά (6) πριν από τον XI αιώνα.

Άλλά που είναι ή ουσιώδης διαφορά της αρχαίας έλληνικής από την νέα; Να μιá άλλη έρώτηση που δεν έχει εύκολη τή απάντηση. Χωρίς να στραφώ σε λαβύρινθο γραμματικής έρευνας, κουραστικής και ένοχλητικής, θά πω λίγα λόγια, όχι γι' άλλο, παρά για να κλείσω το στόμα στους σχολαστικούς, οι όποιοι χωρίς να ξέρουν τίποτα, επαναλαμβάνουν διαρκώς, πως ή νέα έλληνική

(4) Έπιστολή του Γερλάκη στο προαναφερόμενο έργο του Κούρτιου.

(5) 'Ο Σίμων Καβασιλάς στα 1680 αριθμοῦσε πως οι Έλληνες μιλούσαν τότες 70 διαλέκτους Προβλ. Κούρτιον.

(6) Αναφέρεται ένα χρονικό του Σιμεῶνα Σήθου γραμμένο σε δημοτική από το 1070 ως το 1080.

είναι μιá καταφρονητή διάλεκτος όλως διόλου διαφορετική από την αρχαία γλώσσα.

Το αλφάβητο δεν έπαθε αλλαγή στον αριθμό και στη μορφή των γραμμάτων. Άλλαξε πολὺ προφορά' το Β από εκατοντάδες χρόνια έχασε την προφορά του κ' έγινε V. Και όταν το βάζουν στα κύρια ξένα όνόματα οι Έλληνες το γράφουν με την παράξενη ένωση του MP. Και το Δ προφέρεται σαν γλυκό Θ. Έτσι για να δείξουν τον τόνο του χρησιμοποιούν το NT (7).

Το που χάθηκεν ή πραγματικός τόνος του Β και του Δ, που είναι κοινά σ' όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες, ή έλαφρή διαφορά μεταξύ του Δ και του Θ και ή ύπαρξη των διφθόγγων αυ, ευ, ηυ, βάζει σε μεγάλη άμηχανία τους ξένους, οι όποιοι σαν άκούνε τους Έλληνες να μιλούν, πιστεύουν πως είναι βάρβαρες αδιάφορες αρχαίες λέξεις. Άλλά ποιός π. χ. αναγνωρίζει το «βασιλεύς» προφερόμενο *vasilefs*; Η πιο αξιοσημείωτη ειδικότητα της νέας προφοράς είναι στην υπερβολική χρήση του I, γιατί το I, Y, H, και οι διφθόγγοι EI, OI, YI έχουν τον ίδιο φθόγγο του I. Η κατάχρηση αυτή ενός φωνήεντος βλάπτει την θαυμαστή αρμονία της Ελληνικής γλώσσας. Άλλ' εδώ φυσικά προβάλλει το ζήτημα της πραγματικής προφοράς των αρχαίων Έλλήνων, και πρό πάντων, αν οι διφθόγγοι, που αφθονούν στη γλώσσα, προφέρονται χωριστά ή μαζί.

Είναι ζήτημα, που ανακινήθηκε από τον Έρασμο, τον ιδρυτή των αντίθετων συστημάτων, που διαρκεί ακόμη. Δεν είναι εδώ το μέρος να το συζητήσουμε. Μόνο μερικές παρατηρήσεις θά κάμω.

Πρώτο, είναι πιθανώτατο, πως ή αρχαία Ελλάδα δεν είχε ποτέ ένότητα γλώσσας. Πολλές τοικιλίες προφοράς που θεωρούνται καινούριες,

(7) Από την εποχή των Σταυροφοριών βλέπουμε να γράφη ή Άννα Κομνηνή Ρομπέρτος αντί Ροβέρτος, και ή Κατακουζηνός: Δουπός του Μπρόνζοιτ. Οι σύγχρονοι γράφουν ταμπάκο και Μπύρων, αντί Βύρων (Σημ. Μετ. όχι Μπύρων αλλά Μπάυρων).

(8) Οι αρχαίοι έλεγαν το ψωμί άρτον, το κρασί οϊνον και το νερό ύδωρ. Στην αρχή οι δημοτικές αυτές λέξεις ήθελαν να πουν, ένα κομ-

ύπηρχαν από τους Δωριείς και τους Ίωνες. Κατά δεύτερο λόγο, θετικόν είναι, πως ή αρχαία προφορά έπαθε ριζικές και αναπόφευκτες μεταβολές στην περίοδο τόσων αιώνων, όπως συνέβηκε με όλες τις γλώσσες. Ποιός δεν βλέπει, πως αν έπιζή ένα μέρος της ίδιας γλώσσας, πρέπει να το αναζητήσαμε στους Έλληνες, οι όποιοι καλά ή κακά, βάρβαρα, αν θέλετε, διατήρησαν όμως το ιδίωμα τους από την όμηρική εποχή ως σήμερα; 'Ο άπλός κοινός νοῦς δεν μάς πείθει για το παράδοξο να θέλουν να την βρουν στους Ιταλούς, στους Γάλλους, στους Γερμανούς, στους Άγγλους, που ή προφορά τους ήχηρή, κομμένη, σφυριχτή, είναι διαφορετική από την έλληνική, και που λείπουν από τα αλφάβητά τους γράμματα της και έπομένως δεν έχουν και τον ανάλογο ήχο; Από αυτά συμπεραίνεται πως οι διφθόγγοι πρέπει να προφέρονται κλειστοί όπως κάνουν οι Έλληνες και όχι ανοιχτοί. Και πράγματι, αν διαβάσετε τους στίχους κάποιου αρχαίου προφέροντας όλα τα φωνήεντα χωρισμένα χάνουν την αρμονία του ποιητικού ρυθμού με ένα φόρτωμα ήχων, που αντί να εύχαριστήσουν το άφτι το πληγώνουν. Τώρα όποιος έχτιμά την εκτακτη μουσική αίσθηση των Έλλήνων θά θελήση να πιστέψη πως οι αρχαίοι ποιητές όπως ή Άνακρέων έγραψαν στίχους πατώντας κάθε νόμο αρμονίας;

Άλλά για να τελειώνουμε. Για το χαρακτήρα της νεοελληνικής γλώσσας, είναι θετικό πως οι εκφράσεις της είναι κατά ένα μέγα μέρος τα ίδια με τα αρχαία, αν και μερικά άλλαξαν (8) σημασία' τα υπόλοιπα μπήκαν από τις ξένες γλώσσες (9) ιδίως τα συγγράμματα μετά την Αναγέννηση της Ελλάδας.

Η πραγματική διαφορά είναι στους γραμματικούς τύπους γιατί, έχτος από την προδευ-

μάτι ψωμί, άνάμιξη, ύγρασία και χρησιμοποιήθηκαν για να δείξουν πως το ψωμί, είχε γίνει λιγοστό και πως το κρασί γίνεται ανακατεμένο με νερό. Και έπειτα άπλωσεν ή έννοια τους για το όλον.

(9) Οι περισσότερες είναι Ιταλικές και τούρκικες. Έμειναν κάμποσες και από τη λατινική, αλλά παραμορφωμένες: π. χ. από το *hospitium* βγήκε το σπίτι.

τική ανάπτυξη κάθε γλώσσας, ή νεοελληνική απομακρύνθηκε όλοένα ός προς τὰ ρήματα, μεταχειρίζοντας στους σύνθετους χρόνους τὸ βοηθητικό ρήμα έχω και χάνοντας τὴν ἀπλή μορφή τοῦ μέλλοντος.

Ὁ πρῶτος νεωτερισμός εἶναι σαφής, γιατί τὸ ρήμα έχω εἶναι κοινὸ βοηθητικὸ σ' όλες τις δυτικές γλώσσες τῆς Εὐρώπης (10), εὐκολύνει τὸ πνεῦμα τῶν περασμένων ἐποχῶν. Ἡ δευτέρα δὲν εἶναι τὸ ἴδιο.

Γιὰ ποῖο λόγο οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ ἔχασαν τὸν ἀπλὸν μέλλοντα, τὸν σχημάτισαν μετὰ τὸ ρήμα θέλω, ὅπως οἱ Ἄγγλοι (11), ἀφοῦ μετὰ αὐτοὺς εἶχαν σχέσεις μόνο σὲ πολλὴ πρόσφατη ἐποχή; Ὁ Μουστοξύδης ἔγραφε ἐδῶ και πολλὰ χρόνια: «Εἶναι παράδοξο, πὼς ἡ ρωμαϊκὴ γλῶσσα ἔχει κάποιαν ἀναλογία μετὰ τὴν ἀγγλική. Ἄλλ' ἐγὼ σκέπτομαι πὼς και οἱ δύο πῆραν τοὺς τρόπους αὐτοὺς ἀπὸ τὰ γερμανικὰ ἔθνη» (12).

Ὅσο γιὰ τοὺς Ἄγγλους εἴμαστε σύμφωνοι. Ποῖος ἀγνοεῖ πὼς ἡ γλῶσσα τους προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἀρχαία σαξωνική; Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες, οὔτε γιὰ ὄνειρο, γιατί μετὰ τοὺς Γερμανοὺς, λαὸς τῆς μεσογείου αὐτοί, εἶχαν μόνο τυχαίες συναλλαγές. Ἀπὸ ποῖον λοιπόν; Ἐμένα μου φαίνεται χωρίς ἀμφιβολία ἀπὸ τοὺς Σλαῦους. Εἴτε ἀπὸ τοὺς Ρώσους μετὰ τοὺς ὁποίους εἶχαν διαρκεῖς σχέσεις μετὰ τὸν Χ αἰῶνα, ὅπου ἀγάλλιασαν τὸν Χριστιανισμό και ἐνώθησαν μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησία, εἴτε ἀπὸ τις τόσες σλαβικές φυλές ποὺ ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορες ἐποχές στὸ Μωριᾶ και στὴ Ρούμελη και ἀνακατεύτηκαν μετὰ τοὺς ἐντόπιους.

Μιὰ πειστικὴ ἀπόδειξη εἶναι ποὺ τὰ σλαβικὰ ἰδιώματα σχηματίζουν ἀκριβῶς τὸν μέλλοντα μετὰ

(10) Io ho avuto, J'ai eu, I have ad, Ich habe gehabt κ. τ. λ.

(11) Ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν γράψω, οἱ σύγχρονοι λένε θέλω νὰ γράψω.

(12) Προβλ. ἓνα ἀρθρῶν στὴν Ἀνθολογία τῆς Φλωρεντίας, Χρον. 1821 σελ. 438: ὑπογραμμένο Ἑλληνοφίλος.

(13) Ὅταν ὁ μέλλων δὲν εἶναι ἐρωτηματικὸς κόβεται πάντα τὸ θέλω στὸ θά ἀπλῶς: Ἔτσι και στὰ σλαβικά.

τὸ ρήμα θέλω, μάλιστα τὸ συντομεῦον. Ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἕλληνες (13).

Ἡ ρωμαϊκὴ γλῶσσα ἀγνωστὴ σχεδόν, περιφρονημένη μάλιστα σὰν πρόστυχη βάρβαρη, ἄρχισε νὰ ζυπνᾷ τὴν προσοχή μὲν ἐξεργάγη ὁ πόλεμος γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, ἐπειδὴ προξενούσε περιέργεια και ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀποστολή τοῦ γαλλικοῦ στόλου στὴν Ἑλλάδα και κατοπινὸ ἐρχομὸς τῶν Βαυαρῶν, ἐγενίκευσαν στὴν Εὐρώπῃ τὴν γνώση τῆς γλώσσας αὐτῆς ἀπὸ τις γραμματικές και τὰ λεξικά ποὺ δημοσιεύτηκαν πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς φιλεργατικὸς Γερμανοὺς.

Ὅσο γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀφοῦ μετὰ τὸ τωρινὸ καθεστῶς ἀπέκτησαν Πανεπιστήμιο, Θέατρον, ἐφημερίδες, βάλθηκαν νὰ δώσουν ἐνότητα στὴν γλῶσσα και νὰ τὴν καλυτερεύσουν μετὰ διάφορους τρόπους. Ἐνα μέρος, ποὺ θὰ λεγόταν τῶν καθαρουσισανῶν, τείνει νὰ ἐπαναφέρῃ βαθμηδὸν τὴν τωρινὴ γλῶσσα στὴν ἀρχαία, ἀκολουθώντας και ἐξοχίζοντας τὸ σύστημα τοῦ Κοραΐ (14). Τὸ σύστημα τοῦτο πολὺ τραβηγμένο, ἐγενε ἀνεφάρμοστο ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τωρινοῦ ἰδιώματος, τὸ ὁποῖο ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πρωτότυπο και σχημάτισε μιὰ μορφή δική του. Ἐπειτα κάμποσοι συγγραφεῖς δημιούργησαν μιὰ γλῶσσα, ποὺ λίγο τὴν ἐννοοῦν οἱ Ἕλλητιστές και ὁ λαός.

Ἄλλοι, ποὺ μετὰξύ τους πρωτοστάτησαν ὁ Χριστόπουλος, στὰ δημοτικὰ του τραγούδια, θέλουν τὴν διάλεκτο νὰ μιλιέται μετὰ όλες τις ἀγραμματοσύνες τῆς, πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου παράξενο νὰ κλείσουν τὸ δρόμο σὲ ἀναγκαίους περιορισμούς. Τέλος οἱ πιὸ συνετοὶ Ἕλληνες τείνουν στὴ λογικὴ μέθοδο νὰ καθαρῶσιν τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ σικωριά τῶν ξένων λέξεων ἀντικαθιστώντας τες μετὰ ἀρχαίως ἢ δένοντάς τες μετὰ σύνθετες λέξεις. Σ' αὐτὸ πηγαίνουν θαυμάσια τὰ ἐλ-

(14) Ὁ διάσημος τοῦτος Ἕλληνας ποὺ γεννήθηκε στὴ Σμύρνη και ἔζησε στὴ Γαλλία ἀπὸ τὰ 1787 ὡς τὸ θάνατό του (1833) δημοσίεψε στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸ 1804 ὡς τὸ 1831 μίαν Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ἢ συλλογὴ κλασσικῶν ἀρχαίων σὲ 40 τόμους. Στὴν εἰσαγωγή κάθε ἔργου, ποὺ εἶναι γραμμένη στὴ νέαν Ἑλληνικὴ, αὐτὸς πρῶτος ἔκαμε τὴν ἀπόπειραν γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ στὴν ἀρχαίαν.

ληνικά (15). Συγχρόνως ὄρισαν τοὺς γραμματικὸς κανόνες μετὰ τὴ μορφή τῶν σχολικῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ χωρὶς νὰ παραβιάσουν τὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα νὰ ξαναπάρῃ τὴ μορφή και τοὺς τύπους ποὺ ζέπεσαν ἀπὸ (16) τοὺς αἰῶνες.

Ἡ πρόδοος στάθηκε γρήγορα και τώρα τὸ νέο ἰδιώμα γιὰ τὸν πλοῦτο του και τὴν ἀρμονία του εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὀραιότερα τῆς Εὐρώπης και ἀξίζει νὰ ἀναγνωρισθῇ γιὰ τέτοιο, γιατί ἐνῶ ἀπλοποιεῖ σὲ κείνους ποὺ μελετοῦν πολλές δυσκολίες τῆς φιλολογικῆς ἑλληνικῆς, εἶναι μεγάλη βοήθεια στους ἐμπόρους και στους ταξιδευόντες σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀνατολή, ὅπου χρησιμεύει ὡς ἀμοιβαία ἐπικοινωνία, ὅπως τὰ γαλλικά στὴν Εὐρώπῃ.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ὅτι ποὺ γεννιέται. Πρὶν ἀπὸ τὸν αἰῶνα μας κατέφευγαν σὲ μεταφράσεις και ἔργα ἀσκητικὰ ἢ θρησκευτικὰ και ἦταν πλούσια μόνο σὲ ποιήματα (17). Μετὰ τὴν Ἐπανάσταση ἀνεπτύχθη και ἔχει ξεχωριστοὺς συγγραφεῖς ὅπως τὸν Σούτσο, τὸν Ρίζο, τὸν Φραντζῆ, τὸν Ραγκαβῆ και ἄλλους κάμποσους ἱστοριογράφους, μυθιστοριογράφους και δραματογράφους. Ἀπειρες μεταφράσεις ἀπὸ ξένες γλώσσες εἶδαν τὸ φῶς πρὸ πάντων γιὰ σχολικά και ἐπιστημονικά βιβλία. Τέλος εἶναι κατακλυσμός ὀλόκληρος ἀπὸ πολιτικὸς ἐφημερίδες, ποὺ χρησιμεύουν, ἀν ὄχι σ' ἄλλο στὸν πλουτισμὸ τῆς γλώσσας και στὴν διάδοσι τοῦ πολιτισμοῦ στὸ λαό.

Τὸ πνεῦμα, ἡ ὀρμή και ἡ ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν μελέτη δίνουν τὴν ἐλπίδα, πὼς ἡ νεαρὴ φιλολογία τους θὰ μπορέσῃ μετὰ τὸν καιρὸ νὰ φθάσῃ (18) μιὰ ἐξέχουσα θέση.

(15) Ἔτσι γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸ ρωμαίντισο τὸ ὀνόμασαν μυθιστορία.

(16) Γιὰ τις σχέσεις τῆς δημοτικῆς μετὰ τὴν ἀρχαία ἡ καλλίτερη ἐργασία εἶναι τοῦ Δαυίδ, τοῦ γιοῦ τοῦ ξακουσμένου Γάλλου ζωγράφου, ποὺ ἦταν καθηγητῆς στὴ Χίο. Τὴν τύπωσεν ἑλληνικά στὸ Παρίσι στὰ 1820 μετὰ τὸν τίτλο: «Συνοπτικὸς παραλληλισμὸς μεταξὺ ἀρχαίας και νέας ἑλληνικῆς γλώσσας». Μπορεῖ κανεὶς νὰ συμβουλευθῇ τὴν γερμανικὴ μετάφραση τῆς. Καϊνξβέργη, 1827.

(17) Γιὰ τὴν πνευματικὴ ἑλληνικὴ κίνηση τοῦ

Οἱ Ἕλληνες καλλιεργοῦν πάντα μετὰ περισσώτερη ἀγάπη τὴν ποίηση και ὄχι τόσο τὴν γραπτὴ ἀλλὰ τὴν ἀυθόρμητη ποὺ διατηρεῖται ἐκ παραδόσεως στὸ λαό. Ἡ ἐπιστροφή τῆς ἀνοιξῆς, ἡ ἔορτὴ ἐνὸς ἀγίου, γεννήσεις, γάμοι, θάνατοι, ὁ ἔρωτας, τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ αἰώνιου ἀγῶνα ἐναντίον τῶν κατακτητῶν Μουσουλμάνων, μετὰ λέξη οἱ χαρὲς και οἱ θλίψεις τῆς οἰκογένειας, τῆς πατρίδας, εἶναι θέμα γιὰ τραγούδια στους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι διατήρησαν πολλὰ ἔχνη τῆς εἰδωλολατρικῆς μυθολογίας τροποποιημένα ἀπὸ τις ἰδέες τοῦ χριστιανισμοῦ και ἀπὸ πλῆθος προλήψεων.

Ἡ προσωποποιήσις τῶν ὕλικῶν ἀντικειμένων, συχνὲς ἀλληγορίες, μιὰ ζωερὴ φαντασία, δύναμις και γλυκύτητα αἰσθημάτων, ἀπλότητα τρόπων, ἡ χρῆση τοῦ στίχου και τῶν μέτρων κατὰ μίμηση (19) τῶν ἰταλικῶν, ἰδοὺ τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ποὺ μοιάζει μετὰ τὴν σικωτσέικη, τὴν ἀραβικὴ, και τῶν ἄλλων λαῶν, ποὺ ἡ ἱστορία και οἱ παραδόσεις ἔφθασαν εἰς ἐμᾶς ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τους τραγούδια.

Ἡ ἀνάλυση τῶν ἱστορικῶν ἢ κλέφτικων τραγουδιῶν, τῶν οἰκογενειακῶν και τῶν ἰδεαλιστικῶν—γιατί στίς τρεῖς αὐτὲς κατῆγορίες μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν τὰ ἑλληνικά—θὰ ἀποτελοῦσε θέμα μακρᾶς ὀμιλίας. Ἄλλ' εἶναι ἀνώφελο μετὰ τὴν ἐργασία τοῦ Fauriel ποὺ εἶναι γνωστὸς και παινετὸς σ' ὅλη τὴν Εὐρώπῃ.

Μετὰ τὴν συλλογὴ τοῦ Fauriel βγήκαν ἄλλες, ποὺ ὀλόκληρες σχεδόν ἀποτελοῦνται ἀπὸ τραγούδια γιὰ τὴν ἐπανάσταση. Τὰ τραγούδια εἶναι μεγάλα. Ἐπίσης ἡ ἀνάγκη πολυαριθμῶν σημει-

XV αἰῶνα και ὕστερα προβλ. τὸ ἔργο τοῦ Βρετοῦ Παπαδοπούλου. Ἀθήνα 1845.

(18) Παρ' ὄλο ποὺ οἱ φιλόλογοι ἀσχολήθηκαν σὲ μεταφράσεις και πολιτικὰ θέματα, ὅμως ρίχνουν ἐδῶ και καὶ γερὲς βάσεις ποὺ ἐπάνω τους θὰ ὕψωσιν τὸ χτίριο τῆς νέας φιλολογίας.

(19) Ἀκόμη στὸν XI αἰῶνα τὸ ἀρχαῖο σύστημα τῆς ποιήσεως ἐγκατελήφθη στὴ δημοτικὴ ποίηση, ἀντικαθιστώντάς το μετὰ τὸ στίχο τὸν λεγόμενον πολιτικὸ, ποὺ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὰ και βραχέα, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν, ὅπως στίς νέες γλώσσες.

ώσεων για μέρη και πρόσωπα, με κάνουν να μη παραθέσω εδώ κανένα.

Αλλά για να δείξω πώς ή σημερινή ποίηση διατήρησε κατά πολύ το χαρακτήρα της αρχαίας, μεταφράζω ένα χαριτωμένο τραγουδάκι πολύ διαδομένο στην Ελλάδα, που το νόημά του, είναι μια επανάληψη της αναγνωρίσεως του Όδυσσέα και της Πηνελόπης που διηγείται ο Όμηρος (20).

ΠΙΣΤΗ

Ο Μαῦρος ο Κοντόκρατος κι' ή κόρη συντυχαίνει
κι' ή κόρη ήτουν κι' έπλενε σε μαρμαρένια βρύση.
— Βγάλε νερό να πιω εγώ και τ' άλλογό μου!
Σαράντα σίγγλους έβγαλε, στά μάτια δέν την είδε,
κι' ότι σαράντα τέσσερους ή κόρη άναστενάζει:
— Τι έχεις κόρη και θλίβεσαι; τ' έχεις κι' άνα-
[στενάζει;

(20) Προβλ. Όδύσσεια βιβλ. XXIII.

* Σημ. Μεταφρ. — Το δημοτικό τραγούδι που βάζει ο Κουζούνης σε Ιταλική έμμετρη μετάφραση δέν βρήκα ακριβώς όπως το έχει. Έπειδη όμως υπάρχουν πλείστες παραλλαγές του, παραθέτω μια

— Έχω άντρα στην ξενητειά τώρα δώδεκα χρό-
[νους.

— Άλλοι μου λένε πέθανε κι' άλλοι μου λένε έχάθη.
— Μ' αλήθεια κόρη πέθανε, αλήθεια κόρη, έχάθη.
κερί, λιβάνι τούβαλα κι' ήρθα να μου τὰ δώσης
κι' ένα φιλι που τούδωσα ήρθα να το πλερώ-
[σης!

— Κερί, λιβάνι αν τούβαλες, εγώ θα σου τὰ δώσω
κι' ένα φιλάκι αν τούδωσες εγώ θα στο πλε-
[ρώσω.

— Κόρη, εγώ ειμ' ο άντρας σου και το δικό σου
[ταίρι

— Πές μου χουσουμία του κορμιού, μηνήπως και
[τα ξέρεις.

— Έχεις έλια στο μάγουλο κι' έλια στην άμα-
[σχάλη
κι' άνάμεσα στα δυο βυζιά έχεις του ήλιου τὰ
[κάλλη*.

απ' αυτές που υπάρχει και στη Ζάκυνθο κι' έχω δημοσιέψει στο βιβλίο μου: «Τραγούδια από τη Ζάκυνθο», Ζακυνθινής Λαογραφίας, Τομ. Β. Α-θήνα 1933.

Μαρ. Έπτ.

L'ANIMA DEL POETA LEOPARDI

di COSTANTINO TRIANTAFILLIS

traduzione dal neo-greco del Prof. FRANCESCO DE SIMONE-BROUWER,

della R. Università di Napoli.

*Plasmò natura un'anima quanto mai bella e grande,
e l'amò fortemente, ben più che tutte l'altre:
le diede molte grazie e innumeri ornamenti,
e poi licenziolla per inviarla al mondo.*

*— Parti, le dice, addio, o prediletta figlia,
Va al mondo per vederlo, a conoscere il mondo;
e grande vivi e celebre, ma pure sfortunata!*

*— Mamma, risponde l'anima, mamma di grazia piena,
e che male ti ho fatto? perchè mi maledici?*

*— Maledizione no, non è castigo, o figlia:
ma, poichè tanto amata io ti ho e vezzeggiata,
voglio che grande appaia, celebre assai divenga.
Ed or, sappi che al mondo, laggiù dove tu vai,
felicità con gloria non si dan mai la mano.*

*Mai sempre invidian gli uomini la grazia che non hanno,
e godere non possono pur con l'astuzie loro.*

*Dovrai sorbire fiele, ti faran bere aceto,
e con passione e invidia ti perseguiteranno,
o accoglieran tue opre con fredda indifferenza!
Ed è certo più amaro, questo, d'ogni veleno!*

*Con ogni modo in vita l'avranno a tormentare;
ma, quando morrai, subito proclameranti grande,
ti eleveranno statue, scriveran tante lodi,
faranno il tuo ritratto, ti intrecceran corone,
che giungerà agli estremi dell'orbe il nome tuo.*

*— Mammina d'oro, l'anima le dice poi, tremante;
ascolta, mamma, anch'io vo' dirti il mio parere.
So che inesperta sono, che il mondo non conosco:
pure il mio solo voto, il solo sogno mio,
d'allor che mi plasmasti, è la Felicità!*

*Dunque, se tanto m'ami e celebre mi vuoi,
e mi facesti grande, fa' che felice io sia.
— Questo non è in mia mano, neppur nel mio volere.
La Sorte i beni ha seco, e li spartisce solo
a quanti io dar non volli il proprio mio favore.
Perciò vedrai persone da nulla aver ricchezze;
vedrai in alto il tristo, e il giusto ognor odiato,
e altre brutture simili, che mai non hanno fine.
Ma l'anime, che ottennero il raro dono mio,
disprezzan beni e Sorte: voglion la Gloria solo,
e patiscono e lottano per l'immortalità!
Molti il danaro odiarono, la gloria alcun giammai.
— Ah, or sì che l'ho capito . . . per l'immortalità! . . .
Eppure . . . ahimè, che a questa mi porterà la Morte!
Arrivederci, mamma. — Figliola, buon viaggio.*

POETI GRECI

COSTIS PALAMÀS (*)

del prof. FILIPPO M. PONTANI

I fratelli d'una sorte, Eros e Thànatos, paiono alitare di continuo sulla accesa fronte di Costis Palamàs, la cui complessa personalità letteraria, per il valore dell'opera e per la candidatura a più d'un Premio Nobel, è da tempo nota ed amata oltre i confini della sua patria, la Grecia.

Legato alla sua terra ove ride il mare (nacque a Patrasso nel 1859, visse a Missolongi, quindi ad Atene), appassionato a tutti gli aspetti più determinati e caratteristici del suo popolo, il Palamàs abbraccia col suo canto orizzonti ben più vasti di quelli d'una poesia regionale, e, attraverso una ispirazione nazionale, ellenica in senso pieno, storico ed epico, giunge a nobili voci di universale risonanza.

* * *

Abbiamo parlato di Amore e Morte. Non senza ragione cominceremo dalla Morte nel nostro esame. Morte significa anche dolore. E la sensibilità malinconica s'annunzia chiara nei primi libri del Palamàs, effondendosi talora in ampie poesie avvolte nel velo del pianto. Ci colpisce una lirica, ne *Gli occhi dell'anima mia* (1892): s'intitola: « Morte della fanciulla ». Il Poeta vede la sorte della giovane morta attraverso una fantastica serie di candide metempsicosi, dal minerale (gemma), al vegetale (giglio), all'animale (cigno), all'umana forma (donna): d'ogni « stato » essa fu al vertice, fioritura purissima. In ogni « stato » l'avidio Fato la vinse: venne e spense il fulgor della gemma prima che fosse anello o ricchezza di corona regale, sradicò il giglio prima d'ogni umana carezza, irrigidì prima di rapidi voli l'ala del cigno, e, prima che — donna — si compisse la felicità del cuore fatto per lei, l'ultima sorte venne, a ripiombarla nel nulla. Colmo il suo ciclo, dal nulla al nulla, l'eterna quiete l'assorbe nel suo grembo, oltre la ferrea violenza del Fato. Casta beltà nella morte, oltre la morte: presenza d'una diffusa malinconia che risonerà più tardi in molte altre liriche. Un solo esempio, questi preziosi versi:

*non so che biondo, com'ambra, lasciasti
dentro di me, per sempre trascorrendo.
Or ne la sera che lentamente sale
Fata d'azzurre fole in te s'incarna.*

Ma la morte si abbatte un giorno sulla vita del Poeta medesimo, e segna nel suo cuore una ferita non più richiusa. L'orientamento della sua poesia verso la tristezza è rafforzato dalla personale esperienza: gli muore un figlio, che riempiva la sua casa, avvivandola con splendore di stella. Il Poeta lo va ricercando nel tempo che visse, lo accompagna nella morte al sepolcro che vuol cinto di fiori e d'erbe; fantastica la sua vita oltretomba, e con un calore tremante, col pianto in gola, leva una sorta di mirologio ora cantilenante, ora snellito da vive immagini, ora proteso in un'attesa suprema (« ed a la casa squallida ritornando, o diletto, sii com'alito d'aria, baciami dolcemente . . . ») è il Taphos, la *Tomba* (1898),

(*) Dal *Meridiano di Roma*, anno IV, fasc. 46-47, del 19 e 26 novembre 1939.

ove il dolore singhiozza in versi brevi ed intensi (senari sdrucchioli, settenari, commossi dal gioco di giambi e di trochei). La tristezza vena ormai definitivamente la sua ispirazione, sia che gli ricorra — com'è spesso — il pensiero del figlio, sia nel senso di angustia e di lotta fra spirito e carne, fra sogno e vita, fra ideale e reale, già annunciato da alcuni luoghi significativi di *Giambi e anapesti* . . . L'angoscia si fa più vasta, tocca l'universale, talora si gonfia fin quasi alla maniera (nelle *Cento voci* un impeto di speranza effuso in ampi periodi viene troncato bruscamente dalla negazione secca, espressa nel verso finale), talora circola distesa nella mestizia, o s'impenna a vivaci e sconsolati interrogativi, lanciati verso il mistero che avvolge il nostro andare (« Ove vo ? dove andiamo? »). Reazioni all'ingiustizia e al contrasto che sente pesare sull'anima e sulla vita, che lo raccostano, per certe espressioni, al Leopardi. Il Poeta sfiora il pessimismo cosmico (taluno ha fatto il nome di Schopenhauer), pur senza — vedremo — cadere nella disperazione: ripiegandosi su di sé, si vede prigioniero entro un recinto che l'isola, tra mura che gli escludono il sole, impigliato nelle paludi della squallida vita. È il momento estremo: la sua bandiera è stracciata, la sua luce è spenta: non sa più quasi parlare: grida, interroga senza risposta; le sue esclamazioni son di rimpianto scorato, il cuore è oppresso nell'abisso dell'angoscia. Il suo era un cuore innamorato della bellezza e del bene: il male del mondo, l'indifferenza e la cattiveria degli uomini l'hanno deluso ed affranto: la sua è la pena dell'Angelo costretto nell'inferno senza coscienza di colpa: la sofferenza è sentita vivamente, contemplata, cantata.

Intanto, la nostalgia di quel cielo si fa slancio di tutto l'essere verso un'evasione dalle umane catene. Lo spirito cerca la solitudine: il deserto è rifugio degli dèi e delle fiere: nel deserto è un oblio silenzioso. Poi l'ansia lo porta a vagheggiare forme luminose, isole beate verso cui tendere l'ala di sulle terrene bassure. Entriamo di già nel mondo dell'Eros.

Un mondo che ci si presenta — lo si vede — in duplice aspetto: come dato contemplativo iniziale, e, soprattutto, come soluzione e sollievo del dolore e della morte, come mèta dell'evasione, ritorno e approdo alla riva del sogno.

Tutta l'onda di cose belle che il Poeta ha nell'animo, sorge, si effonde, poi, negata, riaffiora: il dolore la segna, sia di presagio o di ricordo; ma è un'onda di canto limpido che si fonde al pianto, e in qualche punto quasi supera il pianto.

Così una figura di donna gli appare dietro le grate della prigione e lo guarda, è lì il suo conforto: l'evasione è subito vagheggiata verso una regione ove s'affermi una vita nuova, ove le reliquie d'energia, e la purezza superstita ai crolli si manifestino e si rafforzino, dalle faville sgorghi una fiamma nuova.

La donna gli suscita l'amore più lieve e il più ardente. Il mite Poeta giunge agli accenti della sensualità più scoperta ed intensa (« Il cigno a Leda » è una poesia allegorica, esemplare in tal senso, e la sensualità vi conosce toni potenti e languidi): talora incarna i suoi ideali di vita luminosa in una mirabile figura femminile (*La figlia del sole*, di andatura leggiadra, diresti poliziana in alcun punto), spesso si estasia di fronte a una fanciulla fuggente, a una fresca visione di giovinezza. Le citazioni potrebbero moltiplicarsi: io non posso scordare il « Mistico canto », in cui, in una forma saporosa, di aeree movenze, si distende una atmosfera di contemplante stupore, una commozione di gioia pura ed estatica: la lunga attesa della luna su un lido isolano, d'estate, si colma per l'apparire improvviso della fanciulla, che s'insinua nella natura con grazia sovrana:

*Giungesti come una dipinta icona
entro il tenero velo vespérale.
La tua fronte splendeva, o fu corona ?
La tua bocca rideva o il litorale ?*

Il Poeta segue un raggio di luce: ha nido nella bocca di lei, poi s'innalza: nido più vasto le sue dolci chiome, rigonfie. In quel tremolare di bagliori, corre « pel lido tutto carezza d'amore, magia, per l'isola tutta, di sogni . . . ».

Nella sfera d'Amore (o delle cose belle) sono anche i bambini: il Poeta ne ama i trastulli sui prati (« di verdi coltri fanno un ampio cielo, prodigio agli stupiti occhi dei fiori ») li segue nelle perse rincorse (« fluttuavano effuse chiome bionde — quasi bandiere al campo »).

E nel mondo dell'Eros è la Natura intera, cantata di preferenza nei fiori. I fiori s'annodano in dolci ghirlande, ornano le rive dell'acque, sorgono fin sulle tombe (ecco la rosa nata di su l'avello, definita in un verso potente: « moto d'immoto, lampeggio del nulla »): e l'allegorica donna, la Fantasia, madre e sorella dei più riposti moti interiori, vive, nuova Matelda, tra i fiori, e muove il Poeta a coglier fiori: in questa chiara e fiorita Natura ogni dolore si trasfigura, ciò che muore (oh bella morte) risorge nella Anàstasi luminosa. Anche il pianto ha nuovo sapore. Malfermo dopo il rigido inverno, il Poeta s'avventura per strade antiche, attratto dal fresco riso di marzo: una rosa lontana gli manda, improvvisa, la sua fragranza: gli occhi gli si empiono di lacrime. Sono lacrime chiare e grate, quasi di gioia.

* * *

La poesia in ogni senso maggiore del Palamàs è quella in cui le due sorgenti di ispirazione, di dolore e d'amore, fondendosi ed alternandosi, si presentano su un piano mitico e storico, e coloriscono un più vasto mondo ideale. È questo il mondo che diremo « degli ideali ellenici », intendendo riferirci al « sentimento » di alcuni valori etici e storici nella cui continuità e vicenda il Palamàs ravvisa e canta il perpetuarsi di un'« anima greca » nei secoli: ideale di ellenicità che costituisce il suo amore più nobile e vissuto, ancora una volta venato di pathos.

L'affermazione della vitalità dell'anima antica è chiara ed esplicita: se pur trascorse nell'Ellade un alito di tempesta « che tutti i canti spense e tutti gli astri », la fiamma di grecità vive nel mondo, i popoli che la rapirono si nutrirono del latte della Cariatide, accolsero parole di nuova vita dai geni migrati, sì che nei Rinascimenti occidentali si superò « la morte degli antichi »: Celti, Goti, Alamanni e gli Itali innanzi a tutti caddero ai piedi di Elena meraviglia ai mortali, e gl'Immortali schiararono oltre ogni crollo la strada alle genti, come un astro estinto da tempi e tempi:

*pur cieca luce, ancor ne l'infinito
trascorre e a pena schiara
l'infaticato viaggiator notturno.*

(*Dodecalogo dello Zingaro*, 5ª parola).

Ma nella Grecia stessa, con esclamazioni gioiose il Poeta scopre le desiderate sopravvivenze: « la nostra è terra d'eterne parvenze »: non è dunque una terra di morte, se vivono divine forme di Apollini, e s'ergono Partenoni allo stupito omaggio dei secoli: in ogni parte della Grecia lo spirito antico s'afferma: ed appare, ecco, in « Cipro l'aerea, terra beata, e vive, vive, vive! ».

Gli ideali significano innanzi tutto bellezza, armonia. Il Poeta confessa l'aspirazione al Logos, al Ritmo, all'Eros che illumini la sua filosofia; vede il Dolore come via verso l'alto (secondo il concetto eschileo del « pàthei màthos »: conoscenza da sofferenza); memore degli antichi dettami sulla misura, vuol rivestire la sua Pena col manto dell'Armonia, chiuder le lacrime nell'urna d'oro del Metron.

Se Verità, Bellezza, Virtù, appaiono calpestate e violate nel mondo, naturale è che i giovani lottino per riaffermarle: e il Poeta li esorta con un grido di guerra. Ed esclama altrove che gli « Idoli » della Grecia sono: Bellezza e Gagliardia; la vera figura del Greco è quella del bel « pallicaro », giovine prode.

Ideali, questi, che talora appaiono più propriamente artistici, e religiosi. All'arte è affidata l'immortalità dei fatti, e delle idee, e l'Arte stessa è qualcosa d'eternamente ricorrente: nel semplice canto di zampogna agreste, non si riscopre dunque, vena d'oro, limpido filo, una voce in sogno? È la voce antica dell'usignolo di Colono, il canto di Sofocle: nuovi i motivi, come nuovo è il tempo e l'ambiente, ma il sogno rivive, l'anima antica ripalpita, con incorrotta purezza, immutata presenza.

Al vagheggiamento del paganesimo introduce il pensiero della antica serenità. Il « salve, o serena de l'Ilisso in riva... » risuona anche qui. Ecco la « nudità » dell'anima, che s'adorna di nude forme corporee: una animazione teomorfica corre per la Natura; è un mostrarsi di Artemidi, d'Ermeti, d'Afroditi, e di Satiri (come, in Carducci, di Ninfe e Pane): da quel « culto tutto di gioia », da quella « vita tutta di fiori » si staccano le figure divine (specie Afrodite ed Apollo) e incarnano gli ideali. Oh, come lo spirito li ricerca a contrasto coi nuovi riti cristiani! Gretti monaci sopravvenuti cangiarono i platani in campanili (pensiamo alla « strana compagnia » carducciana, profanatrice della stessa Natura); intrusa giunse una Vergine e senz'armi, sol con l'aspetto e un bimbo là sulle braccia, scacciò d'ogni tempio Pallade Atena (là, il Galileo di rosse chiome salì il Campidoglio). Ma nel cuore dei suoi fedeli la dea ha ancora il suo tempio e di lì balzerà nuovamente nel mondo che rinnovato cercherà lei, meraviglia a vedersi, lei, la sapiente.

II.

Dal mondo degli ideali astratti avviciniamoci ora alla poesia che gli è ispirata direttamente e concretamente dalla sua Patria ellenica. Una raccolta di versi s'intitola *Patrie* (sono felici sonetti, a Patrasso, Missolongi, Atene, Corfù, e ad altri luoghi di Grecia), e spesso egli canta la natura ellenica, fisico regno dell'Armonia. Che luminosità di verso nell'esaltare l'Attica solatia (una parvenza di gioia fino all'estremo orizzonte, un velo di magia prende in sé il Partenone nelle albe d'inverno). Atene, adagiata nella luce, evocata nelle meraviglie d'arte e natura, emana appelli di vita, lume di beltà (*Il flauto del Re*). Le isole ioniche s'incidono, come fatte di spuma, sul mare lampeggiante, tra l'occhieggiare dei fiori rugiadosi, in un mare di luce, levano una danza festosa, settemplice corona di gioia.

Ma, naturalmente, l'idea di Patria si realizza soprattutto nella Storia, e nell'avvicinarsi — ancora — di dolore e d'amore, di lutti e di gloria. La Storia vive nella sua mente con alitante presenza: la descrizione più calma e abbandonata s'interiorizza in pensose rievocazioni; memorie affiorano: Franchi, Turchi, Veneziani: tappe del servaggio, impronte del transito di genti sul suolo sacro. E ancora: Romani, Angli, Slavi. Il *Flauto del Re* esalta la figura dell'Imperatore Basilio II, il distruttore dei Bulgari. L'*Inno dei secoli* va interpretando i monumenti di pietra così cospicui: ecco: del passato le reliquie e le memorie pur aspre gli paiono abbigliare la figura della Patria come di veste nuziale: la Patria nella sua vita superstita è, ancora, la regina dell'armonia e della maestosa Beltà. E in Cipro la bella, cui d'Occidente ed Oriente i Monarchi vagheggiarono e tennero, in cui tre continenti si urtarono, vive ancora — abbiamo visto — l'anima della Patria. E quella voce d'isole chiare s'effonde tra cielo e mare in atmosfera sospesa e come di sogno, mentre la gioia sconfinata in un pianto: pianto d'isole, come di dolci creature incantate di Patria, abbandonate, adagate al possesso

della Patria (« oh, com'erbe, purchè tu ci calpesti! »), sospirose come all'amante l'amante sospira. Risuonano le voci dei Poeti, dai più remoti ai più prossimi, la nuova storia fusa con l'antica, si trasfigura, e torna alle lucentezze del mito. Abbiamo additato alcuni vertici di poesia in senso lirico ed epico.

Il pensiero delle guerre sì ardue lo porta ai combattenti tutti, ai clefti, ai Poeti, dal grande Solomòs allo straniero accorso col canto e col braccio, spento sul lido fatale di Missolongi: Lord Byron, E dalla rievocazione degli episodi ascende all'elogio composto e commosso di tutti gli artefici d'una Patria più grande, in ogni tempo della sua nuova storia.

In alcune odi funebri trova alti e vivi accenti. Nel canto al Dragumis ogni iniziale convenzionalismo si scorda di fronte all'immagine di una Patria muta, di marmo, che piange — sola degna — l'eroico figlio, e l'ode pei due Canaris è sulla linea maestra delle grandi liriche di Solomòs e di Cálvos: vi palpita il fremito dell'amor patrio in versi di respiro intenso e pur lieve. La prosopopea della Gloria, semplicemente accennata, si inserisce nella Natura dodecannesina, e negli arcani colloqui delle due ombre fluttuanti nell'aere, raggentiliti dagli appellativi più dolci: « Figlio mio », « Padre », circola il senso di un dovere eroico e della gloria che ne coronò il compimento. |

Abbiamo lasciato per ultimo l'*Inno dei profughi*. È una delle poesie epico-liriche più alte e commosse della moderna letteratura, sostenuta a un livello degnissimo, quasi immune da pecche. Lo stile densissimo ignora il gonfio della retorica, la presenza vivificante della commozione si manifesta in versi aderenti, di eccelsa fattura.

La mente del Poeta abbraccia una visione di travagliata Patria: è il tempo dei massacri turchi nell'Asia Minore. La strage della guerra atroce, gli eroismi e i martiri, tutto ha un intimo senso. (« Oh, a qual prezzo il fiorir della Patria s'acquista, il ritorno d'aprile e di maggio alle genti! »). V'è un canto sorgente su dai cadaveri disseminati per le piagge d'Oriente, s'effonde da morti a vivi, alimenta la fiamma dell'amor patrio; monito è l'eloquenza muta dei profughi dilaniati dalla miseria, annegati nello squallore. Tutto fu, tutto è per la Patria: « una è la Patria delle sanguinose tragedie, astro polare della Storia ». Questa Patria è la Grecia: essa è per lui « il fiore di tutte le stirpi, l'aroma di tutta la terra ». La Patria è Dio, è Madre, unica Madre: e la fraternità dei figli è l'insegna delle lotte nuove, è la promessa dell'avvenire. L'atmosfera del dramma si rischiarò nell'alito di una fede immensa nella rinascita. Il triplice ricorrere della patetica e limpida invocazione all'Angelo del canto, perchè sul nero Gòlgota delle sciagure e delle rovine fiorisca il candido giglio dell'Annunzio, è l'echeggiare di questa fede, in voce di casta preghiera.

Altrove « alla Patria in armi » egli lancia il grido di Goethe: « oggi comincia una novella istoria », e sogna l'unità degli spiriti sotto la forte guida di un Capo.

Interprete della greicità nel suo spirito millenario, il Palamàs va dunque considerato, più che evocatore, vate e profeta (1).

Ora è da notare come il Poeta medesimo abbia di ciò una fiera ed alta coscienza, se al vertice di tutto il suo edificio sentimentale e ideale egli pone la grande fiamma del pro-

(1) I ricordi classici ed eruditi sono numerosissimi, e attinti dovunque: si che troviamo Omero ed Esiodo (poemetto l'« Ascreo »), le Muse e l'Olimpo, Odisseo ed Erotocritos, Aretusa Erofilo e Cassandra, Eraclito ed Eschilo, Minos ed Eracle, e infiniti altri nomi. E tuttavia le rievocazioni sono di rado fine a se stesse.

prio canto, in cui tutto si riassume e si fonde. Il suo spirito è affidato pertanto ai versi, messaggeri del cuore, ai versi nati dalla sua passione e destinati a far divampare negli altri la stessa passione: in tale coscienza d'un mandato e di una missione non risiede solo, per lui, il senso dell'Arte, ma anche — diremmo — della sua vita. Il canto che è suo conforto lo rende certo e lieto della propria immortalità.

Egli sente nel suo petto una musica di usignoli, quasi traccia dei canti che scoprì bambino, risonanti nel giardino paterno. Le melodie si gonfiano, ondeggiando, l'impeto che le invade e le muove è come l'urto selvaggio e sonoro del mare sui moli della sua terra. Esile come filo d'acqua, potente com'onda: si fa un inno eroico. « Balza, canto d'eroi! ». Mentre tutto par morto nella gran Patria, i focolari spenti, estinta la fiamma del lavoro e dell'arte, gelido il cuore dell'uomo, ecco l'inno: il canto s'identifica col fuoco rinnovantesi: vigile tra la cenere, lampeggerà nel giorno della riscossa. Allora, nel certo rifiorire del popolo, sogno e realtà saran fatti fratelli dalla fiamma emersa. Questi slanci profetici, ove alla divinazione entusiastica s'unisce una robusta fede nel futuro migliore (« so che verrà »), lo fan degno di raccogliere l'eredità dei vati della sua terra, che risale al lontano Tirteo, e il fiero poeta può con ragione volgersi a Pegaso alato, mesto per lo squallore del canto eroico dopo la morte di Byron, esortarlo a prenderlo in sella, dicendosi anch'egli della buona razza poetica, anelante a voli più ardui, verso mète sempre più alte.

Il suo è un canto fantasioso e ricco. Non sempre limpido, non privo di gravi e lievi difetti: i ritornelli, di parole e cadenze, le esuberanze, le oziosità rivelanti difetto di ispirazione, allontanano in più di un caso: e d'altra parte le sovrastrutture intellettualistiche inquinano talora la vena, l'abuso delle personificazioni, delle allegorie, delle allusioni, dei simboli, genera pesantezze ed oscurità qualche volta non superabili, e l'abilità metrica, sempre presente, si esercita qua e là in movenze inopportune e stucchevoli. Eppure, quanta felicità di intuizioni, che arditezza e vastità di visioni, che slanci della fantasia in mondi strani, quanta concretezza talvolta nella astrattezza! E le immagini...: il sangue di eroi si fa per la Patria corallo... sulla bocca pallida della Notte alia biondo sorriso...: citare è impossibile, arduo è tradurre. I versi padroneggiati con maestria ed eleganza (specie il tradizionale verso di quindici sillabe), armonizzati nelle più varie architetture strofiche, reggono il volo della lingua greca dolcissima, di cui la bellezza par qui meglio rivelarsi e risplendere.

Scene, atmosfere sono evocate sapientemente; la mobilità d'accenti e di rime, le sonorità echeggianti, realizzano effetti vari ed intensi, il più rapito abbandono si alterna al martello vigoroso, la nobile sostenutezza si unisce alla commozione più forte, alla più seducente semplicità.

Per le caratteristiche del suo mondo e per l'altezza delle realizzazioni, il Palamàs è stato il poeta in cui tutti i Greci veri si sono riconosciuti; la profondità della sua religione di Patria l'ha fatto degno del nome, ond'è salutato, di « Poeta nazionale », di « nostro » Poeta: egli è un Maestro. Ha saputo esprimere le voci più alte d'ogni coscienza in un canto personale, ma universale insieme, e, si può ben dire, immortale.

NICCOLO' TOMMASEO ED ANDREA MUSTOXIDI

(Due lettere)

della prof.ssa LAURA GAGLIARDI

Elemento principalissimo per comprendere l'anima e le tendenze del popolo greco è lo studio della sua poesia, ingenua e spontanea, fiorita su labbra spesso anonime e tramandata di generazione in generazione con tenacia quale nessun altro patrimonio collettivo, all'infuori forse del costume, può vantare. E quando le gesta del patriottismo greco, nel secolo passato, risuonano di bocca in bocca, Niccolò Tommaseo finisce di dare alla stampa i canti popolari del novello popolo ellenico, con la traduzione italiana. Lo scrittore li raccoglie per soggetto, dagli amorosi ai religiosi, dai guerreschi ai famigliari e con note e commenti deduce dai versi del popolo i sogni, i costumi, il grande sentimento patriottico mettendo in rilievo il vincolo fraterno tra Grecia ed Illiria, basato sul simile modo di sentire e sul simile carattere delle due stirpi.

Il lavoro di versione della ricca epopea neo-greca è condotta a termine, in primo luogo, dall'opera di raccolta del francese Fauriel, di quelle del tedesco Kind e dell'inglese Yosse, ed è completato da testi originali procurati allo scrittore dalmata da amici greci, come il grande Mustoxidi, il poeta Solomòs, l'amico Renieri ed il maestro Masarachi. A questi lo scrittore si rivolge spesso per chiedere consigli e spiegazioni nel lavoro di interpretazione dei canti e quanto mai interessanti sono le due lettere seguenti, una in risposta all'altra, scambiate tra il Tommaseo ed il Mustoxidi.

Ed ecco come il primo si rivolge all'amico di Corfù:

« Caro Mustoxidi,

Ricorro alla vostra dottrina. Ditemi se la voce {di cui nella nota trascritta non si fa nuova e se l'interpretazione mia non è più lontana dal vero. I versi sono:

Ἄν ἔχεις μαῦρον γλήγορον, φθάνεις τους εἰς τὸ τραπέζι

Ἄν ἔχεις μαῦρον πάρνακα, φθάνεις του νὰ ὕλογοῦνται.

Della radice di γλήγορα, forse io m'inganno, e viene da ὀλίγη ὥρα.

Vedete di grazia e scriveteme al più presto. Aspetto con ansia le canzoni promesse e mi sarà dolce rendere pubblico ringraziamento al nome vostro sempre da me rammentato alla svogliata Italia con affetto riverente.

Addio. Vostro af. ob.

TOMMASEO.

(P. S.) Ho il tempo di aggiungere altre interrogazioni ancora. Come tradurre nella suocera astiosa ὀχιάς, ὄχενδρας, μονομερίδας? E l'aquila στουραετός? Qual differenza da ῥόδον a τριανταφυλλιά che trovo accoppiati? Per Κρυοφόλλι s'intende egli mai per erba odorosa? Che è lo τζιμπίλι? Che sono i μιμίτις? Come in italiano στρόβιλα ραζακιά? Se non rammentate i nomi toscani, dite i veneti o gli scèntifici, che poi io cercherò. Ma di grazia presto; e le canzoni attendo con viva brama. Il Solomos me ne mandi dalla Zante. Quel libro del Gioss, se non erro, e quanti contengono canzoni del popolo, mandate e notate la spesa » (1).

(1) M. LASCARIS, N. Tommaseo ed A. Mustoxidi, in « Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria », Zara 1934, vol. III, pag. 26.

Così risponde Andrea Mustoxidi nella sua lettera del 5 agosto 1841:

« Carissimo Tommaseo,

Voi ricorrete a fonte di tenue vena, ed ormai arida, ricorrendo alla mia dottrina. Nondimeno vi dirò a vol di penna quel che io mi so. Varie canzoni vi ho spedito saranno circa quaranta giorni. Ed ora vedo dalle vostre che non avete negletto nemmeno le canzoni popolari da me pubblicate nell'Antologia. Altre non ne ho per ora. Tutte le mie ricerche le ho date a Fauriel. Eccovi il libro di Gioss. All'eccezione di *χώρα*, dell'Όλυμπον, del Πραγματευτήν, tutte le altre sono insulsaggini di uomini letterati. La seconda sono i malanni d'amore per alfabeto, ma l'editore ha spezzato il verso in due.

βαζακί: Uva di color bianco, grani orbicolari, buona per mangiare e disseccare. È il zibibbo del commercio.

Καρυοφύλλι: Pianta odorosa (Erba Sant'Antonio), forse perchè ha la foglia a somiglianza di quella del noce.

σταυραετός: L'aquila maggiore, imperiale, perchè spiegando le sue grand'ali forma una croce.

τζιμπίλι: Sportella intrecciata di foglie di palma.

γλήγορος e *γρόγορος*, lo stesso che *εγρήγορος* *vigilante*. Forse aveva anche il significato di presto presso gli antichi, perchè chi è vigilante è presto, o viceversa.

Τριανταφυλλιά: Rosaio. Molte sono le varietà delle rose pel numero più o meno delle foglie. Le più son *πεντάφυλλα*, altre son *δωδεκάφυλλα* ed *εικοσάφυλλα*, altre hanno più foglie ancora ed aggiungono ad essere anche *εικοσάφυλλα*. Ora sono le rose odorose di color roseo, e *ρόδον* è la rosa di color carico che in alcuni luoghi dicesi anche *δαμάσκηνα* damascena.

μιμίτια non ho più mai inteso la voce. Non sarebbe *σιμίτια* specie di pane di semidale con burro?

Πάρνακα: Non sogliono comunemente celebrarsi le nozze in chiesa, ma piuttosto in casa, nè la sposa va in casa del venturo marito, se le nozze non sieno celebrate. Del resto ingegnose sono le osservazioni della voce *πάρνακα*. Ella non si trova ch'io creda in altro scritto, nè a chi ne ho richiesto ha saputo darmi il significato. Il solo Professore Filità, dottissimo ellenista, mi ha fatto alcune riflessioni le quali vi mando qui nel suo originale. Fate che ve ne legga il Velludo, se non intendete bene la nostra scrittura.

Vi abbraccio con un animo pieno di amicizia e di stima.

Il vostro MUSTOXIDI.

P. S. A proposito mi dimenticava l'*ὄχις*, l'*ὄχεντρα* e la *μονομερίδα*.

ὄχις è la vipera (*ἔχις*). V'ha chi pretende essere la vipera anche l'*ὄχεντρα* ma è il *couleuvre à collier*.

La *μονομερίδα* da qui si tiene per un serpente che mordendo non lascia in vita oltre un giorno, onde ella tragge la sua etimologia. Secondo un naturalista corcirese è una specie di gran lombrico giallo che da un lato e dall'altro finisce e ad egual modo. I dotti della spedizione di Morea ne parlano nell'opera loro » (1).

Ecco le due lettere ed esaminiamo ora come Tommaseo fa tesoro dei consigli dell'amico. Le spiegazioni date dal letterato greco, che conosce a fondo l'italiano, non sono trascurate affatto dallo scrittore dalmata.

(1) M. LASCARIS, op. cit., pag. 27.

Per la prima domanda, riferentesi ai versi 33 e 34 del canto *La Sposa* (1), riportati nella lettera dello scrittore dalmata, il Tommaseo fa una lunga nota ampliando la spiegazione del Mustoxidi, e così scrive: « Onde non mi par che traduca alla lettera il dotto Fauriel dicendo: *si tu as un moreau très vite, tu les trouveras encore à table: si tu n'a qu'un bon moreau, tu les trouveras au moment d'être bénis*. Γλιγωρον dee essere meno di *πάρνακα*. Ed infatti *ὀγλιγωρος* da *ἐγρήγορα*, e questo da *ἐγείρω*, destare: e nel traslato, eccitare.

Πάρναξ, affine a *pernix* latino, significa agilità molto rapida. E non viene da per e nitor, come il Forcellini vuole, se dice il contrario di sforzo. Se abbia comune origine con *πέρδιξ*, non so, o se radice più profonda sia il verbo *περάω* o, come un greco ingegnosamente mi consiglia, *ἄρνω*, *ἄρω*, levare. E da questa radice escon forse *σπαίρω*, seminare, *ἀσπαίρω* spargere, sparpagliare, *σπαράσσω* sbatacchiare, *σπάρος*, pesce veloce, *σπερχνός* che secondo Esichio, vale agile, e da cui viene *σπερχνόν* una specie di sparviere, e il fiume Sperchio: come Tigri che in lingua d'Oriente vale appunto veloce. E il Davanzati chiama sparvierata una nave veloce. Ne' Latini pertanto *pernix* vale velocissimo e più.

Virgilio:

... .. pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu
... .. pedibus celerem et pernicibus alis.

Stazio:

Pernicior alite vento.

E tanti altri: ond'io traduco il primo *lesto* e l'altro *veloce*, che a dir vero è poco. Forse meglio *possente*. Forse al Fauriel fece inganno la chiusa che dice. « Chi aveva morello *lesto*, vide la polvere del suo cavallo ».

Dove il secondo par meno. Ma gli è modo enfatico; come dire: chi più faceva, faceva meno. Indarno a tanta rapidità ogni inseguire. Di tal forma di dire non mancano esempi. Un dotto greco interpreta i due ultimi versi come sentenza generale: che di chi ha cavallo velocissimo non si vede nemmeno la polvere: che va come uccello senza lasciare vestigio del corso. Ingegno: ma il primo par più conforme al fare del popolo. Scelga il lettore (2).

La seconda domanda del Tommaseo si riferisce al verso 12 del canto *La Suocera omicida*:

Τῆς ὄχεντρας καὶ τῆς ὄχιως καὶ τῆς μονομερίδας (3).

Egli, non ottenendo dall'amico significati specifici per ogni parola, giustamente traduce e nota: « di biacco, di vipera, di serpente »: « I tre nomi non so tradurre alla lettera. Ma porgo tre nomi nostri di rettili, un più velenoso dell'altro » (4).

L'esauriente risposta del Mustoxidi riguardo alla parola *σταυραετός* è accettata solo in parte dal Tommaseo, sebbene per mantenere l'equilibrio delle varie note dell'opera, sarebbe stata utile la giustificazione etimologica del sostantivo.

(1) N. TOMMASEO, *Canti popolari greci*, Tasso, Venezia, 1842, pag. 95.

(2) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 95.

(3) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 135.

(4) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 135, nota 1.

Σταυραετός ricorre per due volte in *Sventura ignota* ai versi 3 e 4:

Γιὰ 'πές μας, 'πές μας, σταυραετέ, τί κάνουνε οί 'δικοί μας;
'Ειγδες έμέ τὸ σταυραετὸ πῶς εἶναι τὰ φτερά μου;
«Or dicci, aquila, che fan eglino i miei ?
Mi vedi, o aquila, come son le mie penne ? » (1)

E nella nota così scrive: « Aquila reale, alla lett. » (2).

Per la quarta domanda il nostro scrittore si attiene alla spiegazione dell'amico, non soffermandosi a lungo sulle diverse qualità ed appellativi delle rose che il Mustoxidi gli suggerisce.

Più volte ricorrono questi due sostantivi ed in generale il Tommaseo li traduce semplicemente con rose o fiori. In *Serenata* al verso 2: 'Ρόδα καὶ τριαντάφυλλα sono tradotte «rose e roselline » e nella nota è detto «il primo del greco moderno è la rosa senza odore, e di color carico » (3), così pure al verso 1° di un distico τριαντάφυλό 'σαι τὴν ἀγλή, ῥόδο τὸ μεσημέρι, è tradotto: « Sei rosa all'alba, rosellina al mezzodì » (4). Ugualmente ne *Il Tisicuccio* al verso 5 l'espressione greca «Μὲ ῥόδα μὲ τριαντάφυλλα νὰ κοιμηθῶ κοντά σου», è tradotta: « su rose e su roselline ch'io posi accanto a te » (5).

Ne *La rondine* al verso 4 Καὶ νὰ γεμίς' ἡ στράτα σου τριαντάφυλλα καὶ ῥόδα i due sostantivi sono tradotti: « rose e fiori » (6). Il Tommaseo è fedele alla traduzione che l'amico gli suggerisce per il sostantivo Καρύφυλλο poichè nel canto *Il genio del ponte* al verso 28: « Ὡς τρέμει τὸ καρύφυλλο, νὰ τρέμη τὸ γιοφύρι », è tradotto: « come trema il garofolo, tremi il ponte » (7).

E nella nota così il Tommaseo si esprime: « Qui veramente cariofolo è la piombaggine o erba di Sant'Antonio » (8). Lo stesso sostantivo ricorre in *Auguri alla Signora*, al verso 2 dove Καρυοφύλλι è tradotto « fiore » (9).

E nella nota egli osserva: « Il testo dice la solit'erba di Sant'Antonio » (10).

Troviamo poi il sostantivo τζιμπίλι, la cui spiegazione richiesta all'amico non ci appare affatto nella raccolta dei canti popolari greci.

Il Tommaseo chiede al Mustoxidi anche il significato di μιμίττια con una grafia sbagliata, tanto è vero che il dotto greco non sa dargli spiegazione ed egli stesso lo correggerà in μιμίτζια ne *L'ospite*, il cui seguente quarto verso « Νὰ στρώνη 'σ τὰ τριαντάφυλλα, νὰ πέφτη σ' τὰ μιμίτζια » è tradotto: « da dormire sulle rose, da giacere sulle viole » (11).

(1) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 434.
(2) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 434, nota 1.
(3) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 11.
(4) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 111, distico 1.
(5) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 120, distico 2.
(6) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 282, distico 4.
(7) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 178.
(8) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 178, nota 1.
(9) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 270, distico II.
(10) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 270, nota 1.
(11) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 283.

Riguardo a σταφύλια ραζακιά il Tommaseo non segue affatto i consigli dell'amico, perchè ne *La Tessitrice* traduce il verso 24 :

Κάμνει σταφύλια ραζακιά καὶ τὸ κρασί μωσχάτο.
« fa grappoli grossi e buon moscato » (1).

Il Mustoxidi invece gli aveva suggerito l'esatto significato del primo sostantivo con « uva » (2). Traduzione che è osservata nel canto *Le memorie della morte* il cui sesto verso « Κι' ὁ τρίτος τὸ χεινόπωρο, ὅπου 'ναι τὰ σταφύλια » è tradotto: « e il terzo autunno, quando c'è l'uva » (3).

Dall'esame di queste due lettere la figura del Tommaseo, studioso ed amante delle ricerche etimologiche delle lingue, e qui particolarmente della neo-greca, si delinea con maggior evidenza. Non vuol egli far conoscere al mondo la ricca epopea del popolo ellenico superficialmente, nella sua semplice traduzione italiana, ma vuole penetrare la parola nel suo intimo e non essendo, a volte, così padrone della lingua da portare a termine la sua grande aspirazione, cerca l'aiuto negli uomini dotti che la Grecia ha in questo periodo.

(1) N. TOMMASEO, op. cit., pag. 48.

(2) M. LASCARIS, *N. Tommaseo ed A. Mustoxidi*. [«Atti e «Memorie della Società Dalmata di Storia Patria », Zara 1934, vol. III, pag. 26.

(3) N. TOMMASEO, *Canti popolari greci*, Tasso, Venezia 1842, pag. 296.

ATENE E ROMA

L'AMICIZIA ITALO-GRECA

E L'EQUILIBRIO BALCANICO

(Dall'*Illustrazione Italiana*, n. 46 del 12 novembre 1939)

Da quando le luci crepuscolari della civiltà trasmigrante dall'Oriente verso l'Occidente cominciarono a investire le acque dello Jonio e del Tirreno, c'è stato mai un periodo storico in cui i vincoli solidali fra le due più insigni penisole del Mediterraneo, la Grecia e l'Italia, si siano allentati o affievoliti? Grecia e Italia sono da millenni legate alla medesima civiltà e al medesimo progresso. Non c'è nulla che la grande Grecia abbia creato in fatto di arte e di tecnica commerciale, che non abbia avuto ripercussioni salutari e utilizzazioni sagaci in territorio italico.

Quando la colonizzazione greca sulle coste asiatiche si imbattè in una resistenza indigena, che pose un argine invalicabile alla sua espansione, la naturale curiosità e l'invincibile spirito d'avventura degli Elleni, impersonati dalla figura di Ulisse, furono istintivamente tratti verso quelle lontane sponde del Mediterraneo occidentale, che si presentavano irte di pericoli e popolate di mostri, ma che appunto perciò costituivano una mèta tanto più vagheggiata e una conquista tanto più desiderata.

Quattro città greche soprattutto contribuirono a questa nuova colonizzazione, che doveva instaurare per i secoli un rapporto di fraternità fra la Grecia e l'Italia: e furono Calcide ed Eretria, Megara e Corinto. Dalla metà del secolo ottavo a tutto il secolo sesto, fu un avvicinarsi di comunicazioni, fiorire dei più brillanti sviluppi, fra le città dell'Eubea e dell'Istmo e le coste dell'Italia meridionale. La floridezza leggendaria di Sibari e di Crati, di Leontini e di Catana, di Zancle e di Neapoli, di Pesto e di Cuma, di cui rimangono, superstiti tracce, monumenti incomparabili, fu la prima espressione storica dell'apporto civile che la Grecia recò al fiorire della penisola italiana.

Gli italici cominciarono a filosofare sulle orme della scuola pitagorica di Crotona e quando i Focesi, dopo la prima grande battaglia avvenuta nei mari d'Occidente che la storia ricordi, alla metà del sesto secolo avanti Cristo, dovettero abbandonare la loro colonia di Alalia sulla sponda meridionale della Corsica, fu la costa meridionale d'Italia, fra Posidonia e Pixunte, che li accolse, in quell'angolo solenne del mare di Elea, che ci fa intendere anche oggi il pensiero grandioso di Parmenide, di Senofane e di Zenone.

Roma non si comprende senza la cultura e l'arte della Grecia ed è cosa piena di simbolo imperituro che una delle figure più insigni che sia apparsa

sul trono dei Cesari, Marco Aurelio, abbia dettato in lingua greca uno dei documenti più alti e più nobili del pensiero e della moralità umana.

A distanza di secoli quando l'Italia del Rinascimento riprese le tradizioni culturali che i duri secoli del Medioevo avevano lasciato affievolire, furono dei sapienti greci che le apprestarono le armi e gli strumenti della sua potente risurrezione culturale. E i nomi di Gemistio Pletone, dell'Argiropulo, del Bessarione, sono indissolubilmente uniti alla grandezza del nostro Rinascimento.

Oggi, nella temperie storica che prende nome dalla costituzione delle grandi unità nazionali, intese a fondere in un'unica volontà di sviluppo e di imperio le famiglie etniche legate dal vincolo del sangue o degli ideali, i rapporti fra le due grandi Penisole mediterranee non sono più dei semplici rapporti culturali, ma investono una concordanza di propositi, di interessi e di programmi.

Grecia e Italia hanno avuto un parallelo processo di risorgimento politico.

Il trattato di Adrianopoli nel 1829, seguito dal Protocollo del 3 febbraio 1830, garantiva alla Grecia quella indipendenza che il Sultano e le Potenze protettrici riconoscevano.

Non occorre ricordare le vicende spesso aspre e dolorose attraverso le quali è passata la comunità nazionale ellenica durante il secolo decimonono e non occorre neppure ricordare, perchè di ieri e perchè ben note, le peripezie amarissime della diaspora greca in Anatolia, all'indomani della grande guerra europea. Non occorre ricordare nemmeno l'effimera parentesi repubblicana fra il 1924 e il 1935.

La nuova Grecia ha il suo atto di nascita nell'assemblea nazionale, che nella seduta del 10 ottobre 1935 dichiarava restaurato in Grecia il regime monarchico e richiamava sul trono Re Giorgio II. L'esperimento repubblicano prendeva così fine, e, sotto i migliori auspici, si iniziava un nuovo periodo della storia politica della nazione. Era ben chiaro da parecchio tempo che la Grecia si dirigeva con proposito risoluto verso una magnifica restaurazione. La Grecia è oggi nuovamente un Regno e il legittimo erede siede sul trono degli avi. Il popolo ellenico, profondamente ligio all'idea monarchica ha richiamato con un plebiscito unanime Re Giorgio in patria, fondando su di lui tutte le speranze per un singolare avvenire di calma e di lavoro. E le speranze non sono andate deluse.

L'Italia, che ha seguito con la più cordiale simpatia questa restaurazione monarchica, arra e garanzia di una ripresa nazionale piena di promesse, ha seguito ancora con ammirazione la ripresa gagliarda della nazionalità ellenica, destinata a contribuire a quella espansione pacifica ed equilibrata della vita balcanica, che è ugualmente desiderata da Atene e da Roma.

È specialmente da quando, alla fine di aprile del 1936, il Metaxas ha

assunto con mano energica la direzione suprema della politica ellenica, che i vincoli di solidarietà spirituale fra l'Italia e la Grecia si sono più saldamente costituiti e affermati.

Quella solidarietà che nel 1897 aveva avuto una così gloriosa e drammatica manifestazione nella partecipazione di una legione garibaldina alla guerra di riscossa greca contro la Turchia (sui campi di Domokos, tutti lo ricordano, perirono, fra gli altri, il deputato Antonio Fratti e Alarico Silvestri), è oggi diventata una salda convergenza di intenti ed una riconosciuta similarità di propositi.

Che cosa vuole l'Italia, se non quell'equilibrio balcanico che, eliminando qualsiasi indebita preminenza e qualsiasi ingiustificato predominio, consenta a tutte le nazionalità il loro più ampio respiro e il loro più libero sviluppo? E cosa vuole la Grecia, nei Balcani, se non la sicurezza dei suoi confini, la inviolabilità delle sue posizioni, il rispetto della sua autonomia, la tutela della sua espansione e della sua ascensione nelle vie del suo traffico e del suo commercio, eredi di una tradizione millenaria di liberi movimenti sul mare?

Le statistiche son là ad attestare come sulle acque del Mediterraneo solcando le quali italici ed ellenici hanno per secoli intrecciato e fuso insieme la loro vita e la loro cultura, Italia e Grecia stanno magnificamente sviluppando le loro relazioni commerciali. Dopo la crisi del '36, determinata dall'infelice periodo delle sanzioni, lo scambio delle esportazioni e delle importazioni fra l'Italia e la Grecia è andato assumendo un ritmo gagliardo, che non conosce ripiegamenti. Dai 37 milioni di lire di esportazioni, italiane verso la Grecia, e dai 54 milioni di lire di importazioni italiane dalla Grecia, si è passati ed ai 91 milioni di importazioni del 1938. Se la Grecia è un mercato passato, con uno sbalzo veramente considerevole, a 93 milioni di esportazioni dominate dalla Germania, che assorbe il 40 per cento delle sue esportazioni e il 30 per cento delle sue importazioni, tutto fa arguire che l'Italia possa assurgere ad un'importanza di traffico sempre maggiore. Già fin da ora il mercato greco ha per l'Italia, sulla base delle statistiche, una importanza maggiore di altri mercati pure di notevole rilievo, come la Tunisia e l'Algeria, il Canada, il Giappone e il Portogallo.

Ma quando si parla di relazioni fra la Grecia e l'Italia, relazioni che si svolgono in un alone di gloria che risale ai lontani secoli dell'incipiente primo millennio avanti Cristo, il fermarsi alle nude e aride cifre sarebbe angusto e improprio.

Oggi, nell'ondeggiante confusione e nella pericolosa inquietudine delle situazioni europee, i vincoli di simpatia e di solidarietà che legano l'Italia alla Grecia, e che determinano un cointeressamento così cospicuo dell'Italia alla situazione balcanica, costituiscono un fattore di equilibrio, che è universalmente riconosciuto e convenientemente apprezzato.

Non è palese a tutti che in un'ora criticissima come l'attuale, se la tranquillità non è stata turbata nel Mediterraneo e nell'Europa sud-orientale, ciò è dovuto precipuamente al sereno e chiaroveggente atteggiamento dell'Italia e all'atmosfera che questo atteggiamento ha creato fra l'Adriatico e l'Egeo.

Gli ultimi atti amichevoli compiuti dall'Italia verso i paesi della Penisola balcanica hanno profondamente contribuito a creare basi nuove e definitive per la realizzazione di uno spirito di permanente collaborazione. All'indomani dell'azione italiana in Albania si tentò di intorbidare le relazioni fra l'Italia e la Grecia, ma l'11 aprile la Grecia venne assicurata dall'Incaricato di Affari ad Atene che l'Italia ne avrebbe rispettato « nella maniera più assoluta l'integrità territoriale e insulare » e il Governo ellenico, il giorno successivo, rispondeva compiacendosi dell'assicurazione e dicendosi pienamente persuaso che non avrebbe potuto sorgere « alcun evento suscettibile di turbare in qualsiasi modo l'amicizia tradizionale » fra i due paesi, aggiungendo, anzi, di scorgere l'inizio di « un nuovo periodo di cordialità per questa collaborazione pacifica ». Questa cordialità ha determinato l'accordo fra il Governo di Roma e quello di Atene del 20 settembre, in virtù del quale truppe italiane e truppe greche sono state ritirate dai rispettivi confini a documentazione della reciproca fiducia.

Sono quindi, intervenute le note del 30 settembre, che inaugurano fra l'Italia e la Grecia « un nuovo periodo di amicizia e di intesa improntato alla maggiore fiducia reciproca ».

Si può anche menzionare l'accordo ungaro-romeno, che è stato reso possibile dalla mediazione jugoslava, che ha preso ispirazione e impulso dalla volontà di pace dell'Italia. Nessun dubbio che nello sviluppo ulteriore della politica nel vicino Oriente l'amicizia italo-greca peserà sempre più come un fattore rilevante.

La simpatia dell'Italia verso la Grecia è qualcosa di più di una semplice simpatia: è una fervida e consapevole ammirazione.

Il grande uomo di Stato che ha impresso da tre anni a questa parte allo sviluppo di tutta la vita nazionale ellenica un'andatura così solida, così disciplinata e così accorta, ha già potuto raccogliere i frutti della sua sagacia, della sua dirittura, della sua energia. E l'Italia ammira i fortunati ed energici sforzi che la Grecia ha compiuto in tutti i campi della sua attività per il risollevarsi della vita nazionale e per l'intensificazione della pubblica economia.

Nel dominio dell'agricoltura come in quello dell'industria, in quello della Marina mercantile come in quello della pubblica finanza, nel dominio dell'organizzazione sociale come in quello della pubblica igiene e della pubblica assistenza, i progressi della Grecia sono stati veramente imponenti. Fra il 1936 e il 1939 la capacità produttiva del Paese ha avuto, come ci fan

sapere gli esperti, un incremento sorprendente. Il bilancio dello Stato, come la tecnica organizzativa dell'industria e del lavoro, hanno seguito una linea di miglioramento ascensionale che trova nell'Italia una piena e adeguata valutazione.

L'Italia assiste a questa ripresa di vita con intimo compiacimento. E questo compiacimento è tanto più saldo e profondo in quanto esso si accompagna alla consapevolezza ben chiara che la civiltà moderna è, attraverso il Rinascimento, la continuazione di quell'antica civiltà mediterranea, alla formazione della quale contribuirono con pari energia e con pari chiarezza Atene e Roma. E Roma, che per virtù di Mussolini ha ripreso le tradizioni avite, non può non sentirsi strettamente avvinta alla Grecia, che, ritornando anch'essa alle sue più venerande tradizioni, ha posto animosamente mano a quel programma di pacifico equilibrio balcanico, che è uno dei presupposti della conservazione della nostra civiltà nel bacino mediterraneo.

CURIOSITÀ ROMANE

SCHOLA GRAECA

(Sotto questo titolo il *Messaggero* del 25 novembre 1939 ha pubblicato il seguente articolo firmato da «L'Ape romana»)

Alle falde del Palatino a onore e difesa degli imperatori d'Oriente e dei duchi che li rappresentavano, sorse sui primi del medioevo un presidio di milizie bizantine. Ben presto anche la zona all'intorno si andò popolando di greci, con una loro Schola che probabilmente accolse la corporazione di tutti i commercianti del quartiere che assunse così un carattere squisitamente orientale, dove si svolgevano attivi traffici di merci provenienti dal Levante, dalla Grecia, Siria ed Egitto.

Le memorie dell'antico quartiere bizantino non sono scomparse. Esiste tuttora la via della Greca, a fianco di quella chiesa di Santa Maria in Cosmedin, che porta un tipico nome greco, e alla quale era annesso un convento con cimitero ove riposavano i morti di nazionalità ellenica. Un boschetto lì vicino, sull'Aventino, aveva l'ellenico appellativo di Blachernae, mentre nel chiostro della basilica di San Paolo tuttora si leggono molte lapidi con epitaffi greci. Numerose chiese e chiesette erano dedicate a santi e martiri dell'Ellade: alcuni sono scomparsi come la chiesa di Santa Mena o l'oratorio del martire Euplo, ovvero Santa Maria in secundicerio che si chiamò così dalla carica pontificia d'origine greca. Altre chiese invece, come Santa Maria in Cosmedin, esistono ancora e recano testimonianze di quei secoli lontani. Tale è Santa Anastasia che nel suo nome rammenta l'origine non latina e la bella solitaria chiesa del martire cavaliere S. Giorgio, dove anche oggi si vedono alcune lapidi bizantine.

Η ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1940

Ἐκ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1940 ἡ «Ἐπιθεώρησις» εἰσέρχεται εἰς τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐκδόσεώς της.

*

Τὸ πρόγραμμα, οἱ σκοποὶ καὶ αἱ τάσεις τῆς «Ἐπιθεωρήσεως» παραμένουσι οἱ αὐτοὶ καὶ κατὰ τὸ νέον ἔτος. Προσετέθησαν ὅμως ἄλλαι 20 σελίδες, ὅπου θὰ δημοσιεύωνται κυρίως ἄρθρα, μελέται καὶ σημειώσεις συγχρόνων ἢ καὶ παλαιότερων ἰταλῶν συγγραφέων ἐπὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

*

Οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεργασθῶσι δύνανται νὰ ἀποστέλλωσι τὰ χειρόγραφα των εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς «Ἐπιθεωρήσεως» (Rivista Greca, Via Montello 5 — Roma). Προτιμῶνται θέματα ἀφορῶντα τὰς ἰταλο-ἑλληνικὰς σχέσεις. Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

*

Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τῆς «Ἐπιθεωρήσεως» ἔχουν τελείως ἐξαντληθῆ.

*

Ἐνταποκριτὴς ἐν Ἑλλάδι τῆς «Ἐπιθεωρήσεως» καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Ραδιοφωνικῶν μεταδόσεων ὁ κ. Μάριος Βαϊανός, ὁδὸς Ἀκαδημίας 26. — Ἀθῆναι.

*

Διεύθυνσις τμήματος Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ περιοδικῆς «Ἐπιθεωρήσεως»: Ε. Ι. Α. Ρ. — Sezione Trasmissioni greche. — Via Montello 5. — Roma (Italia).

RIVISTA

DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO III - N. 1

GENNAIO 1940-XVIII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

- S. E. A. PAVOLINI, Ministro della Cultura Popolare;
S. E. P. METAXÁS, Ministro di Grecia presso il Quirinale;
G. ATHANAS, già Vice-Presidente della Camera dei deputati di Grecia;
G. SOTIRIU, accademico di Grecia, professore nell'Università di Atene,
direttore del Museo Bizantino;
B. LAVAGNINI, professore nella R. Università di Palermo;
G. ZORAS, professore nella R. Università di Roma;
F. DE SIMONE-BROUWER, professore nella R. Università di Napoli;
C. KEROFYLLAS, letterato, scrittore;
F. M. PONTANI, professore, letterato;
S. MAUROIDI-PAPADAKI, letterata;
C. DIPLA-MALAMU, letterata;
M. EPTANISIA, letterata;
L. GAGLIARDI, professoressa;
C. TRIANTAFYLLIS;
L. PORFYRAS;
SPECTATOR.

ROMA
Via Montello 5